(9) · M.N.SB 142
C

ఏ క వీ ర

MBM Sharma

శ్వనాథ సత్యనారాయణ

ఏకవీర

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

సర్వస్వామ్యములు గ్రంథకర్తవి

ఆరవ కూర్పు

నందన

1952

బాలప్రభా ప్రెస్, బాపినగర్, గుంటూరు.

1

కీ॥ శే॥ ప్రబల రామబ్రహ్మానందమునకు

నీలోన నవనవల్ నిండుకొన్న మనీష
పూతావివలె దెసల్ ముంచకుండ
నీయందు వీరత నెగడిన దాతృత
యెల్ల దిక్కుల ముసురెత్తకుండ

నీవై సహజమై జనించినట్టి రసాత్మ
తరమైన లోతులు తడవకుండ
నీ యెండదపసందు నిల్పు శిల్పజ్ఞత
కృతి మేడ నిటుకలు నతుకకుండ

నైకగుణచిహ్నముల సమాహారమైన
నీ యెడద వాని నిండు నిండించకుండ
నీ యొడలితోటిపాటుగ మా యెడందఁ
గూడఁ జిచ్చిడితివి సన్నిగూఢకోపి!

గురు వయి మిత్రమై తలఁచుకొంటిని నీ రచితంబులౌ కృతి
స్ఫురణల నాకు నంకితము పొంపులునింపుగ నింపునంచు నా
సరసము తామమారయి విషాదపుటుద్ధృతి పుక్కిలింతయై
విరచిత మస్మదంకితము విన్పెద నీ యెటనున్న కోసమై?

అల ప్రతిపద్యముం జదువునంతరంజంపెదు, విందు, దానియం
దలి ప్రతియక్కరంబు కనంబుమ పోనఁ బొసంగు నర్థమం
దలి వలనంబు వాని యువిన్యస్థితి యమూంక మెచ్చి మెచ్చి మీ
రలు కవిసార్వభౌము లవురా! యనుచుందువు నేటి కెచ్చటో!

2

నిను మెచ్చఁబోవుచుంటిని
నను మెచ్చుచునుంటి నీవు నను మెచ్చుటతో
డన జీవితంబు వృద్ధి
నిను మెచ్చగ వేఱుత్రోవ నే నెఱుగమికిన్.

నా కయి నిల్వయుండిన దినంబులు నీగతి వెళ్ళబుచ్చి యెందో కలియుంగ వీలు కలదో నిను సంచసి యూహాసేతు, నీ లోకమునందు పూర్వ్యద లో స్మృతియుండదు, నీ వసించు పై లోకవు జీవులందు స్మృతిలో జనిపూర్వతి గూడియున్నదో!

ఏకవీర

౧

ఇది వేసఁగి. వైఁగై నది కృశించి ప్రోషిత భర్తృక
సన్నగిల్లినది. ఈ నది పుట్టుటకుఁ గారణముగా మధురా
రమున సేవించియున్న శ్రీమీనాక్షీసుందరేశ్వరుల వివా
మునకు సంబంధించిన యొక్క కథ యున్నది. మీనాక్షీ
వి పాండ్యరాజుకొమరిత, పార్వతీదేవి యవతారము. ఆమె
వైననాఁటినుండి లోకశంకరుఁడున్నా నాదిభిక్షువు నగు శ్రీ
దరేశ్వరుసే వరింపుచున్నది. ఆమె బుద్ధి మరలింప
మ్మకాక రాజుకూడ నామెను సుందరేశ్వరునకిచ్చు
తించెను. ఆమె యన్నగారి కిష్టమే లేదు. వివాహమున
ందరేశ్వరులు తరలి వచ్చినారు. పరివారము లేదు. బంధు
లేరు. ఆదిభిక్షువు తానొక్కఁడే వచ్చినాడు. తనకు దగి
గా నెంతయో పెద్దగా వివాహప్రయత్నములు చేసినపాండ్య
నిస్సారపడిపోయెను. చేసిన ప్రయత్నములు చూపి,
న పదార్థములు చూపి యివన్నియు నేమికావలెనని
ని నిందించెను. పరమేశ్వరుఁడు నవ్వి తన వెంటఁ గొని
యొక కుజ్జువానిఁజూపి యీ పదార్థము లన్నియు
ఇతడు భుజించునన్నాడు. అతఁడొక రాక్షసుఁడు. అతని
ండోదరుఁడు. అతనిలో భగవంతుఁడు క్షుధాగ్నిసహస్ర
ములుగఁ బ్రజ్వలింపఁజేసినాడు. కుండోదరుఁడు సకల
ములు నారగించి దాహ మని యరవ మధురలోని
, చెఱువులు చాలలేదు. కుండోదరునిఁ జేయిపట్టుకుని
రుఁడు తన శిరోభాగమున భాగీరథీ మహాప్రవాహము

ించు జటాసమూహములో నొక జట సడలించెను. ఆ
కాఁ బరమేశ్వర జటావివరాగ్రవినిస్సృత యగు గంగానది
పురా సమీపమున వైఁగై నదియై ప్రవహించినది. పర్వ
గ్రములనుండి ప్రవహించు సెలయేటివలె వైఁగై మిగులఁ
ందరకత్తె. వైఁగైఁ యనఁగా ద్రావిడ భాషలో "చేయి
ప్రము" అని యర్థము.

ఆనాఁడు కుండోదరుని దాహము కొన్ని బిందువులతో
మాత్రము తీర్చిన యా పుణ్యనది నేడు వేసఁగి కాఁకలకు
బపోయినది. వైఁగై మధురాపురి కెదిక్కునఁ గండకము
నైనది. ...న మూఁడువైపులఁ గోటగో... యుఁ గంద
ము నున్నవి. నది నిండుగాఁ బ్రవహించునపుడు చిన్న
పడవలు నదిలోఁ దిరుగుచునే యుండును. కొంతవఱకు నద
పైని వర్తకముకూడ జరుగుచుండును. ఇపుడు నది క్షీణించి
యుండుటచేతఁ జిన్నచిన్న పడవలు నది యిసుక తిన్నెలమీఁద
ందందు వదలిపెట్టబడి యున్నవి.

వైఁగై చిన్నపాయగాఁ గొబ్బరినీళ్ళవలెఁ దళతళలాడుచుఁ
ప్రవహించుచున్నది. నదికి దిగువభాగమున నొక పెద్దగుండ
మున్నది. అది వేసంగిలోఁగూడ మిక్కిలి లోతుగానే యుఁ
డును. ఆ గుండములోననే యేనుగులను గడుగుదురు. ఈ
గుండమునకుఁ బైగా నొకచోట నదిలోననే యొక చిన్న చెలువు
వలె నొకగుంట యేర్పడియున్నది. రాజాంతఃపురములకు నిత్య
మును మంచినీర మీ గుంటనుండి మహిష రాజముల మీఁద
తోలుతిత్తులతోఁ దీసికొనిపోవుచుందురు. ఇంకను నెగువ వర్త
కపులోఁ బడవలు నిలుచుచోటు, అంతకుఁ బైని బట్టణము

Page Missing

Page Missing

నకుఁ జివర భాగమున నిసుకతిన్నెలు మొగలిపుప్పొళ్ళు చల్లి సిద్ధముచేసిన విశ్రాంతిస్థలమువలె నుండును. అచ్చటికి సాయం కాలములయందుఁ బట్టణమునుండి విద్యార్థులు, రాజకుమారులు, పండితులు వచ్చి విశ్రమింతురు. సాంధ్యకాలముల యందు విద్యార్థులు సంధ్యావందనము చేసి శాస్త్రప్రసంగములు చేయుచుందురు. రాచకొడుకులు, వయసుపోకిళ్ళబిరుదు మగలు తమ యశ్వారోహణవిద్యావైశద్యముఁ జూపుచుందురు. కొంచెము ప్రొద్దుపోయి నంతటనే యందఱును బురప్రవేశము చేయవలయును. నిశాభాగ మెల్లను నాచోట రక్షకభటులు కృపాణప్రాణులై తిరుగుచుందురు. జాముప్రొద్దు పోయినవెంటనే కోటతలుపులు మూసెదరు. తరువాత నొకప్రాణి లోనుంచి బయటకుఁగాని, బయటనుంచి లోనికిఁగాని పోవుటకు వీలు లేదు.

ఆనాఁడు కృష్ణచతుర్థి. సందెచీకఁటి. కొంచెము చీకఁటి పడువరకు వైఁగై నదీసికతాతలము లన్నియు నిశ్శబ్దములు, నిర్మానుష్యములు నయ్యెను. కాని దూరమున విశ్రాంతిస్థలము లైన యిసుకతిన్నెలమీఁద నిద్దరుమాత్రము కూర్చుండి మాట లాడుచుండిరి. 'వీరా! నాకేమియు సుఖములేదు. ఆ కార్యము మున్నాళ్లు నాపిల్ల తలుపుదగ్గర నిలుచుండి, నిలుచుండి చివరకుఁ గొంగుపఱచుకొని యందే పండుకొన్నది. నే నామె వంకనైనను జూడలేదు. ఆమెవంకఁ జూచుటకు నాకు బుద్ధి పుట్టలేదు. ఆమెకై చూడవలెనని యెప్పుడేని సంకల్పించితినా నా యెదుట నేను ప్రేమించిన యా దివ్యసుందరి సాక్షాత్కరించెడిది. ఇప్పుడు కూడ నదిగో నా యెదుట నా ప్రణయమూర్తి! ఆహాహా!' అని

కుట్టాన్ కనులవెంట నీరు పెట్టుకొని యేదో మనోమూర్తిసి జూచునట్లుగా శూన్యదృక్కులను జూచెను. వీరభూపతి హృదయము మిక్కిలిఁ జలించినట్లుగా నతని దేహ మొక వింత కదలిక వెల్వ్రగ్క్కెన్ను. కొంతసేపైన తరువాత మరలఁ గుట్టాన్ 'వీరా! ఆమె యెంత యందకత్తె. అంత సౌందర్యము భూలోక దుర్లభము, ఆమె దేహాంచలరేఖ లెంత విస్పష్టముగా నున్నవి. దిన దిన మేదో పనిపెట్టుకొని వారి యింటికి వెళ్ళుచుంటిని. ఆ నెల నాళ్ళు నెంత తొందరగాఁ గడచిపోయినవి. ఇంతలో మా తండ్రి నన్ను రమ్మని కబురంపినాడు. నేను వెళ్ళక తప్పదు. నే నే సామాన్యసంసారములోనో పుట్టినచో, నా కామె యింతదూర మయ్యెడిది కాదు' అని మరల కన్నీరు కార్చఁజొచ్చినాడు.

'ఇప్పుడు నీవు మరల నచ్చటికి పోరాదా?' అని ప్రశ్నించినాడు వీరభూపతి. తన యెడమచేయి యెడమచెక్కిలి కాన్చి, మోచేయి తొడమీదఁ నుంచుకొని, కుట్టాన్ — 'నే నెందున్నానో, యెచ్చట నున్నానో, యే రోజున నేమి చేయుచున్నానో నిత్యము నా తండ్రికిఁ దెలియచేయుచుండవలెను గదా! ఈ రాజధానిలో నేను లేకున్నచో నది నిమేషములో రామనాదుకు తెలియును' అని యొక్క నిట్టూర్పు పుచ్చి 'వారియిల్లు మా మేనమామల యింటికి మిక్కిలి సమీపములో నున్నది' అను నర్ధోక్తిలో వీరభూపతి 'అది యే యూరు' అని ప్రశ్నించెను. కుట్టాన్ ఆ మాట విని వినిపించుకొనకుండ, 'నేను మొదట వారి యింటికి వెళ్ళుచుండుట వారు నా మంచితన మనుకొనిరి. క్రమక్రమముగాఁ దెలిసిన కొలఁది వారికి భయమైనది. నామేనమామ, యాయన భార్య

Page Missing

రనును. నీ విప్పుడు నీభార్యను ప్రేమించవలసియున్నది. ఈప్రేమ యంతయు నీభార్యపైమరల్చరాదా!" వీరభూపతి యీమాటలు మనసా అనలేదు. కుట్టాన్ స్థితి యతనికి దుర్భర మనిపించినది. అతని హృదయోద్వేగమున కేదో యొకయడ్డు చెప్పెనఁగాని కుట్టాన్ మంచిస్థితికి రాఁడని యతనికిఁ దోఁచి యిట్లన్నాఁడు. కుట్టాన్ వీరభూపతి యన్న యీ మాట వినినతోడనే, "వీరా! వీరా! ఏ మన్నావు? ఆ ప్రేమ యీమె మీఁది కెట్లు మరల్చ వచ్చును? ఈ వైఁగై నది మా రామనాథ తటాకములోఁ బోయి పడుచున్నది. ఏదీ యీ నదీవేణి నిట్లు త్రిప్పి యింకొక ముఖముగాఁ బ్రవర్తింపఁజేయుము. నా ప్రేమ నీకంత సులభ సాధ్యమైనదిగాఁ గనఁబడుచున్నదా! కాదు కాదు" అని వంగి యున్న తన దేహమును నిటారుగాఁ జేసి దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచెను. అతని ముఖము గంభీర మయినది. వీరభూపతి కుట్టానంత వీరుఁడు కాక పోలేదు. కాని యిప్పటి కుట్టాన్ మొగముజూచి వీరభూపతి చలించిపోయెను. వీరభూపతి యతనిని జూచి "ఇతఁడు దేనికి సమర్థుఁడు కాఁడు? ఇతఁడు తలఁచుకొనినచోఁ బడిపోయిన విజయనగరసామ్రాజ్యము మరల సాధించి మధురనాయకులచే నేలించు నేమో" యనుకొనెను.

అప్పుడు వైఁగై యిసుకతిన్నెమీఁద దూరమున నొక సుడిగాలి రేగి, వారి దగ్గరగా నీలవేయుచు బడవలు నిలుచు చోటునకు దాటిపోయినది,

కొంతసేపటిలోఁ గుట్టాన్ వదనము మరల విషాదపూరిత మయ్యెను. వీరభూపతి యింక నుండఁ గూడఁ దని 'పోదమా' అనెను. కుట్టాన్:-వీరా! ఈ దుఃఖము నా హృదయశోణిత

మును బ్రాగుచున్నది. ఈ ప్రేమ నన్ను లోపలలోపలనే తిని వేయుచున్నది. నే నింక చాలనాళ్లు బ్రతుకను." వీరభూపతి: అశ్లీలములు పలుకకుము" అని "సేతూ! ఇదియేమి, నేఁ డింత మనసుపేదవైనావు? నీ శౌర్యము, నీ పౌరుషము నేమైనవి?" అన్నాఁడు. దూరమునుండి 'ఎవరక్కడ' యని కేకవినఁబడినది. వీరభూపతి "కుట్టాన్ సేతుపతి మహారాజు" అని యఱచినాఁడు. దూరమున రక్షకభటుఁడు మఱల మాటాడలేదు. వీరభూపతియుఁ గుట్టానును లేచి పురములోనికిఁ బోవుచున్నారు. కుట్టాన్ వీరభూపతిమీఁద వ్రాలి నడచుచున్నాఁడు. వీరభూపతి నెమ్మదిగాఁ జెవిలో, "సేతూ! ఇంతధైర్యము వదలెదరా? ఎవరికిఁ దగిన కష్టము వారికి నున్నది. నా హృదయములో నెంత మహాగ్ని రవులుకొనుచున్నది? అది నీకుఁ దరువాతఁ జెప్పెదను" అనెను.

కొంతదూరము పోయినతరువాత నిరువురును విడి విడిగా నడిచిరి. పట్టణము కోటతలుపులవద్ద నశ్వశకటము వేచి యున్నది. ఇరువురు నాశకటములో నెక్కి పట్టణములోనికిఁ బోయిరి. రాజ సౌధమునకు సమీపమున నొకపెద్దతోట ముందు కుట్టాన్ దిగి వీరభూపతిని వారి యింటివద్ద దింపి రమ్మని బండివానితోఁ జెప్పి తా నింటిలోనికిఁ బోయెను.

౨

కుట్టాన్ ఇఱువంకల వివిధములైన పుష్పఫలవృక్షము లున్న బాటవెంట తన సౌధములోనికిఁ బోయెను. ఆ సౌధము తన తండ్రిది. రాజ్యములోనున్న పెద్దపెద్ద సరదారు లందఱకు మధురలోఁ బ్రత్యేకముగ నంతఃపురములున్నవి. కుట్టాన్ తండ్రి శ్రీలేకదేవ ఉదయన్ సేతుపతి; ముత్తుకృష్ణప్ప నాయక మహా రాజులుంగారి ప్రధాన మంత్రులలో నొక్కఁడు. ఉదయన్ సేతుపతి యీ సౌధము మధురలో నున్న గొప్ప కట్టడములలో నొకటి. మీనాక్షీ దేవాలయములో నెంత శిల్ప మున్నదో, యీ సౌధమునను నంత శిల్ప మున్నది. చీకటిలో శిల్పపరీక్ష సాగదు.

కుట్టాన్ లోనికిఁ బోయినంతనే సేవకుఁ డరుదెంచి, 'ప్రభూ! స్నానమునకు నీకు సిద్ధముగా నున్నది' అనెను. కుట్టాన్ తన గదిలోనికిఁ బోయెను. అందుఁ దాను ప్రవేశించుట తోడనే యెదురుగా నున్న నిలువుటద్దములోఁ దన మూర్తి తనకు గోచరించెను. మొగమంతయు బాష్పకలుషితమై యుండెను. గదియంతయు దీపముల వెలుతురుచేత ధగద్ధగాయ మానముగనుండెను. కుట్టాన్ పైయుత్తరీయముదీసి తన కెడమ వైపుననున్న గోడపై జిలుకకొయ్యకుఁ దగిలించెను. ఆచిలుక కొయ్య యొకగొప్ప మరకతోపలముతోఁ జేయఁబడినది. దాని చిలుకతనము కన్నులుగాను, ముక్కుగాను నేర్పరుపఁబడిన

మాఁడుమాణిక్యములతో సంపూర్ణ మయ్యెను. ఇట్టి చిలుక కొయ్యలు గదిగోడలకు నాల్గువైపులను గలసి యెనిమి దేర్ప కుపఁబడి యున్నవి. గోడలయందు ద్రావిడశిల్పమునకు బ్రధాన చిహ్నములయిన గోష్ఠపంజరము లున్నవి. ఒక గోష్ఠపంజర ములో ద్రావిడభాషలో శ్రీరామచంద్రుని చరితామృతము ప్రవహింపఁజేసిన కంబన్న విగ్రహము రాతితోఁ జెక్కిన దమర్పఁ బడియున్నది. దాని కెదురుగాఁ బశ్చిమదిక్కుడ్యమునం దమర్పఁ బడిన మఱొక గోష్ఠపంజరములో శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారు శ్రీవిశ్వనాథనాయకులవారికి మధుర నిచ్చుచున్నట్లుగాఁ జెక్కఁ బడిన రెండు శిల్పపు విగ్రహము లమర్పఁబడియున్నవి. దక్షిణపు వైపున చిన్న యరుగు రాతితోఁ జెక్కబడి యున్నది. దానిపైని మెత్తని రత్నకంబళము లమర్పఁబడియున్నవి. ఆ యరుగున కెదురుగా నొక చిన్న చిత్తరువు గోడకానించఁబడి యున్నది. ఆ చిత్రము పెద్దన్నగారిది. వీఁరభూపతి యీ చిత్ర మును వ్రాసి కుట్టాన్‌కు బహుమతిగా నిచ్చెను. కుట్టాన్ అంగీ యూడఁదీసి యింకొక చిలుకకొయ్యకుఁ దగిలించి యీవితర్దిపై గూర్చుండి పెద్దనగారి చిత్రమువైపు చూచుచుండెను. కొంచెము సేపుండి లేచి తన పుస్తకము లున్నచోటికిఁ బోయెను. కంబ మహాకవి విగ్రహమున కిరుప్రక్కల నొకవైపున తమిళభాషా గ్రంథములును, నొకవైపున నాంధ్రసంస్కృత గ్రంథములును మెరుగెక్కించి, నగిషీచేయఁబడిన సన్నని యెత్తయిన బల్లలపై నమర్పఁబడియుండెను. అన్నియుఁ దాటాకులమీఁద వ్రాసిన గ్రంథములే.

కుట్టాన్ తానెందుల కా పుస్తకము లున్నచోటికి వచ్చెనో తెలిసికొనలేక పోయెను.

ద్వారమునుండి "ప్రభూ! స్నానము చేయండి" యని ధ్వని వచ్చెను. కుట్టాన్ గది వదలిపెట్టి స్నానమునకుబోయెను.

ఆ మహాసౌధమునకుఁ బశ్చాద్భాగమున నాల్గు పోక బోదుల నడుమ కొంచె మెత్తయినచంద్రకాంతపురాతిపైకుట్టా నాసీనుఁడాయెను. ఇరువురుసేవకులు రెండు పెద్దబిందెలలో నొక దానినిండ వేడినీరును, మఱొకదానినిండఁ జన్నీళ్లను తెచ్చి యతనికి నీరుపోసిరి. స్నానముచేసి కుట్టాన్ దేహము తుడుచు కొనుచుండెను. (అతఁడు తుడుచుకొనుట లేదు. సేవకులే తుడుచుచుండిరి. ఇది రాజాచారము) అప్పుడే చంద్రుఁడుద యించుచున్నాఁడు. మంచిగంధపుఁబొడిచే సమ్మిశ్రితమైన సున్ని పిండిచేత రుద్దినయతని దేహము కమ్మని వాసన లతనికే చాల యానందము కలిగించెను. ఇంకొక సేవకుడు కస్తూరి కలిపిన యొక కమ్మని నూనె చేతులకు రాచుకొని యతని తలవెంట్రు కలకు రాచెను. ఈ కమ్మనివాసనలచేతను, ఉదిత చంద్రకిరణ శైత్యముచేతను కుట్టాన్ మనస్సు కలంక దేరినట్లయ్యెను.

భోజనముచేసి కుట్టాన్ సౌధపురోభాగమున నున్న మంటపములోఁ గూర్చుండెను. దాక్షిణాత్యశిల్పము పల్లవుల నాఁటికన్న చోళులనాఁటికిఁ, చోళులనాఁటికన్న విజయనగర రాజులనాఁటికి సంతకంత కభివృద్ధిపొందుచు వచ్చినది. తంజా వూరు మధురాపురముల శిల్పమును దాక్షిణాత్య శిల్ప చరిత్రలో విజయనగరశిల్పమునుండి విడఁదీయరు. తంజావూరు మధురల శిల్పము విజయనగర శిల్పముకన్న నెక్కువ వృద్ధి

పొందిన దని చెప్పవచ్చును. మన కథాకాలమునాఁటికి నఁనగా ముద్దుకృష్ణప్పనాయకుని కాలమునాఁటికి నది యాధునిక శిల్పముగా మారఁబోవు పరివర్తనమునందున్నదని చెప్పవచ్చును. పల్లవుల నాఁడు రథములును, చోళులనాఁడు గోపురములును, విజయనగర రాజులనాఁడు మంటపములును దాక్షిణాత్య శిల్పమునందు ముఖ్యములు. ఆ యా రోజులలో నవి వృద్ధి పొందినవి. ఉదయన్ సేతుపతి తన యీ దివ్య సౌధము ముందు గొప్ప మంటపమును గట్టించి తనకు శిల్ప విద్య యందున్న యభిమానమును వెల్లడించుకొనెను.

ఆ మంటపములోఁ బఱచియున్న రత్న కంబళముపై కుట్టాన్ ఆసీనుఁడయ్యెను.

ఆ వలుచబడుచున్న వెన్నెలధారలో నా మంటపమునం దాసీనుఁడై యున్న యా రాచకొడుకును జూచిన నమరావతిలో జయంతుఁడు మన్మథ మంటపమునం దున్నట్లు చూపట్టక మానదు.

దూరమునుండి వీరభద్రభట్టరు కుట్టానును జూచి యతఁడు సంతుష్టుఁడై యున్నాడనుకొని వినయముతో సమీపించి, "ప్రభూ! పండుకొనుటకు వేళయైనది" యన్నాఁడు. కుట్టానుకొంచెము కోపదృష్టితో నాతనివంకఁ జూచెను గాని పోఁక చెట్ల మొవ్వల వెనుకనున్న వెన్నెలనీడలో వీరభద్రభట్టరది చూడలేదు. వీరభద్రభట్టరు కుట్టాన్ సత్ప్రవర్తన గలిగి యుండునట్లుచూచుట కేర్పడిన యధికారి. కుట్టాన్ ఇతనికి తెలియకుండ నే పనియుఁ జేయరాదు. కుట్టాన్ లేచి లోనికిఁ

బోయెను. రాచ దివాణములో జాము గంటలు కొట్టిరి. అంద ఱకు నిద్రావేళ యయినది.

కుట్టాన్ పడకగదిలోనికిఁ బోయెను. పడకగది విశాల మయినది; ముందున్న మంటప మంత యున్నది. పైకప్పు మిక్కిలి యెత్తుగా నున్నది. ఇది సౌధములో రెండవ యంతస్తు నందున్నది. గోడలనిండ గచ్చుపని చేసియున్నది. చిత్రచిత్ర వర్ణములతో లతలు. చిలుకలు, చెట్లు గీయఁబడి యున్నవి. గోడలనిండ నొకవరుసగా ననేకచిత్రములు వ్రేలాడుచున్నవి. ఆ చిత్రము లన్నిటిలో మొగలుల చిత్రవిద్యాచిహ్నములు స్పష్టపడుచున్నవి. పురాణకథ లనేకవిధములుగాఁ ద్యముల నిండ చెక్కఁబడియున్నవి. తూర్పు గోడయందు నొక చిన్న గూఁడుగా నేర్పరుపఁబడి యందొకరత్న ముంచబడినది. ఆ రత్న కాంతులు గదినంతయు తెల్లని వెలుఁగులో ముంచియెత్తినవి. గోడలవెంట చంద్రకాంత విలావితర్దికలు, గొప్ప పనిగలిగిన బల్లలు నుంచఁబడి, వానిపైని సువాసనద్రవ్యములు, దంప తుల కానందమిచ్చుఁ గొన్ని చిత్రములు, అద్దములు, చిలుకలు నమర్పఁబడి యున్నవి. ఆగదికి వెనుకవైపున పెద్ద గవాక్ష మున్నది. ఆ గవాక్షమునుండి దొడ్డిలో నెత్తుగా వేయఁబడిన మల్లెజాజి పందిరులమీఁది సువాసనాభరితమైన చల్లనిగాలి యుండి యుండి లోనికి వచ్చుచున్నది. ఆ గవాక్షమువద్దనే పెద్దమంచమున్నది. ఆ మంచము పందిరిస్తంభములు మహా శిల్పమునుసూచించుచున్నవి. ఉపానము, పద్మము, కుముదము, వేదిక, నాగబంధము, కలశము, "పుష్పబోదిగ" యన్నియుఁ, గొద్దిలోఁ గలిగి యీ నాలుగుకంబములు సర్వాసుందరముగా

నున్నవి. పందిరినుండి యనేకరత్నములు వ్రేలాడుచున్నవి. మంచము మిక్కిలి యెత్తుగా నుండి పైనివేయబడిన మైదు పఱుపులవలన మానిసి యెత్తున్నది. మంచముపైకిం బోవుటకు మెట్లున్నవి. మంచము తలవైపునఁ గాళ్ళవైపునఁ బ్రక్కగా రెండు స్తంభములున్నవి. ఆ రెండు స్తంభములును మంచమెత్తు ననే యున్నవి. తలవద్ద కంబముపైని నొక బంగరుపళ్ళెరమునఁ దాంబూలద్రవ్యములు, సువాసనాద్రవ్యములు నుంచఁబడినవి. పందిరికంబమున నున్న నాగబంధము నందు రెండుసుదీర్ఘములు, మందారకుసుమగుంఫితములు, గంగతలవలికిసాలములు నగు మల్లెపూవుల దండలు వ్రేలాడుచున్నవి. సెజ్జనిండుగ మల్లెలు, జాజులు దట్టముగఁ జల్లబడి యున్నవి. ఆ మంచము ప్రక్కగా నింకొక మంచమంతయెత్తు లేకున్నను, సమానమైన సౌందర్యము కలది యున్నది. అందు మల్లికాకుసుమంబులు వెదజల్లిలేవు.

కుట్టాన్ పాముకుబుసములవంటి పంచెనొకటి కట్టుకొని యొకటి పైనివేసికొన్నాఁడు. యథాప్రకారముగాఁ దన పెద్ద మంచముపైఁ బండుకొనుటకుఁబోయి మెట్లెక్కినాడు. ఒత్తుగాఁ బఱచిన మల్లెపూవులలో నేకవీర గోధుమ వన్నె త్రాఁచువలె ముడుచుకొని పండుకొన్నది. కుట్టాన్ నిర్ఘాంతపోయినాఁడు. ఏకవీర యెప్పుడును దన మంచముమీఁదఁ బండుకొని యెరుగదు. ఆమె కాపురమునకు వచ్చి మూడునెలలైనది. ఆమెను బతి పలుకరించలేదు. పతి నామె పలుకరించలేదు. పెద్ద మంచముమీఁద కుట్టాన్, చిన్నమంచముమీఁద నేకవీర: ఇట్లు మూడునెలలు గడచినవి. నేడిది యేమి? ఏకవీర కుట్టాన్ శయనించు మంచముమీఁదఁ బండుకొని నిదురపోవుట కెట్లు సాహ

సించినది ? ఏకవీర నిత్యమును నాసుపచ్చవారణాసిచీర ధరించును. పైని బంగరుటంచు కాశ్మీరపుసేలువ పైముసుంగిడుకొనును. ఒడలినిండ వెలలేని నగలుధరించును. నేఁ డిదేమి ? తెల్లని పట్టుకోక కట్టి పరిమితభూషణములు ధరించినది. మేనఁ గంచుకము లేదు. అభ్యంగనము చేసినది కావలయును, శిరోజములు బొడ్డిపొడ్డిగా నుండి చల్లగాలి కల్లల నాడుచుండెను. తలంటిపోసుకొన్నది. ఒడలు తెలియక నిద్రపోయినది; కుట్టాన్ మిక్కిలి కోపము పొందెను, "ఈ దౌర్భాగ్యురాలు నా శయ్య నలంకరించఁగలదా? ఇన్నాళ్ళనుండి లేని యాస దీనికి నేఁడేలఁ బుట్టవలయును? ఏ మహాసౌందర్యరాశి నాశయ్య విభాగించు కొనవలయునో యామెను నాకు నీ జన్మమునఁ గలయిక యే లేదు. నన్నీ పిశాచ మావేశించినది. అయ్యో ! ఈ దయ్యము నన్నెట్లు వదలును? కుట్టానుకుఁ గొంచెము కోపము తగ్గినది. "అయ్యో! నా కీమె సహధర్మచారిణికదా! ఈమె నన్ను వదలి యెచ్చటికిఁబోవును ? ఇన్నాళ్లుగా నేను మాట్లాడకుండనుండిన నెంత శోషిల్లినదో! నాతో నొక్కనాఁడు పలుక లేదే! స్త్రీ యెట్లు పలుకరించును! పురుషుఁడు తనయందు విముఖుఁడుగా నున్నపుడు స్త్రీకిఁ దూష్ణీంభావమే ప్రధానము. ఇంతలో కుట్టాన్ నేత్రములు మూఁతలుపడినవి. ఎట్టయెదుట నాతని హృదయ మాకర్షించిన లతాంగిరూపము సాక్షాత్కరించినది. కుట్టాన్ ఆ జగన్మోహన విగ్రహమును జూఁడలేక పోయినాడు. తటాలునఁ గనులు తెఱచినాఁడు. కనులలో నిండుపగింజలంత బాష్పములు నిలిచినవి.

ఏకవీర కదలినది. మూఁతపడిన యామె రెప్పలమీఁద గ్రుడ్లుపోసినట్లు చిన్ని చిన్ని స్వేదబిందువులు నిలిచినవి. ఆహా! ఏ మా వదన సౌందర్యము! కొండపైనుండి దూకు సెలయేఱు ప్రాతస్సూర్య కిరణములలో ధగద్ధగితమయినట్లున్నది. కుట్టాన్ సమ్మోహితుఁడైనాడు.

ఇదివరకు కుట్టాన్ ఏకవీరను బరిశీలించి చూడలేదు. ఆమె సౌందర్యవతి యనియే యనుకొనలేదు. అప్పుడప్పుడు "ఆమె సౌందర్యవతియే యనుకొందము. అయినమాత్రము నాకేమి? నాహృదయ మామెది కానేరదు" అనుకొనుచుండును. ఏకవీర పయ్యెద తొలఁగినది. కుట్టాన్ కనులుమూసికొన్నాడు. తన ప్రణయిని యెదురైనది. శోకములోఁ గోపము తెఱుముకొనివచ్చినది కుట్టాన్ మహారాజునకు. అన్యాయముగ తనశయ్య నాక్రమించుకొన్న ఏకవీరను గ్రిందకు లాగివేయుద మనుకొన్నాడు. ఏకవీర దొంగనిద్ర పోవుచున్నదని భావించినాఁడు. కోపముతో నతఁడామె చెక్కిలిపై శత్రుమారణ సమర్థమయిన హస్తమును దీవ్రముగా విసరఁబోయినాఁడు. అతనికిఁ దెలియకుండగనే మహాబుద్ధిమంతుఁడగు కుట్టాన్ కరపద్మము పువ్వులదండవలె నేకవీర చెక్కిలి కంటినది. ఏకవీర యులికిపడి లేచినది. ఇద్దరు నిశ్శబ్ధులై యున్నారు. ఏకవీర మనసులో ననుకొన్నది "నాతండ్రి నాకీసంబంధముచేసి నాల్గునెల లైనది. ఈయన యింతవఱకునా మొగముచూడలేదు. కార్యమునాఁడు కొంగుపఱచుకుని తలుపుదగ్గరనే పడుకొంటిని. నా గారామంతయు నిట్లయినది. ఈక్రొత్తప్రదేశమునకు నేను లాగుకొనిరాఁబడితిని. నాకుదిక్కులేదు. మాటాడువారులేరు. దాసీలతో

నాదహాస్యము నేమనిచెప్పను? దినదినము మా గదిలోనియనుప యుక్తపదార్థములను జూచి దాసీలు నవ్వుకొనుచున్నారు. నన్ను డుగుచున్నారు. ఏమియుఁ జెప్పలేకుంటిని. ఈ వివాహామునకుఁ బూర్వము నా హృదయ మింకొకనియందు లగ్నమయినది. అతఁడెవ్వరో, యేయూరివాఁడో తెలియదు. మానిసి సాధారణ కుటుంబములోనివాఁడుగా నున్నాఁడు. అతనిని వెదకి లాభము లేదు. నా పుణ్యమువలననే నా కీ కుట్టాన్ సేతుపతి లభించి నాఁడు. అతనికన్న ముందే యితనిని జూచిన నెంతబాగుండె డిది? ఇప్పుడైన నేమి? ఇతనినైన నకల్మషహృదయముతో సేవించగలను. ఇతనికి నాయందుఁ బ్రేమ లేదు. ఇతనిప్రేమ కొసము కృశించి కృశించి యీనాఁడు సాహసించి యీశయ్య పైని బండుకొన్నాను. నిదురపట్టినది. నా యీ సాహసమున కితడేమనుకొన్నాఁడో?' ఈ భావములన్నియు నేకవీర మన స్సులో నొకసారి మెఱపువలె మెఱసినవి. కుట్టాన్ 'అను కొన్నాఁడు. ఈమె యెంత అందకత్తె! నన్నుఁజూచి యెంత లజ్జపడుచున్నది. ఇప్పుడేమిచేయను! ఇన్నాళ్ళనుండి నాతప్పు మన్నించు మందునా? చీ! చీ! ఆ నా ప్రియురాలియెడ నేనంత తప్పుగాఁ బ్రవర్తింతునా? ఈ హృదయ మామె కిదివఱకే యర్పితమైనది. ఇంక నొరుల కిది యీయఁజాలను!'

ఏకవీర నెమ్మదిగా మోకాళ్ళమీఁద లేచి పందిరికంబ మున నాగబంధమునకుఁ దగిలించఁబడిన మల్లెపూదండయొకటి తీసి రెుక యర్ధనిమేషములో లజ్జావనతవదనయై కుట్టాన్ మెడలో వేసినది. ఆ పూలమాల మెడలోఁ బడినదో లేదో, కుట్టాన్ రుద్రమూర్తియైనాడు. తాటకను జంపుటకు రామ

చంద్రుడు ధనుస్సు నంతవడిగా లాగెనో లేదో, ఆ పూల దండను కుట్టాన్ అంతవడిగా రెండుగాఁ ద్రెంచి నేలమీఁద విసరి నాఁడు. ఏకవీర మంచముపైని విరుచుకొని పడిపోయినది. ఇంకఁ గ్రొంచమైనచోఁ ద్రిందఁబడెడిది నిలువెత్తునుంచి. తలవగిలిపోయి యుండును. కుట్టాన్ కన్నులనీళ్లు గిఱ్ఱునఁదిరిగినవి. కుట్టాన్ మెట్లుదిగి చిన్న మంచముపైని బోయి పండుకొన్నాఁడు. వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచున్నాఁడు.

ఏకవీరకు నిమేషములో నొడలు తెలిసినది. పతి పజ్జ లేఁడు. తనచిన్న మంచముపైఁబండుకొన్నాఁడు. తానుమంచము తొందరగా దిగి, కంచుకము ధరించి, సాధారణముఁగా దాను ధరించుచీరఁ దాల్చి యొడల నన్ని భూషణములను బెట్టు కొని, కాశ్మీరపుసేలువ ముసుఁగిడి, కన్నుల నీరు గ్రమ్మగాఁదన చిన్న మంచమువద్దకుఁబోయి, రుద్ధమైన కంఠమునుండి మాట పెగుల్చుకొని, 'ప్రభూ! మీరు తమ మంచముపైనే పండు కొనుడు. నే' నిందుఁ బండుకొనెదను. అన్నది. ఆమెవంకఁదిరిగి కుట్టాన్ చూచుసరికి నతని కన్నులు గిర్రునఁ దిరిగిపోయినవి. హృదయము సహస్రధా విశీర్ణమైనది. కుట్టాన్ తాను జేసిన పనికిఁ జాలనొచ్చుకున్నాడు. ఏకవీరనుగాఁగిలించుకొని యామె శిరస్సున బాష్పాభిషేకము చేయవలెననుకొన్నాఁడు. ధైర్యము చాలలేదు. కుట్టాన్ నెమ్మదిగా లేచిపోయి తన మంచముపై నిదురించినాఁడు. ఏకవీర కన్నీళ్ళతోఁ జిన్న మంచముపై నున్న నాలుగుపరుపులు నడుగుదాఁకఁ జివికిపోయినవి. ఏరాత్రి వేళనో యామెకు నిద్రవచ్చినది. తెల్లవారుకడ కుట్టానుకు మెలఁకువ వచ్చినది. ఏకవీర యున్నదో, లేదో యని యామె

మంచమువంకఁజూచినాఁడు. ఆమె యందే వాడిపోయిన మందారమువలె మంచమున కంటుకొనిపోయియున్నది.

మఱునాఁడు దాసీలు నేలమీఁది పూలదండలు చూచి సభయనేత్రలైరి.

3

మరునాఁడు కుట్టాన్ నిదురలేచి కాల్యకృత్యములఁదీర్చికొని, రతనాల జీనువేసి సిద్ధముగా నుంచఁబడిన యశ్వముపై నెక్కి కోటవెలుపలిభాగమునకుఁబోయెను. అప్పటి నదివఱకే సమావేశమై నానామండలాధిపుల కుమారులు బారులు దీర్చి నిలుచుండిరి. మొదటఁదిరుచునాపల్లి మండలాధిపుల కుమారుఁడు. అతఁడు తెల్లని గుఱ్ఱముపై నధిరోహించియుండెను. వయసిరువది యేండ్లుండవచ్చును. తెల్లని యంగీ; తలపైనిఁ బచ్చలసరము చుట్టుననున్న యుష్ణీషము. అతనిపజ్జ తిన్నెవేలి మండలాధిపుని కుమారుడు. అతనిపజ్జ సత్యమంగళమండలాధిపుని తనయుఁడు. వీరిరువురు సమానవయస్కులు. చూచుట కన్నదమ్ములవలెఁగూడ నుండిరి. అనంతరము మానామధుర మండలాధిపతి యొక్కయు, శేందమంగళ మండలాధిపుని యొక్కయుఁ గుమారులు జోడుకోడెలవలె నిలుచుండిరి. వారిరువురు మేనత్త మేనమామల బిడ్డలు. పోలికలు, రేఖలు నొకటిగా నున్నవి. ఇరువురకును బదునెమిదేండ్లు దాఁటలేదు.

వారి గుఱ్ఱములు భూమిమీఁద నిలుచుటలేదు. వారు బాలకు లయ్యు నెంతయో పరిశ్రమగలవారివలెఁ దా మెక్కిన యుత్తమజాత్యశ్వములను, దమదేహములను గదలించుచుఁ బాదములను జాచుచు నడుపుపెట్టుచుండిరి. ధారాపుర, మానమంగళ, శేల, కణ్ణివీడు, పాలెగాండ్ల కుమారులు తరువాత వరుసగా నిలువఁబడియుండిరి. ఇంక ననేకమంది రాజకుమారు లుండిరి. అంద ఱెక్కినవియు నుత్తమజాతిగుఱ్ఱములు. అందఱి దేహములయందును వెలలేని భూషణములు; ప్రతివాని మొగము నందును శౌర్యలక్ష్మి. కుట్టాన్ పోయి వీరందఱికును మొట్ట మొదట తన గుఱ్ఱమును నిలువఁబెట్టెను. తరువాతఁ బ్రధాని కుమారుఁడును, రాయసం కుమారుఁడును వరుసగా వచ్చి వారి యుచితస్థానములయందు నిలువబడిరి. రాజసైన్యము బారులుతీర్చి వీరికి దూరముగా నిలువఁబడియుండెను.

ఈ రాజకుమారులు తీర్చిన బారున కెదురుగా నొక ముసలి యుద్ధవీరుఁడు తెల్లని గడ్డమును, మీసములును భీష్మాచార్యభ్రాంతిఁ గల్పింప మహోన్నతమైన శ్వేతాశ్వముపై నెక్కి నిలువఁబడియుండెను. ఆయన వీరందఱికి శిక్షాగురువు. మధురనాయకుల రాజ్యములో దళవాయి ప్రధానసేనాపతి. ఉదయన్ సేతుపతి, కుట్టాన్ తండ్రి దళవాయి. మొదటముప్పూర నాయకుల కాలములలో మహామేధాశాలి యగు నార్యనాథుఁడీ పదవియందుండెను. ఈ పాండ్యపార్థివ ముద్దుకృష్ణ నృపతికి ఉదయన్ సేతుపతి దళవాయి యైనాఁడు. ఉదయన్ సేతుపతి మహాసమర్థుఁడు, గొప్పసేనాని, రాజకార్యనిపుణుఁడు. సేతుపతులు నాయకుల తరమువారు గాదు. పాండ్యరాజులనాఁటి

నుండియు మధురరాజులకు మండలాధిపులుగ నున్నారు. రామనాథప్రాంతమున నున్న దేశమంతయు వీరి వశమున నున్నది. రామేశ్వరమునకుఁ బోవు మార్గములోఁ జోరభయ మెక్కువై తైర్థికులకు మిగులఁ గష్టములుగా నుండుటచేత నుదయన్ సేతుపతి యెక్కువకాల మా ప్రాంతముననే యుండ వలసివచ్చినది. ఆయన లేనికాలములో సైన్యమంతయు నీ వృద్ధసింహముచేతిలో నుండును. ఈయన పేరు కస్తూరి రంగప్ప నాయకుఁడు. విశ్వనాథనాయకుని మనుమఁడైన వీరప్పనాయకునకు మువ్వురు కుమారులు. రెండవ కృష్ణనాయకుఁడు, విశ్వప్ప, కస్తూరి రంగప్ప. ప్రస్తుతము రాజైన ముద్దుకృష్ణప్ప నాయకుఁడు విశ్వప్పకుమారుఁడు. కస్తూరి రంగప్ప ముద్దుకృష్ణప్ప రాజ్యమునకు రాకపూర్వము రాజ్యాపహరణము చేసినందున నతనిని ప్రజలు సంధ్యామంటపములో మడియించిరి. ఈ వృద్ధసింహ మా కస్తూరి రంగప్పనాయకునకు బావమఱంది. ఈయన పేరు కస్తూరి రంగప్పయే. ఈయన ప్రస్తుత రాజునెడల నభిమాని.

ఆవృద్ధునకంటిచాయనుండి రాజకుమారు లొకరొక్కరే ముందుకువచ్చి బాకు వేయుటలోఁ, దీయుటలోఁ, గత్తి ఝుళిపించుటలో, విసరుటలో గుఱ్ఱమును దుమికించుటలోఁ నుఱికించుటలోఁ దమ ప్రావీణ్యమును జూపిరి. తరువాత నీ రాజకుమారులందరును సైన్యమువద్దకుఁ దీసికొనిపోఁబడిరి. కస్తూరి రంగప్పనాయకులు కుట్టానును బిలిచి సైన్యముచేత సర్వతోభద్రవ్యూహము పన్నించుచున్నాఁడు. కామందకుఁడు సర్వతోభద్రవ్యూహము శత్రుహృదయనిర్భేదక మన్నాఁడు. కుట్టాన్

తత్‌క్షణమే వ్యూహమున కరమును, గక్షలును, గోటియు, జఘనమును సంపాదించి యచలాకృతి నిలువఁజేసినాడు. పొదల వలెఁబెరిగిన ముసలి రంగప్పనాయకుని, తెల్లని కనుబొమలలో సంతోషపుఁ గదలిక గలిగినది. వృద్ధవీరుడు కుట్టాన్‌తో "నాయనా! సైన్యముయొక్క జఘనమాపత్తులోనున్న యెడల నే వ్యూహము పన్నెదవు" అని యడిగెను. కుట్టాన్ సమాధానము చెప్పకుండనే సర్వతోభద్రవ్యూహమును మకర వ్యూహముగా మార్చి వృద్ధపండితుని సంతోషింపఁజేసెను. అనంతరము తక్కిన రాజకుమారులందఱును క్రమముగా శ్యేన సూచీ, శకట, వజ్రవ్యూహాదులను బన్నియు రంగప్పనాయకున కానందము కలిగించిరి. కుట్టాన్ కక్షలు లేకుండ నొకవ్యూహము పన్ని రంగప్పనాయనివంకఁ జూచెను. రంగప్ప "వహ్వారే" యని మెచ్చుకొనెను. అనంతరము జాముప్రొద్దెక్కగా రాజ కుమారు లెవరితావునకు వారు పోయిరి. సైన్యము కస్తూరి రంగప్ప యధీనమునఁ గొంతసేపు మెలఁగి నియమిత స్థలమునకుఁ బోయినది. కుట్టాన్ గృహమునకుఁ బోయి మజ్జనస్నానమాడి భోజనాదికములు నిర్వర్తించుటకు సౌధాంతర్భాగమునకుఁ బోయెను. ఎఱ్ఱని కాశ్మీరపుసేలువ ముసుఁగులోఁ బ్రక్కగాఁ బోవు చున్న ఏకవీరను జూచెను. కుట్టాన్ వచ్చుచున్నాఁడని తెలిసి యామె తొందరగాఁ బోదొడఁగెను. కాని మంజీరము కాలికి నొక్కుకొనగాఁ గొంచెము నిలుచుండి వంగి సర్దుకొనక తప్పి వదికాదు. కుట్టాన్ ఆమె లేతమలపాకులవంటి చేతులు కాళ్లు పరీక్షగాఁ జూచెను. అవి యంతె సుకుమారములా? కుట్టానను కొననే లేదు. భోజనానంతరము కుట్టాన్ తాను జమవుకొను

గదిలోనికిఁ బోయెను. కుట్టాన్ చేయి యప్రయత్నముగాఁ గౌటిల్యుని యర్థశాస్త్రముమీఁదికిఁ బోయెను. తీయగనే యంతఃపుర రక్షణము గుఱించిన వాక్యములు వచ్చెను. కామందకుడును, గౌటిల్యుఁడును నీ విషయములో నొక్కటే యభిప్రాయులై యున్నారు. కౌటిల్యుఁడంతఃపురరక్షణమును గుఱించియు,నంతఃపురమునుండి రాజునకువచ్చు నాపదలను గుఱించియుఁ దెలియఁజేయుట కెట్టి యుదాహరణల నిచ్చెనో, కామందకుఁడుగూడ నవియే యిచ్చెను. తన భార్యగదిలో దాగియుండి యతని తమ్ముఁడు భద్రసేనునిఁజంపెను. తల్లి శయ్యక్రింద. నడఁగియుండి కరూశనృపతి, నతని కొడుకు సంహరించెను. శీరాజును, వైరాంత్యుని, సౌవీరుని వారి భార్యలే చంపిరి. ఇది చదువవలెననవసరముగాఁ గుట్టానునకు భయము కలిగెను. కుట్టాన్ మఱల ధైర్యము తెచ్చుకొనెను. కుట్టాన్ హృదయములోఁ గలిగిన కొంచె మావేదన తగ్గించుకొనుటకుఁ గంబరామాయణము తీసి యొకపద్యము చదువుకొనెను. కుట్టానునకు సంగీత మెక్కువగా రాదు గాని, రాగచ్ఛాయగాఁ బద్యము చదువుకొనఁగలఁడు.

ఇంతలో వీరభద్రభట్టరు ద్వారముకడకుఁ జనుదెంచి యశ్వశకటము సిద్ధముగా నున్నదని చెప్పెను. కుట్టాన్ దుస్తులు వేసికొని వీరభద్రభట్టరుతోఁ గలసిపోయెను. శకటము రాజసౌధము లున్న యెడకుఁ బోయెను. అందొక మహాసౌధము ప్రత్యేకముగా రాజపురుషులకు రాజనీతి నేర్పుట కేర్పఱుపఁబడినది. కుట్టానును, వీరభద్ర భట్టరును లోనికిఁ బ్రవేశించిరి. లోపలిభాగ మతివిశాలముగా నున్నది. నేలయంతయు విఱువఁ

గల తివాసీలు పఱుపఁబడియున్నవి. శాస్త్రిపండితు లాసీనులై యుండిరి. రాజకుమారు లనేకులు వచ్చిరి. ఒకచోట భోజుని యుక్తికల్పతరువు, మఱొకచోట జీమూతవాహనుని దాయభాగము, నింకొకచోట జండేశ్వరుని వివాదరత్నాకరము పాఠములు చెప్పఁబడుచుండెను. ఇంకొకచోట నొక ద్రావిడ భాషాపండితుఁడు తమిళభాషలో వ్రాయఁబడియున్న విజ్ఞానేశ్వర వ్యాఖ్య బోధించుచుండెను. మఱొకచోట వేఱొకపండితుఁడు సంస్కృతభారతమును, రామాయణమును, నానాఁటి రాజ నీతిని, కొందఱు విద్యార్థుల కుపన్యసించుచుండెను. కుట్టాన్ భారతరామాయణము లుపన్యసింపఁబడుచోటఁ గూరుచుండి శ్రద్ధగా వినెను. కొంచెము ప్రొద్దుగ్రుంకువేళకు రాజు మొగసాలలో గంటకొట్టఁబడెను. అది విని విద్యార్థు లెవరిదారిని వారు పోయిరి. వీరభూపతి యీ పాఠశాలకు వచ్చెను. ఇంటికిఁ బోవునపుడు కుట్టానును గలిసికొనెను. ఇరువురును సంతోషపడుచు సేతుపతి గృహమునకుఁ బోయిరి. వీరభద్రభట్టు పనియుండి రాజసౌధమువద్దనే దిగఁబడెను. మార్గములో వీరభూపతి కుట్టాన్‌తో నిట్లు మాటాడెను: 'సేతూ, నీతో నొక పని యున్నది;' కుట్టాన్ 'ఏమి' యని యడిగెను.

వీర: 'తిరుమలనాయకుఁడు నీకు స్నేహితుఁడుగదా! నా కేదైన నుద్యోగ మిప్పించవలెను. నేను నీతి శాస్త్ర మంతయుఁ జదివితిని. విజ్ఞానేశ్వరము వైశంపాయనునినీతిప్రకాశిక పూర్తిచేసితిని. కౌటిల్యుని యర్థశాస్త్రము, కామందకుని నీతిసారములలోఁ జాల బాగుగఁ బరీక్ష నిచ్చితిని. నే నుద్యోగము చేయవలసిన యవసర మంతకంతకెక్కువగుచున్నది.'

కుట్టాన్: 'తిరుమల నాయకుడు నేడు విద్యాసౌధమునకు రాలేదే! ఈ సారి నే నాయనను గలసికొన్నప్పుడు చెప్పెదను. వారు నిన్ను గూడ బాగుగా నెఱుగుదురు కద!'

వీర: 'ఎఱుగ కేమి!'

తరువాత నేదియో మాటలాడుచు వారియింటికిఁ జేరిరి. వారిరువురు కుట్టాన్ గదిలోనికిఁబోవునప్పటి కందు ఫలాహారములు సిద్ధముగా నుంచఁబడెను. ఇరువురును ఫలాహారము చేసి, తాంబూలము సేవించి కూర్చుండగా కుట్టాన్ వీరభూపతిని గొంచెము సంగీతము పాడుమని యడిగెను. వీరభూపతి మధురమీనాక్షిమీఁద నొక యరవకీర్తన గొంతెత్తి పాడెను. ఆధ్వనితో సౌధమంతయు నిండిపోయినది. పారిజాతపుఁబూవులు కొరుకుచున్న లేడిపిల్ల మెడ యాడించుకొనుచు లోనికివచ్చి వీరభూపతివంకఁ దొంగిచూచి పోయినది.

౪

ప్రొద్దుగ్రుంకినది. చల్లఁబడినది. రాజసౌధముల ముందు మొగసాలలోఁ మ్రోగింపఁబడుచున్న భేరీరావములు మేఘధ్వానములని భ్రాంతిఁజెందిన పెంపుడు నెమిళ్లు నృత్యము చేయుచున్నవి. సాయంకాల వాహ్యాళికై కుట్టాన్ వీరభూపతు లశ్వశకటారోహము చేసి, వైగైనదీసికతాతలములకుఁ బోయినారు. కుట్టాన్ సేతుపతి కొంచెము పొట్టివాఁడు నల్లనివాఁడు.

విశాలమైన నేత్రములు. దైనందిన వ్యాయామముచేత నతని యొడలు గట్టిబారినది. సంస్కృత ద్రావిడములలోనున్న రాజనీతిగ్రంథము లన్నియు నతఁడు చదివెను. అతని వయస్సు సుమారు యిరువదియైదుండవచ్చును. మీసములు నల్లగాఁ దుమ్మెద ఱెక్కలవలె నంత గుబురు కాకుండ, నంత పలుచన కాకుండ వచ్చియుండెను. అతని మొగము చూచుటతోడనే ప్రధానముగాఁ గనబడునది యతని నాసిక. అది మిక్కిలి యెత్తు. ఆ ముక్కు నా విశాలపద్మపలాశ నేత్రములు నతని మొగమ్మున కమితమైన యందము తెచ్చినవి. ఆ విశాలమైన నేత్రములే యతని సత్కులీనతను జెప్పుచుండును. కుట్టాన్ మిగుల గంభీరమైనవాఁడు. అనవసరముగ నెవ్వరితోడను మాటాడఁడు. అతనికిష్టములేని పని నెవరైనను జేసిరేని వారివంకఁ దీక్ష్ణమైన దృష్టిఁ బఱపుటయే యతఁడు తన యిష్టములేమి చూపించుట. ఆ దృష్టిపాతము చాల కొలఁదిమంది యోర్చుకొనఁ గలరు. అతఁడు ప్రసన్నుడైనప్పు డతనినవ్వు మిగుల నానందముగలిగించును. అతనిస్వరము ఉదయన్ సేతుపతి తరువాత నతని యంతవాఁ డనిపించుచుండును.

ఇంక వీరభూపతి యెఱ్ఱనివాఁడు పొడుగరి. శరీరవ్యాయామము మిక్కిలిగాఁ జేయనివాఁ డగుటచేత, నితని యెదురుఱొమ్ము కుట్టాన్ ఱొమ్మువలె తిర్యక్ప్రసారితమైన గండశిల వలెనుండదు. అతని నేత్రములు కుట్టాన్ నేత్రములంత విశాలమైనవి కావు. కాని మఱీయుఁ జిన్నవి కావు. నాసిక సామాన్యమైనది. అతని మొగము చూచినంతనే ప్రతివారు నతఁడు సుందరుఁడనుకొనకమానరు. కుట్టాను మొగములో నానుపూర్వి

కముగా యుద్ధముచేసి రాజ్యము నేలుచువచ్చిన పితరులచిన్నెలు ద్యోతక మగుచుండును. వీరభూపతి వదనము శాంతమై చాల తరములనుండి వ్యవసాయము, చదువు వీని యందు దలవాటు పడిన పితరుల చిన్నెలు కనఁబఱచుచుండును. వీరభూపతి మీసములు చివరలు మెలికలు తిరిగి తామరపూవు మీఁద వాలిన భృంగముల ననుకరించుచుండెను. మొత్తము మీఁద కుట్టాన్ వదనము పురుషు లెక్కువ మెచ్చుకొందురు. వీర భూపతివదనము స్త్రీ లెక్కువ మెచ్చుకొందురు. వీరభూపతి మొగము క్రోధముచే నెఱ్ఱబడినను, నవ్వుచున్నట్లేయుండును. అతఁడు నవ్వుచున్నప్పుడు కన్నులు చిన్నవై చూచువారిని సూదులవలె గ్రుచ్చుచుండును. కుట్టాన్ నడచునపుడు మిక్కిలి తొందరగా నడచును. వీరభూపతి నెమ్మదిగా నడచును. కుట్టాన్ ఉదయన్ సేతుపతి కొక్కడే కుమారుఁడు. ఉదయన్ సేతుపతి "త్రైవై" పురాధిపతి. సేతువుల రక్షించుట కేర్పడిన యధికారి. రాజ్యములోఁ బ్రవహించునదులకు సేతువులను గట్టి వానిక్రింద భూములను సాగుచేయుచుండిరి. ఈ సేతువుల కన్నింటిపైని నతఁడధికారి. అతఁడు చాల శివభక్తుఁడు. అరియ రాయుని సైన్యములను నిర్మూలించినాఁడు. ముద్దు కృష్ణప్ప నాయకునికిఁ బ్రధానమంత్రి. అతని కుమారుఁడైన కుట్టాను నకు నే లోపమును లేదు. కుట్టాన్ తన తండ్రి తరువాత నతని స్థాన మాక్రమించుకొనుటకుఁ దగిన శిక్ష మధురలోఁ బొందు చున్నాఁడు.

వీరభూపతి జన్మస్థానము రాజవల్లిపురము. అతని తల్లి దండ్రులు కొంచెము బీదవారు. విశ్వనాథనాయకునకు శ్రీకృష్ణ

దేవరాయలుంగారు పాండ్యరాజ్య మిచ్చినపుడు తెలుఁగు దేశమునుండి విశ్వనాథనాయకుఁవారితో ననేకులు సరదారులు మధుర ప్రాంతములకుఁ బోయిరి. వీరభూపతి పూర్వు లటుల తెలుఁగు దేశమునుండి మధురకుఁబోయిరి. కాని యచ్చటికిఁ బోయిన తర్వాత విశ్వనాథనాయకుఁ డిచ్చిన భూమి నాధారముచేసికొని వ్యవసాయము చేసికొని జీవించుట మొదలు పెట్టిరి. వీరభూపతి రాజోద్యోగవాంఛచేత రాజవల్లిపురము నుండి మధురకు వచ్చి రాజనీతి చదివెను.

మధురలో నా కాలమునందు విద్యావ్యాప్తి చక్కఁగా నుండెను. మధురలో నారోజులలో నెప్పుడును ౧౦ వేలమంది విద్యార్థులకుఁ దక్కువ లేకుండ నుండిరి. ఈ విద్యార్థుల కన్ని వసతు లేర్పరుపఁబడి యుండెను. విద్యార్థుల భోజనాదికము లకు, నుపాధ్యాయులకు జీతములకు విజయనగర రాజులును, మధుర నాయకులు నిచ్చినభూము లనేకము లున్నవి. ఆభూములమీఁద వచ్చునాదాయము మిగిలిపోవు చుండెను. సంస్కృతము, అరవము, తెలుఁగు నీమూఁడు భాషలునభ్యసింపఁ బడుచుండెను. దేవాలయములు పాఠశాలలుగా నుపయోగింప బడుచుండెను. సమర్థులైన పండితులు షట్ఛాస్త్రములను, వేదములను విద్యార్థులచేతఁ బఠింపించుచుండిరి. వేరు పాఠశాలలలో నరవము, తెలుఁగును జెప్పఁబడుచుండెను. మధుర నాయకుల కాలములోఁ దెలుఁగుభాష మిక్కిలిఁ బోషింపఁ బడెను. రాజకుమారులకు రాజనీతి చెప్పుటకు వేరు పాఠశాలలుండెడివి. అందుఁ బ్రధానమైనది రాజసౌధమునలోనేయున్నది. సంవత్సరమునకు రెండుసారులు సకల కళాశాలలలోనను విద్యా

ర్థులు పరీక్షింపబడుదురు. పరీక్షయం దుత్తీర్ణులైనవారికి రాజు బిరుదములు, బహుమానములు నిచ్చుచుండును.

రాజనీతి తరగతి యనేకభాగములుగా విభజింపఁబడి యుండెను; గ్రామపాలనము, దాయవిభాగము, శిక్షావిధానము, సైన్య విభాగము. రాజకుమారులు సైన్యవిభాగ శిక్ష పొందుచుందురు. తక్కినవారు తక్కిన తరగతులలోఁ జదివి తగిన యుద్యోగములు పొందుచుందురు.

మధురనాయకులు వేదరక్షకులు. వర్ణాశ్రమధర్మములను బరిరక్షించినవారు. బ్రాహ్మణులయందు భక్తి దేశమున సంపూర్ణముగానుండెను. అయినను మధురరాజులు తక్కిన మతములయందు వైషమ్యము కలవారు కాదు. దక్షిణ హిందూస్థానమునఁ బ్రథమమున క్రైస్తవమత మడుగుపెట్టినది మధురరాజుల రాజ్యసీమలలోననే.

మధురనాయకులు రాజ్యమును పాళ్యముపద్ధతిగా విభజించిరి. రాజ్యమనేక మండలములుగా విభజించి ప్రతిమండలము నొక్కొకయధికారి క్రిందనుంచిరి. ఆయధికారి తనమండలమునకు రాజువంటివాఁడు. అతఁడుమధురనాయకునకుఁగప్పము కట్టుచు తన మండలముమీఁదఁ దానుసర్వాధికారము చేసికొనవచ్చును. అతఁడు కొంత సైన్యమును బోషించుచు మధురనాయకున కవసరము వచ్చినపుడు సహాయము చేయుచుండవలెను. మధురలో మాత్రము రాజు తాను గొందరుమంత్రుల సహాయముతో రాజ్యము చేయుచుండెను.

రాజ్యములోఁ బ్రధానోద్యోగి దళవాయి: అతఁడే రాజ్యపాలనాధికారియుఁ సైన్యాధికారియు. పూర్వ భారతదేశ

పాలకులయందు వలె నీ రెండధికారములు నొకటిమంత్రిక్రిందను నొకటి సేనాపతి క్రింద నుంచక మధుర రాజులు దళవాయి యొక్కనిక్రిందనే యుంచిరి. రాజ్యముయొక్క శాంతి, సాంఘిక వ్యవస్థ, ఇతర రాజ్యములతో సంబంధము—నివి దళవాయి చూచెడిపనులు. తక్కిన యందఱ అధికారులకు మీఁద నితఁడు పై యధికారి. దళవాయి తరువాత యధికారి ప్రధాని. ఇతఁడు రాజ్యాదాయముమీఁదియధికారి. పన్నులు, తక్కిన రాఁబడులు రాజ్యములో నగుచున్న ఖర్చు నివి యన్నియు నితనిపనులు. దళవాయి యుద్ధకాలములో రాజధానినుండి వెళ్ళిపోయినచో, నితఁడు దళవాయి పనులన్నియుఁ జేయుచుండును.

మంత్రులలో మూఁడవవాఁడు రాయసము. ఇతఁడు పరిపాలనలోఁ బ్రధానపురుషుఁడు. రాజ్యముయొక్క సుస్థిరత యీ ముప్వురిమీఁద నాధారపడియున్నది. వీరిముప్వురి తరువాత ప్రధానాధికారులు కణక్కము (గణకుడు)ను, స్థానాపతియును– కణక్కము లెక్కలన్నియు సరిచూచునధికారి. స్థానాపతి యితర రాజుల కానుకలు, కప్పములు, వానికి సంబంధించిన యన్నికార్యములు చూచు నధికారి.

కొన్ని గ్రామములుకలసి మాగాణమనియు, నట్టికొన్ని మాగాణములు గలసి యొక నాడనియు వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. ఈ నాడనకే దేశము, రాష్ట్రము, రాజ్యము, మండలము నని పేరులు. ప్రతిగ్రామమునకు నధికారు లుండిరి. గ్రామములలో న్యాయము గ్రామాధికారులచేతనే తీర్పఁబడుచుండెడిది. రాజ్యమంతలో నన్నివిధములైన న్యాయములయొక్కయు తీర్పరి ప్రధాని. గ్రామములలోఁ దీర్పుగాఁబడని

యన్ని వ్యాజ్యములును మధురలోఁ దీర్పు చెప్పఁబడుచుండెను. మధుర యతిసుందరముగా నిర్మింపఁబడి యుండెను. పట్టణమునకు సరిగా మధ్యప్రదేశమందు మీనాక్షీసుందరేశ్వరుల దేవళము కట్టఁబడి యుండెను. ఆ దేవాలయము నాలుఁగు వైపుల నాలుఁగు పెద్దగోపురములు నిర్మింపఁబడి యుండెను. ప్రతి దిశయందును నీ గోపురమువద్దనుండి యూరి చివరకు నొక్కటియే వీథి. శ్రీమీనాక్షీ సుందరేశ్వరుల దేవాలయమునకుఁ జుట్టును జతురముగా గృహములు కట్టఁబడియున్నవి. పట్టణమం దెచ్చటఁ జూచినను దేవాలయములే. అన్ని దేవాలయములకు నాయకులిచ్చిన మాన్యము లున్నవి. ఏస్వామికిని భోగము లోపము లేదు. అన్ని దేవాలయములలోను విద్యార్థులకు వేదశాస్త్రము లుపదేశింపఁబడు చుండెను. పట్టణము సర్వసమృద్ధమై యేవిషయమునందుఁ గొఱతఁ బడకుండ నుండెను.

కుట్టాన్ పీరభూపతులు ప్రొద్దుగ్రుంకకముందే వైఁగై నదికిఁ బోయి నిన్న గూర్చున్నచోటనే కూర్చుండిరి. కొంచెము చీఁకటి పడుచుండెను. అస్తమితసూర్యుని యెఱ్ఱకాంతు లింకను ధాత్రినిఁ బూర్తిగా వదలిపోలేదు. వైఁగై నదీపరిఖిన్న జలతరంగములపైని గొంచెముగా శైత్యమును సేకరించుకొన్న వాయువు మందముగా వీచుచుండెను. పలుచగాఁ బారవోలె నిసుకతిన్నెపైఁ బ్రవహించుచున్న వైగైనదినీటిపాయలోఁ జిన్నచేప కదలిక కనిపెట్టి పైనుండి తీతువుపిట్ట కూయుచు హఠాత్తుగ గాలిలోనుండి దిగి దానిని గాలఁ బొడుచుకొని పోయెను. దూరమునఁ బడమటి దిక్కునందు సూర్యభగ

వానుఁడు తన రక్తాంశువు లుపసంహరించుకొని కరడుగట్టిన నెత్తురుమన్నువలెఁ దొలగిపోయెను. పో, నెదురువేచి యొడలి నిండ మసిపూసికొన్న దొంగవలె సంజచీఁకటి వంగి తొంగి చూచెను. చీఁకటిలోఁ దళుక్కున మెఱసిన గగనభాగమందలి నక్షత్రములు వ్రేఁగై పలుచని నీటిపొరలోఁ బ్రతిఫలించి లోని వెండిమేనుమీనుల యందముల క్రామెడితములు కల్పించెను. సన్నని నీటి పాయలోని చిఱుకెరటములు త్రాచుపాము పిల్లలవలె నోడ్డునకుఁ గొట్టుకొనుచు వచ్చుచుండెను.

౫

కుట్టాన్ వీరభూపతి బుజముపై చేయివైచి, 'వీరా! కరే! నా హృదయము మండుచున్నది. నిన్న సాయంతనమున నీవుగూడ నీ కేదో మహాభార మున్నట్లు చెప్పితివి. అదినాతోఁ జెప్పవా?' అని యడిగెను. వీరభూపతి కొంచెము మౌగి, 'మఱల నా కథ నా కేల స్మృతికిఁ దెచ్చెదవు? ఈ జన్మకింతయే. అవివాహితుఁడనుగా నీ జీవితాంత ముండవలసిన స్థితియున్నను, నాశరీరముమీఁద నాకే యధికారము లేకున్నది. వివాహ మేమో చేసికొనక తప్పునట్లు లేదు' అని సాలోచనాత్ముఁడై చీఁకటు లుమియుచున్న పడమటి దిక్కువంక నదే విధముగఁ జూడ మొదలిడెను. కుట్టాన్ లేచి నీటిపాయవద్దకుఁ బోయి పాద ప్రక్షాళన మాచరించి, బొడ్డులోనున్న కత్తితీసి పదును సరిగఁ

జూచి, మజిల నోరలో నమర్చి, నీరు పుక్కిలించి యుమిసి వీరభూపతియొద్దఁ గూర్చుండెను. వీరభూపతి 'సేతూ! నీవు మహారాజుల బిడ్డవు నేను మిక్కిలి బీదవాడను. మన మిర్వురము నొక్క తరఁగతి చదువుకొనుచుండుటమాత్రముచేత మనకిట్టి స్నేహ మెట్లొడఁగూడినది! ప్రాణపదములైన రహస్యములు నీ వేమో నాకుఁ జెప్పితివి. నేను నీ కెట్లు చెప్పకుండఁగలను?' అని తన చేతితో నిరుపాయులుగాఁ దీయబడియున్న సేతుపతి తలవెండ్రుకల నిమురుచు, స్నిగ్ధములైన తన చూపు లతని మొగమున నిలిపి, 'సేతూ! నీవు నీ భార్యతో నివసించుచుంటివి. మీ యిరువురికి సుఖములేదని నాతోఁ జెప్పితివి. పాప మా పిల్లను జక్కఁగాఁ బ్రేమించుము. మహారాజుల యింటిబిడ్డ పేద గుడిసెలో నివసించు పిల్లకన్న నందకత్తె కాకపోదు. కాదు పో! అంత సౌకుమార్యము పేదవారి కెక్కడినుండి వచ్చును? నా మనఃపూర్తిగా నిన్ను నీ భార్యను ప్రేమించు మని యడుగుచున్నాను. నీ భార్యను నీవు 'ప్రేమించెద' నని గట్టిగా నాతోఁ జెప్పినగాని నా కానందము లేదు. రేపు నేను వివాహము చేసికొనఁబోవుచున్నాను. నేను బ్రేమించిన స్త్రీయేమో నాకు దుర్లభ. వివాహము చేసికొనక తప్పదు. ఏమి చేయుమందువు? ప్రాణము పోయినను వివాహము చేసికొనని పట్టుఁ బట్టనా? ఇట్లని నా పైననే యాశ లన్నియుఁ బెంచుకొన్న తలిదండ్రుల యాత్మలకు ముసలితనములో నెంత యావేదన తీసికొని రమ్మందువు? వివాహము చేసికొందును. అనంతరము వచ్చిన భార్యతో విముఖుఁడనై యుండి యేమి సంపాదించుకొందును? ఇహమా, పరమా? ఈ జన్మమెత్తినది సుఖము

లనుభవించుటకుఁ గాదు. కావున సేతూ! నీ భార్యను నీవు "ప్రేమింతు"నని వాగ్దానమిమ్ము. అట్లొసంగినచో నాకథ నేను జెప్పెదను.' వీరభూపతి యిట్లు చెప్పుచుండగా కుట్టాన్ కనుల వెంట నీరు కార్చుచుండెను. వీరభూపతి కొంచె మాగి 'తమ్ముడా! నిన్ను నే నిటుల సంబోధించుటకు నీవే యింత చన విచ్చితివి. కన్నులవెంట నీరు దేనుము నేను నీకన్న నేవిషయము లోనను బెద్దవాడను గాకపోయినను, వయసులోనైనఁ బెద్ద వాడను. అయ్యో ఇట్లేడ్చెదరా!' అని వీరభూపతి తన యుత్తరీయపుఁ గొంగుతో కుట్టాన్ కన్నీళ్ళు తుడిచెను. వీరభూపతి మరల ఏమి! వాగ్దానముచేసెదవా? అది నీ మేలుకోసమే చెప్పు చున్నాను. నీయందు నాకుఁగల స్నేహము నీవలన నీ వాగ్దానము తప్పక పుచ్చుకొమ్మని నన్ను వేధించుచున్నది. ఇఁక ముందు నీ భార్యతో నీవు "సరిగా నుందు" నని నాచేతిలో చేయి వేయుము?" అని కుట్టానును బలవంత పెట్టెను. కుట్టాన్ మాటాడలేదు. వీరభూపతి మరల "నీ భార్య యందకత్తెయేనా? యని యడిగెను, కుట్టాన్ మారు పలక లేదు. వీరభూపతి 'సేతూ! ఈప్రశ్న వేయఁ గూడఁదని నే నెఱుఁగను. నీ యంతఃపురమును గురించిన నాయీ ప్రశ్న నాయందు నీకింత నెయ్యము లేనియెడ నాశిరస్సును మొండెమునుండి విడిగా జూచియుందును. నీ వామె సౌందర్యవతి యని యనుకొంటివేని నాకుఁ గూడ నీ ప్రేమలోఁ గొంత పంచిపెట్టుము. కుట్టాను మాటాడలేదు. వీరభూపతి—"సౌందర్యవతి కానిదయేని కాదని చెప్పుము. కుట్టాను పెదవులు కదలినవి. వీరభూపతి—సేతూ! బిగ్గరగా

జెప్పుము. నాగొంతుకలోఁ బ్రాణమున్నంతవరకు నీ రహస్యమును బయటకుఁ బోనిచ్చువాఁడనుగాను. నీకు నాయందంత నమ్మకము లేదా?" కుట్టాన్ నెమ్మదిగా, ఇదివరకు నేనామెను బరిశీలించి చూడలేదుగాని, గడచినరాత్రి చూచితిని. ఆమె యందకత్తెయే యగును" అన్నాఁడు. వీరభూపతి "అయిన నింక నేమి? నీ వసుందరమైన వస్తువును ప్రేమించుట లేదుకద. ఇది గృహస్థధర్మము. ప్రతివాఁడును జేయఁదగిన విధి. నేను నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నాను." వీరభూపతి కన్నుల నీళ్లు గ్రమ్మినవి. కుటిల వీరభూపతి యిట్లన్నాడు. "నాకువచ్చుచున్న దుఃఖమును బ్రయత్నముచే నాపుకొనుచుంటిని. నాయనా! నాకీ వాగ్దానమిమ్ము! కలకంఠికంట కన్నీరొలుకరాదఁట. శ్రీ యింటనుండ నొల్లదఁట. నాకీ వాగ్దానమిచ్చినగాని నే నిందుండి లేవను" అని వీరభూపతి కుట్టాన్ పాదములపైఁ బడుటకు సంసిద్ధుఁడైనాఁడు. కుట్టాన్ తొట్రుపాటునంది, "వీరా! ఎంతమంచివాఁడవు. ఇన్నాళ్ళనుండి యేమో వట్టిస్నేహితుఁడ వనుకొంటిని గాని, నేను నీవుగా నూహించుకొను సంతతి ప్రేమ నాయందు నీకున్నదని తెలిసికొనలేకపోతిని. నిజముగా నింత ప్రేమకు నేననర్హుడను. నే నా స్త్రీని బ్రేమించలేకున్నాను. నీకోసమని ప్రేమించమందువా! 'ప్రేమించెదను ప్రేమించెదను. వీరా! యత్నము చేసెదను. కాలము పట్టునట్లున్నది. క్షమింపుమని కుట్టాను వెక్కి-వెక్కి యేడ్వ మొదలుపెట్టినాఁడు వీరభూపతి యతనిని గాఢముగాఁ గౌఁగిలించుకొని యతని శిరమ్మును మూర్కొని, "కాలము పట్టినంతమాత్రముచేత ఏమియుఁ దొందరలేదు. సుష్ఠుగా విచా

లించి చేయుము! పదిసాకులు నేను జెప్పవలసిన దేమున్నది? వాగ్దాన మిచ్చితివి. జ్ఞాపకముంచుకొమ్ము. ఆ, ఇచ్చితి నను నర్థకంఠస్వరములో కుట్లాన్ శిరస్సు అంగీకారార్థ చలనము గనఁబరచినది. తరువాత నర్థఘటిక నెవ్వరును మాటాడ లేదు. కుట్లాను తలయెత్తి వీరభూపతివంకఁ జూచెను. ఆచూపు వీరభూపతి నతని గాథ చెప్పుమని యడుగునట్లున్నది. "వీరభూపతి కనులలో మెఱుపు మెఱసి నట్లయినది. అతఁడు తలవంచి, కుడిచేతిలో వ్రేఁగై యిసుక గుప్పిళ్లుగాఁ దీసికొనుచు వదలి పెట్టుచు, "సేతూ, ఈరహస్యము నెవ్వరికిని జెప్పఁదలంచుకొన లేదు. ఎవ్వరికిని జెప్పనని యొట్టువెట్టికొంటిని. ఆ యొట్టును గూడ నిర్లక్ష్యముచేసి నీకుఁ జెప్పించుచున్న యీశక్తి యెందున్నదో నాకుఁ దెలియుట లేదు. నీవు నీరహస్యములు నా కంతగాఁ జెప్పుటచేత నా హృదయము నీ యెడలఁ గరఁగి నీరైనది. నీవంటివాఁడు నాతో నంతచనవు, నంత ప్రేమ చూపించుటచేత నా హృదయమునకు లేని మార్దవము వచ్చినది. ఉన్న పట్టుదల సడలినది. కాని, "సేతూ! నా కథ చెప్పెద ననుకొనుము. చెప్పి ఫలితము లేదు. నా జన్మలో నా కోరిక సఫలము కాదు. అగుటకు వీలులేదు. అది నాకుఁ దెలియును. అయినను దానివలన నా హృదయము బాధపడుచునే యున్నది. ఆ విషయము నా మనస్సు మఱువ లేకున్నది. నిజముగా నీ సంగతి చెప్పఁదగినవా రెవరైన నున్నారా యనినచో, నీవు తక్క నింకెవ్వరును లేరు. కాని నా దొక ప్రార్థన. నేనా కథ చెప్పుచుండగా నీవు నన్నేమియు నడుగవద్దు. ఎంత చెప్పవలయునో యంతయుఁ జెప్పెదను. ముఖ్యముగా నూరుపేరులు

మాత్రము దాచెదను. అవి చెప్పుట నా కిష్టములేదు. అవి తెలిసినంతమాత్రమున నీకు లాభమునులేదు. అయినను జెప్పెదను. మాది రాజవల్లిపురము, తెలుఁగు దేశము; మా తాత తండ్రి విశ్వనాథనాయకులవారి వెంట నీ దేశమునకు వచ్చినాడు. యుద్ధసమయములయందు మా పూర్వులు కత్తులు గూడఁ బూనిరి గాని, వా రెక్కువ భాగము వ్యవసాయ దారులు. మా తాతలు ముగ్గు రన్నదమ్ములు. మాతండ్రులు నల్గురు, మా తండ్రికి మేము ముగ్గురము. విశ్వనాథనాయకు లుగా రిచ్చిన భూమియంతయు మా వంశముక్రింద పంపు ళ్ళయిపోయినది. నేటికి నే నుద్యోగము చేయవలసివచ్చినది. నాకిప్పు డిరువది యెనిమిదేండ్లు. మా యన్నదమ్ములు నేను బంచుకొని సంవత్సరమైనది. మావారు పూర్తిగా వ్యవసాయము చేసికొనుచున్నను, యుద్ధవాంఛ మా యింటఁబూర్తిగా చావ లేదు. అవసరము వచ్చెనేని, నిప్పుడైనను దేశక్షేమమునకై రక్తమోడ్చుటకు మాయింటఁ బసిపిల్లకూడ వెనుదీయదు. నా యిరువది నాల్గవయేట, నేటికి నాలుగేండ్లక్రింద, నేనొక కార ణాంతరముచేత నొకయూరు పోతిని. ఆ యూరుపేరుగాని, యా పనిగాని న న్నడగి నా మనస్సుఁ గలతపెట్టకుము. ఒక నాడు నేను స్నానముచేసి తెల్లని మడుపులుధరించి యాయూరి వెంట వాహ్యాళి పోయితిని. ఆత్మస్తుతి యనుకొనకుము. అప్పుడు నేను చాల సందముగా నుండెడివాఁడను; గృహసం బంధమైనవియు, నా మనోజనిత మయినవియు ననేక కష్టముల చేత నా యంద మంతయుఁ బోయినది. ఇప్పుడు నా కనులలో దూరాలోచన యేర్పడినది. అప్పుడు నా నేత్రములు దుఃఖ

మెఱుఁగని జీవినేత్రములవలె, సాయంవికసితనీలకైరవమ్ముల వలె నుండెడివి. నా కా యూరు క్రొత్త. పోవుచుండఁగా నూరిబయట నొక వీథియందు పెద్దసౌధమున్నది. ఆసౌధ గవాక్షమునుండి యొక జగన్మోహనాకృతి నా వంకఁజూచు చుండెను. నే నామెవంకఁ జూచితిని. ఆహా! ఆ యంద మేమని చెప్పుదును! అది సాయంకాలము. శిశిరర్తువు వెనుకఁ బట్టుచున్నది. వసంత మేతెంచుచున్నది. వసంతము తన వెంటఁ దెచ్చిన యన్ని కుసుమములలోఁగూడ నంత సౌందర్యము లేదు. నేను జూచితినో లేదో, యామె తల వెనుకకుఁ దీసి కొన్నది. ఏమి చేయుదును? వదలిపోవుటకుఁ గాళ్ళాడ లేదు. వెళ్ళిపోవుద మనుకొంటిని. కన్నీళ్ళు వచ్చినవి. చూచినచో, నా సౌధ మెవ్వరిదో గొప్పవారిదివలె నున్నది. నే నెక్కడ? ఆ సౌధశ్రీ యెక్కడ నాహృదయమున నాశాతంతువు లిది తలచుఁకొన్నకొలఁది భిన్నభిన్నము లయ్యెను. ఇంతలో గవాక్షముమీఁద నొక పట్టుతెర దిగిపోయినది. ఆ తెర నా ప్రేమజ్యోతి నార్పివేసినట్లున్నది. వదలలేక వదలలేక కాలు పెగుల్చుకొని బసకుఁ బోతిని. ప్రొద్దుగ్రుంకలేదు. తెల్ల వారలేదు. తెల్లవారలు నిదుర లేదు. తెల్లవారకముందు కాల్య కృత్యములు నెఱవేర్చుకొని, పాఁజల స్వచ్ఛదుకూలములు ధరించి, తల దువ్వుకొని, బసలో నిలువుటద్దమున్నది—దాని వద్దకుఁబోయి చూచుకొంటిని. తెల్లవారులు నిదుర లేక కన్నులు జోతులవలె నెఱ్ఱగా నున్నవి. చెక్కిళ్లు తోసుకుపోయినవి. కనులు మూతలు పడుచున్నవి. కాని యెంత యందముగా నుంటిననుకొంటివి! నన్నుఁ జూచి నేనే మోహపడిపోయితిని.

అదియంతయు మనస్సులో నున్నదేమో తెలియదు. సుఖదుఃఖములుగాని, సౌందర్యాసౌందర్యములు గాని మనస్సననుసరించినవేకదా! సరి; మఱల నా వీథికే పోయితిని. పోయియేదో పనియున్నట్లు లందుఁ దిరుగుచుంటిని. కొంతసేపటికి. గవాక్షముపైనిఁ దెర చిలుకతెక్కలవలె ముడుచుకొన్నది. లోనుండి యా జగన్మోహనవదనము నా కనులయెదుటఁ గనంబడినది. సేతూ! అది కనంబడినదో, లేదో నేనే నమ్మలేకుండనున్నాను. అదియేదో బహుపుణ్యరాశి యగు నక్షత్రము. ఏ పాపలేశముచేతనో భూమిమీఁద వచ్చిపడినది. ఒక్కనిమేషము మే మిద్దరము పరస్పరదృక్ప్రసారప్రవాహములో మునిఁగి పోతిమి. మఱల నెమ్మదిగాఁ దెర దిగినది. గ్రౌద్దెక్కినకొలఁది నాకు ధైర్యము సడలినది. నే నందున్నంతసేపు మాటిమాటికిఁ దెరనుండి యామె నావంకఁ జూచుచునేయున్నది: అది మొదలు నేను నాయూరు పోయిన పని మఱచి, యుదయము సాయంతనము నావీథికిఁ బోవుట, యామెను జూచుటతోడనే గడపితిని ఆమెయు నాయందు సాభిప్రాయ వలెనే మెలంగినది. ఇట్లొక వారము రోజులు గడచినవి. ఆమె యినుపకోటలో నున్నది. బయటకు వచ్చుటకు వీలులేదు; నేను లోనికిఁ బోవుటకు వీలులేదు. ఏమి చేయుదును? ఈ వారము రోజులలో నామె యప్పుడప్పుడు గవాక్షమువద్దఁ గనుపించుటకు వీలు లేకుండెడిది. ఒకనాఁడు సాయంకాలమున నామె నావంకఁ గనురెప్ప వాల్పక చూచి, కనులు గట్టిగా మూసికొని, కొంచెము సేపుండి తెఱచి లోనికిఁ బోయినది. మఱల రాలేదు. అది యేదో సంకేత మని యనుకొంటిని గాని, నా

బుద్ధి దాని నిజమ్ము గ్రహింపఁగలిగినంతగాఁ బోలేదు. బసకుఁ బోయి భోజనము చేసి, యారాత్రి—చీఁకటిరాత్రిలో రెండు జాములవేళ నా సౌధగవాక్షముకడకుఁ బోయితిని. గవాక్షము నుండి వెలుతురు కనబడుచుండెను. నేను గవాక్షమునకుం గొంచెము దూరముగా నిలుచుండి దగ్గితిని. ఆమె యది గ్రహించి లోనుండి యొకవస్తువు విసరివైచి లోనికిఁబోయెను. గవాక్షము చీఁకటి యైపోయినది. నేను జీఁకటిలో వెదకికొంటిని. వీథియంతయు గుమ్మనఁ బరిమళించుచుండెను. వెదకుచున్న వస్తువు దొరకినది. అది పెద్దజాజులు, మల్లెలు కూర్చి కట్టిన చెండు. ఆసువాసన నేను బట్టలేకపోయినాను. బసకుఁ బోయి యీ పూలచెండు నెదురొమ్ముపైనుంచుకొని కనులు మూసికొని పండుకొంటిని. మనసు నిలువలేదు. నిద్రయెక్కడ నుండి వచ్చును? అది పూలచెండు మాత్రమే కాదనుకొంటిని. మనసులో దేవతలుకూడ వాంఛించని కోరికలు నిర్మించు కొంటిని. అందఱు నిద్రపోవుచుండిరి. కాన దీపముదగ్గరకుఁ బోయి చెండును ముద్దుపెట్టుకొంటిని. ఎదురొమ్మున నానుచ్చి కొని యాప్రియురాలి హస్తము తాకినట్లు సంతసించుచుంటిని, నాయొడలు గగుర్పొడిచినది. నవ్వుకొనియెదవా? ఏమిచేయను? అన్నియు నీతోఁ జెప్పుచుంటిని. ఏదో బుద్ధిపుట్టి పూలచెండు చిదిమి వేచితిని. ఆశ్చర్యమైపోయినది. లోన నొక యుత్తర మున్నది. భూర్జపత్రమునిండ నక్షరములు విస్పష్టముగాఁ గనం బడుటకుఁ గస్తూరియు పునుగుఁను నలందఁబడియున్నవి. ఆ వాసన యిల్లంతయుఁ గ్రమ్మివేసినవి. ఆ వాసనలచేత దీపము పోవునేమో యనుకొంటిని! యింటిలోనివారందఱు మేల్కొందు

రేమో యనుకొంటిని. ఉత్తరము చదువుకొనక ముందే దాచుకొనవలయును ననిపించినది. ఎచ్చట దాతును? హృదయము చించి లోన దాతునా? హృదయము చించుకొనుటకుఁ బజ్జ కత్తి లేకపోయినది. ఆ వారముదినములనుండి నా బాకు బొడ్డులో లేకుండగనే నేను దిరుగుచుంటిని. మఱల నావేళ మాపుకొని యుత్తరమును జదువ మొదలు పెట్టితిని. ప్రత్యక్షరమునందును నూత్నస్వర్గములు నిర్మింపఁబడియున్న యా యుత్తరము పూర్తిగాఁ జదువుట నాచేత కాలేదు. తక్కినది రేపు చదువవచ్చును లే యని పోయి పండుకొందును. ఎట్లు పండుకొనఁగలను? మఱల దీపమువద్దకుఁ బోదును; కొంచెము చదువుదును. ఎవ్వరైన లేచెదరేమో యని భయము. ఆ రాత్రి నా జీవితములోఁ బరమమైన కాలము. అంతయానందమా రాత్రను యనుభవించితిని. కాన తరువాత నీ నాటివఱకు దుఃఖము వారడి యనుభవించవలె నని వ్రాసినాఁడు కాఁబోలు విధాత. నేను నిద్రపోవువఱకుఁ గోడికూసినది. నిద్రపోవువఱకు కాదు. మఱల శయ్యపైఁ బండుకొనబోవువఱకు. తెల్లవారుసరికి నేను వచ్చినకార్య మాలస్యమయినదని నాతండ్రిగారు వచ్చిరి. నేను వెళ్ళినకార్యము చాలఁ దొందరయైనది. నే నా పనిచేయక పోవుటలో నా దెంతయేనియుఁ దప్పే. కాని నే నేమి చేయగలను? మఱునాఁడు పనియైనది, ఇంటికిఁ బోవలెను. నే నాయూరు వదలిపెట్టలేను. మాతండ్రితో వెళ్లి తీరవలెను. దారిలో బండి నెక్కి మాయూరు పోవుచున్నాము. మాతండ్రి నాకళ్లెను మాయూరికిఁ జేరవేయుచున్నాఁడు, నన్ను సహస్ర నాగములు త్రోఁకలతో మెలివేసి వెనుకకు లాగుచున్నవి.

ఆ యుత్తమమైన కస్తూరి తావులు మా నాయనను సమాకర్షించినవి. నన్నడిగినాఁడు. నేను జెప్పలేదు. ఇంటికిఁ బోవువఱకు రహస్యమంతయు మా తండ్రికిఁ దెలిసినది. మాయమ్మగారికి నాయనగారు చెప్పినారు. ఉత్తరములో నామె యెవరో, నే నెట్లామెను గలిసికొనవలయునో, సర్వము వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇంక నెన్ని విషయము లున్నవి! అవి నేను దక్క నింకె నెవ్వరు చూడరాదు. వినరాదు అవి మాతల్లియుఁ దండ్రియు నెఱింగినపుడు నామనోవ్యథ యెట్లున్నది! త్రాఁచును బైనుండి పక్షులు పడగమీఁద దన్నుచుఁ బొడుచుచు నుండిన దానికెంత వ్యథయో యంత నరకబాధ యనుభవించితిని. కాని వారు నా తల్లిదండ్రులే గదా! ఆ రహస్యము నాల్గవనోటఁ బడలేదు. తక్కిన నా సహోదరులు నెఱుఁగరు. నా జననీ జనకులు నన్ను గడ్డం పుచ్చుకొని బతిమాలిరి; ప్రార్థించిరి; మహాపద నెత్తిపైకిఁ దెచ్చుకోవద్దనిరి. జొన్నచేనులో మంచెయే కాని సౌధము కూడదనిరి. అనేకవారములు కన్నీరు పెట్టుకొనిరి. సేతూ ! ఇటు మనస్సులోని కోరిక చంపుకొననా? ఫలోన్ముఖమైనది. ఎదుట స్వర్గములు స్పష్టముగాఁ గాన్పించుచున్నవే! కనులుమూసికొన్న నామెతక్క నింక నేయాకృతియు లేదు. అటులఁ దల్లిదండ్రులమనస్సున కానందము కలిగించనా! ఆ రోజులలో నాకు భోజనములేదు, నిద్రలేదు. పిచ్చివానివలెఁ జూచుచుంటిని. నాతల్లియు దండ్రియు నొక్క నిమేషముకూడ నన్ను వదలియుండలేదు. రెండునెలలైన తరువాత నాతల తిరిగినది. ప్రపంచములోఁ బడినాను. ఆ రోజులలో నాస్వప్నములు, కన్నుమూసిన గనంబడు ఘోరదర్శన

ములు నేమని చెప్పుదును! చివరకుఁ దల్లిదండ్రుల మీఁది ప్రేమయే జయించినది. తరువాత సంవత్సరమువరకుఁ గనులు మూసినచో నా ప్రేయసి కనంబడుచుండెడిది. ఇప్పు డామె నాకలలోనికిఁగూడ వచ్చుటమానివేసినది. నేనది మొదలా యూరు పోవుటకు వీలులేకుండఁ జేసినారు నా తలిదండ్రులు. నేనా యూరు వెళ్ళినచో నా తలిదండ్రులు చనిపోవుదు రని నాకు భయము. వారట్లన్నారు. నేనా గ్రామము వంకఁ జూడనని నా తల్లికిఁ దండ్రికిఁ వాగ్దానము చేసితిని. ఈరీతిగా నా ప్రేమ యెడారిలోఁ దనంత దా నదృశ్యమైన నదివోలె మాయమైనది."

తరువాత నిశ్శబ్దత; అంధకారము.

౬

దినములు యథాస్థితిగఁ జనుచున్నవి. కుట్టాన్ మనస్సు కల్లోలము వీరభద్రభట్టరునకుఁ గొంచెము తెలిసినది. కారణము తెలియలేదు. రామనాథమున కుత్తరము పోయెను. ఒకరోజున కుట్టాన్ వీరభద్రభట్టరులు రాజనీతి పాఠశాలకుఁ బోయిరి. మధ్యాహ్నమున సూర్యుఁడు తీక్ష్ణాంశువులను జిమ్ముచుండెను.

ఏకవీర భోజనము క్రమక్రమముగా తగ్గిపోవుచుండెను. ఆమె శారీరకముగా రోజురోజుకు క్షీణించిపోవుచుండెను.

మాంసలములైన యామె నేత్రములు గుంటలు పడినవి. కపోల ములయందు రక్తమాంసములు క్షీణించి, పావురాయి పిట్ట పొట్టవలె మృదువై తళతళలాడు నామె వదనము తేనె పట్టూడిపోయిన వృక్షశాఖవలె శోభాహీనమైనది; చిక్కిపోయి నది. దినదినము సంస్కారములేక యామె కేశములు సంస్కృతము లైనవుడు స్నిగ్ధములయ్యుఁ దక్కిన వేళల నరమ్యా ముగా నుండెను. వచ్చినక్రొత్తలోఁ దల మాయనీయక, వలువ మాయనీయని యా యెలనాగ శ్రద్ధ క్రమముగా వానిపైనుండి తొలంగిపోవుచుండెను. ఈ రహస్యములు దాసీ జనములనుండి యెట్లు తప్పించుకొనఁగలవు? ఏకవీర మిగుల ధైర్యముకలది. దిట్టమైనగుండె కలది. పరమములైన రహస్యములు జీవితాం తము తన మనస్సులోనే దాచియుంచఁగల మనోదార్ఢ్యము గలది. ఆమె రహస్యము బ్రహ్మదేవునికిఁగూడఁ దెలియదు.

తిరుచునాపల్లి మండలములో "ఆల్వారుకురిచ్చి" యను నొక గ్రామమున్నది. ఆ గ్రామమునే అంబాసముద్ర మనియు వ్యవరింతురు. అంభాసముద్రము తిరుచునావల్లి మండిలము లలోఁ బెద్దయూరు. తిరుచునాపల్లి యంత కాకపోయినను, గొంచెం తక్కువగా నైన నుండును. తిరుచునాపల్లి మండ లాధిపుని క్రిందఁ బదిమంది పాళెగాండ్రుండిరి. మధురనాయ కులకు మండలాధిపులెట్టి వారో మండలాధిపులకు వీరట్టివారు. అంబాసముద్రము పాళెగానికిక్రింద నారువందల గ్రామము లున్నవి. ఈ యారువందల గ్రామములమీఁద నతఁడే యధి కారి. అతనికిక్రింద నైదువేల సైన్యమున్నది. తిరుచునాపల్లి మండలాధిపుని పాళెగాండ్ర యందరలోనను నంబాసము

ద్రాధిపతి మిక్కిలి ధనవంతుఁడు. బలశాలి. అంగానసముద్ర ములో నతనికోట యున్నది. చిన్నపాళెగాండ్రు కోటలు గట్ట రాదు. అయినను నితఁడు కోటకట్టినపుడు మండలాధిపుఁ డేమియు ననలేక యూరకుండెను.

ఏకవీర యతనికూఁతురు. ఏకవీరకుఁ దమ్ములిద్దరున్నారు. ఆమె తండ్రి కామె యొక్కతయే స్త్రీ సంతానము. చిన్నప్పటి నుండియు నేకవీర గొప్పయింటఁ బుట్టినది గానఁ దక్కిన రాజ భోగముల ననుభవించినది. కాని తండ్రివాత్సల్య మెఱుఁగదు. తండ్రి యొక రాక్షసుఁడు; మిక్కిలి క్రూరుఁడు. అతఁడు తన పాళెములోఁ బన్నులు ప్రోగుచేసినపుడుకాని, తక్కిన యే రాచకార్యమందుఁగాని మిగులఁ గఠినుఁడు. భార్యయందుఁగాని బిడ్డలయందుఁగాని ప్రేమ యన నేమో యతనికిఁ దెలియదు. అతని వదనము విలోకించిన రాక్షసునిఁ జూడనక్కఱలేదు. కాని యేకవీరతల్లి సుగుణాలవాల. సామాన్యముగఁ బ్రపంచ మున దుర్జనునికి సుగుణవతిని, సుజనునకు దుష్టయగు భార్యను, గురూపికి సుందరత్తెను, సుందరగానికిఁ గురూపిణి యయినయువతిని సంతరింపఁజేయు భగవంతుని యుద్దేశ్య మేమో యెవరికిఁ దెలి యును? ఏకవీర తండ్రి యెంత దుర్మార్గుఁడో తల్లి యంత సన్మార్గ. తండ్రిఁ యెంత రాక్షసుడో, తల్లి యంత భూదేవత; తండ్రి యెంత వికృతస్వరూపుఁడో, తల్లి యంత సౌందర్యవతి. ఏకవీర సౌందర్యమునందు మూఁడుమూర్తులఁ దల్లినిఁ బోలి పుట్టినది.

ఉదయన్ సేతుపతి తన కుమారునకుఁ నేకవీరను జేసి కొన్నందుకలన నతనికిఁ బది గ్రామములు వచ్చినవి. ఏనుఁగులు

గుఱ్ఱములు, ధనము తగినంత ముట్టినవి. వివాహము ఆల్వారు కురుచ్చిలోనే జరిగినది. వివాహము మూఁడురోజులుఁ బెండ్లి కూఁతురునకు జబ్బే. పెండ్లికుమారునకు జబ్బే. ఆ మూఁడు రోజులు బెండ్లికుమార్తె యేడ్చుచున్నది. అందరుఁ బసిపిల్ల భయపడిన దనుకొన్నారు. కొంతవరకు మౌర్ఖ్యమనుకొన్నారు. పెండ్లిలో కుట్టాన్ స్థితి చిత్రముగానున్నది. అతఁడుతండ్రికి భయపడి యేమియు మాటాడలేదు. తండ్రిలేనపుడు అందఱిమీఁద విసుగుకొనుచుండెడివాఁడు. పెండ్లిలో నొకరు కొఱికిన తములపాకు లొకరు కోరుకలేదు. ఒకరిపేరొకరు చెప్పలేదు. చివర దినమున నేకవీర చెప్పినది. కుట్టాన్ నోటమాట రాలేదు. అందఱికి భయమైనది.

ఏకవీర కిపుడు పదునెనిమిదేండ్లు. ఆమె సౌందర్యము నకుఁ బోలిక సింధుగాఁ బ్రవహించు నది; కంకెవిడిచి మురువు లొలుకుఁ బంటచేను. ఆమె ద్రావిడభాషలోని చక్కని గ్రంథము లన్నియుఁ జదివినది. తన తండ్రియింట నొక పుస్తకమైన లేదు. తల్లితోఁ జెప్పి పురోహితుని యొద్దనుండి తెప్పించుకొని చదివినది. ఆమె మనస్సు చక్కని గ్రంథములు చదువుటచేతఁ జిగిర్చి, ఫలములుగాచి పరిపక్వమైనది. ఆమె సుకుమార భావములకుఁ బుట్టినిల్లు.

ఆ మధ్యాహ్నమున సూర్యుఁడు తీక్ష్ణాంశువులఁ జిమ్ముచుండెను. ఏకవీర గదిలోనికిఁ బోయి పండుకొన్నది. తన పెట్టె తీసి యందుండుండి "అవ్వయార్" వ్రాసిన "కొండ్రైవెందన్" "అతిచూడి" అను రెండు చిన్నపుస్తకములను దీసి చదువుచుండెను. అవ్వయార్ అఱువదియేండ్ల వృద్ధస్త్రీ, సరస్వతీ

దేవి యపరావతారము. ఆయన వ్రాసిన గ్రంథములు
మిక్కిలి సులభములై యర్థవంతములై, యాంధ్రభాషలోని
భీమకవి సుమతీ శతకమువలె బిల్లలకు బాఠ్యయోగ్యములుగా
నుండును. ఏకవీర 'అతిచ్చూడి" గ్రంథముతీసి మొట్టమొదటనే
"ఆరంజేవిరుంబు" (ధర్మము చేయుము). "ఆరవదుశిసం" (కోప
పడకుము) అని చదువుకొని పుస్తకము మూసెను. పుస్తక
ములు రెండును మఱల బెట్టెలో బెట్టెను: ఆమె మన
స్సులో మాటిమాటికి "ఆరంజేవిరుంబు", "ఆరంజేవిరుంబు"
అను ధర్మమూరకే మ్రోగుచున్నది. ఆమె కనులు మూసి
కొని తన సెజ్జపై బండుకొన్నది. పండుకొన్నది హఠాత్తుగా
లేచి తలుపుదగ్గరకు బోయి యెవరో వచ్చిరనుకొని చూచి,
పొరపాటు పడితి ననుకొని పోయి మఱల బండుకొన్నది.
వేసగి. ఒడలంతయు దుకతుక లాడిపోయినది.

సౌధపశ్చాద్భాగమున గుద్యానమున వసారాలో నొక్క
చిన్నగోడ చదరముగా గట్టబడి యున్నది. దానినిండ నెల్ల
వుడు నీరము నిండియుండును. గచ్చు గట్టబడి యుండుట
చేత నందులేని నీర మెల్లవేళల జల్లగా నుండును. ఏకవీర
నగలన్నియు దీసి, సేలువ దూరముగా నుంచి, బంగరవు
బని గల తన చీర విప్పకుండనే యా నీటిదగ్గరకు బోయి
నీటిలో మునిగెను. ఆ నీర మామెకు నెదురొమ్మువఱకు
వచ్చెను. శిరస్సు పూర్తిగా నీటలో ముంచెను. అంతకుముంద
సేవకురాలు మల్లికాపరిమళభరితమైన తలనూనె రాచి
సంస్కరించిన యామె కేశముల జడముడి యామె యూడ్చి
దీసి వదలి పెట్టుటచేత నా చిన్ని నీటిగుంటలో నాచువలె

మెఱసెను. ఆ మెతలనూనె వాసనచేత నీరమంతయు గుమ్ము మని పోయినది.

ఒక పనికత్తె యిది చూచి, అమ్మా! ఇదియేమి? ఒడలు తోముదునా? అన్నది. ఆజ్ఞాబద్ధమైన యేకవీర బొమ్మ ముడికి బెదరి యది మాటలాడకుండఁ బోయి ద్వారము వెనుక నుండి యామె వంకఁ దొంగిచూచు చుండెను. ఏకవీర కొంచెము సేపైన తరువాత లేచి తన గదిలోనికిఁ బోయినది. పోయిన దారియందు నీరు ప్రవాహము కట్టినది. గదిలోనికిఁ బోయి తలుపు వేసికొని, తడిబట్ట విప్పకుండనే నేలమీఁదఁజది కిలఁబడి, యెడమపిడికిలి యెడను చెక్కిలి కాన్చి కూర్చుండెను. ఎదురుగా గోడమీఁద మీనాక్షీదేవి వస్త్రము శ్రీ సుందరే శ్వరుఁ డపహరించు చున్నట్లుగాఁ జెక్కఁబడిన విగ్రహము లున్నవి. అవి గోడలోననే గచ్చుతోఁ జేయఁబడినవి. వాని వంకఁ జూచుచుండెను. "ప్రభూ! సుందరేశ్వరా! యోగీశ్వ రేశ్వరుఁడ వగు నీకుఁగూడ నీ మోహపాశములు వదల లేదా? తన మనస్సంతోషమునకై మనుష్యుఁడే నిన్నిట్లు వ్రాసినాడు." ఏకవీర నిలుచుండి చీరకొంగులు చేతితోఁ బిండినది. నీళ్ళు నేల మీఁదఁ గాలువఁగట్టినవి. ఏకవీర యాచీరవిప్పి తలయు నొడలు శుభ్రముగాఁ దుడుచుకొని పెట్టెతీసెను. పెట్టెలో నున్న యన్ని వస్తువులుతీసి క్రిందఁబఱచెను. పెండ్లినాఁడు తన మేన మామ తన కొక చీర పెట్టెను. ఆ చీరమీఁద నేకవీరకు మిక్కిలి యిష్టము. అది తీసి కట్టుకొన్నది. భూషణములన్నియు నమర్చికొన్నది. నిలువుటద్దమువద్ద నిలుచున్నది. తన సౌందర్య మునకుఁ దానే వగచినది. ఏదో భావ మంతలో ఏకవీర

మనసులో మెఱుపువలె మెఱసినది. ఏకవీర ప్రక్కనున్న సెజ్జపైఁ బడిపోయినది; ఏడ్చి యేడ్చి నిదురపోయినది.

౭

రుద్రమూర్తియై కుట్టాన్ పూలదండ విసరి త్రెంచిన నాఁటనుండియు నతఁడు చేల నేకవీరతో నిదురించుటకుఁబోవుట లేదు. దేహ మస్వస్థతగా నున్న దని చెప్పి, తన గదిలోననే నిద్రించుచున్నాఁడు. సరిగఁ బారశాలకే బోవుటలేదు. వీర భద్ర భట్టరునకుఁ గారణము తెలియదు.

వెనుకటి ప్రకరణములోఁ జెప్పినవిషయములు జరిగిన మఱురోజున కుట్టాన్ పగలెల్ల నేమియుఁ దోఁచక తిరుగులాడి సాయంకాలమున స్నానముచేసి శుభ్రవస్త్రధారియై సాయం వాహ్యాళిపోయి యింటికిఁ బెందలకడ తిరిగివచ్చెను. ప్రొద్దు గ్రుంకఁబోవుచున్నది.

చదువుకొను గదిలో కుట్టాన్ తనసెజ్జపైఁబండుకొనెను. అతనికన్ను వెఱ్ఱిగానుండెను. కుట్టాన్ కన్ను మూఁతవడెను. మూఁతవడిన వెంటనే యతనిప్రేయసి మొగము కనంబడి మఱలఁ గానరాకుండెను. కుట్టాన్ కనులు తెంచిమఱల మూసికొనెను. వీరభూపతి దీనములైన కనులతోఁదన్నుఁదనభార్యను ప్రేమించు మని బ్రతిమాలుచున్నట్లు కనంబడెను. కుట్టాన్ లేచి కూర్చుండెను. అతఁ డిట్లాలోచించెను. వీరభూపతి నన్నేల నా

భార్యను ప్రేమించు మని యడగవలెను? అతనికి నా భార్యకు నేమి సంబంధమున్నది? నేను నాభార్యను ప్రేమించిన నతని కేమి? ప్రేమించుకున్న నతని కేమి? నేను నాగృహావిషయము లతని కేలఁ జెప్పితిని? అయ్యో! అంతఃపురవిషయము లతనితోఁ జెప్పునంతటి బుద్ధిహీనుఁడ నైతినే!" కొంచెము సేపు నిశ్చల మైనచూపుతో గవాక్షమునుండి బయటనున్న పోకచెట్లవంకఁ గుట్టా నొకతే రీతిగాఁ జూచెను. అంతలో మఱల శయ్యపైఁ బండుకొనెను. మఱల నతని మనస్సాలోచన చేయ మొదలు పెట్టెను. 'వీరభూపతి నాకు మిక్కిలి నెచ్చెలికాఁడు. చెలికానితోఁ జెప్పఁగూడని రహస్యము లేముండును? వీరభూపతి కీ రహస్యములు చెప్పినందునఁ దప్పేమియు లేదు. అతఁడుమాత్ర మతని రహస్యములు నాతోఁ జెప్పలేదా? అయ్యో! ఎంత దుస్థితిలో నుంటిని? నానీడను జూచుకొని నేనే బెదరుచుంటిని. నేను మిత్రుఁడను గనుక నా క్షేమముఁ గోరి నాకు హితముఁ జెప్పెను. ఇంతమాత్రమునకు నా భార్యకు, నాతనికి సంబంధ మేల యుండవలెను? మనస్సు మిక్కిలి చెడ్డది. దీనికీ భావము రావచ్చును. ఈ భావము రారాదు అని లేదు. ఆ స్త్రీ మొగము చూడలేకున్నాను. ఆమెతో మాటలాడు టెట్లు? ప్రేమించు టెట్లు? కట్టాన లేచి వ్రాతబల్లవద్దకుఁ బోయెను. బల్లసొరుగు లోనుండు యొక భూర్జపత్రముఁ దీసి కలము, సిరాబుడ్డియు దగ్గర నుంచుకొనెను. ఎవరికో యుత్తరము వ్రాయవలె నని సంకల్పించినాఁడు. ఉత్తరము వ్రాయుట మఱల నంతలో సంక్షేపించి శయ్యపైఁబోయి పండుకొన్నాఁడు. కనులమూసి కొన్నాఁడు. అసందర్భములైన భావములు లక్షలు వచ్చెను.

ఈపాటున నేను జనిపోయినచో నేమగును? ప్రొద్దుపోవు వఱకు నెవరికిఁ దెలియదు. భోజనము వేళకు వీరభద్రభట్టరు వచ్చును; నన్నుఁ జూచును. కేకలు వేయును. అందఱు వత్తురు. రాజుకూడ నన్నుఁ జూచుటకు వచ్చును. రాజుగారి రెండవ కుమారుఁడు తిరుమలనాయకుఁడు నాకుఁ బరమమిత్రుఁడు. నేను జనిపోయితి నని వినినచో నతఁడేమగునో ? ఈ వార్త విని మా తండ్రియుఁ దల్లియు వత్తురు. మాతల్లి బ్రతుకదు; అయ్యో ! నేనుజనిపోవుటకుఁ గారణమిది యని యెవరికి. !! దెలియఁగలదు నాప్రేయసి నేను జనిపోతి నను వార్త వినినచో నేమనుకొనును. ఇప్పటి నాభార్య యేమిచేయును? ఏమ్చునా? ఏడ్వదు. నాకు. నామెకు నేమి సంబంధము ? అయిననేమి ? జీవితాంతము విధవాత్వ మనుభవింపవలదా ; కొంత ప్రేమ యుండక పోదు. లేకున్న నారాత్రి పూదండ నా మెడలో నేల వేయును ? కుట్టాన్ భావవాహిని యాగలేదు. ఆ ప్రవాహము ప్రవహించి ప్రవహించి కొంతదూరముపోయి యాగినది, కుట్టాన్ లేచి కూర్చుండెను. కుట్టానుప్రాణము నెమ్మదిపడినట్లుండెను. వ్రాత బల్లవద్దకుఁబోయెను ఇట్లువ్రాయ మొదలిడెను. "ప్రాణేశ్వరీ !" యని సంబోధించెను. అతని మనస్సభ్యంతర పెట్టెను. అది కొట్టివేసి "కులకామినీ ! అని సంబోధించినాఁడు. ఆ పత్రము చింపివేసి వేఱొక క్రొత్తపత్రముఁదీసి దానిపై "కులకామినీ" సంబోధనము వ్రాసినాఁడు. తరువాత దన పూర్వప్రేమ. విషయము వ్రాసినాఁడు. ఇది యంతయు నెందు కనుకొని పత్రము మఱలఁ జించివేసెను. ఇంటిలో నున్నదానికి లేఖ వ్రాయుట యెందులకు అని తోచినది. వెల్లి యేకాంతతో

మాట్లాడుద మనుకొన్నాడు. మఱల "ఏమని" అని ప్రశ్నవచ్చినది. ఆలోచన తెగలేదు. ఇంతలో దలుపు చప్పు డయినది. అటు చూచినాడు. వీరభద్రభట్టరు తలుపు తెఱచుకొని లోనికివచ్చి యొక లేఖ యందించినాడు.

కుట్టాన్ :- ఏమి టిది ! భట్టర్:- తమ నాయనగారి వద్దనుండి వచ్చినదిలేఖ. కుట్టాన్ :- ఏమని ? భట్టర్:- చిత్తగించుఁడు. కుట్టాన్ :- మీరు చెప్పుడు. భట్టర్:- తమకు మనఃస్వాస్థ్యము లేకున్నదని వ్రాసితిని. కుట్టాన్ :- ఏల లేదు ? భట్టర్:- కొంచెము జబ్బుగా నున్నదనుచుంటిరిగా నాలుగునాళ్ళనుండి ? కుట్టాన్:- అవును; లేనిది దేహస్వాస్థ్య . భట్టర్:- వైద్యులు నాడిలో నేదోషము లేదన్నారుగదా? కుట్టాన్:- తరువాత! భట్టర్ :అమ్మగారు "పరమేశ్వర సముద్రములో" దమ మేనమామగారి యూరిలో నున్నారఁట. మీ రచ్చటి కేఁగి నాల్గు రోజు లుండి విశ్రాంతి తీసికొనిరమ్మన్నారు. కుట్టాన్ : (ఆలోచించినట్లు నటించి) మఱి వెళ్ళవలసినచో నెప్పుడు— భట్టర్ : ఇప్పుడే భోజనముచేసి బండి కట్టించుకొని బయలుదేరినచో నెల్లుండి తెల్లవాఱువఱకు జేరవచ్చును. కుట్టాన్: మీరు ప్రయాణమునకు సిద్ధముచేయుడు.

౮

ఆ రోజులలో నెద్దుబండ్లకు నాల్గుచక్రము లుండెడివి. రాజశకటము లయినచో, వానిపైని గోపిరెలుకూడ నుండును. శకటమనికాని, రథ మనికాని దానిని వ్యవహరింతురు. రాజ శకటములు చూడ ముచ్చటగా రంగులతోడను, గంటల తోడను నెసంగుచుండును. మార్గములు చక్కగా నేర్పడి యుండెను. ప్రధానములైన పెద్దపట్టణములకు మార్గములు శిలానిర్మితము లుండెను. తక్కినచోట్లకు రథచక్రముల యర వడులచేతఁ గల్గినవే మార్గములు. మార్గములయందు దొంగల భయ మెక్కువగాఁ నుండెను. తిరువత్తూరు మధుర కీశాన్య ముగా నున్నది. పరమేశ్వర సముద్రము తిరువత్తూరు మధుర లకు మధ్య నున్నది. ఆ రోజులలో నూరిపేరులకుఁ జివర "నాడు", "సముద్రము", "మంగళము" మొదలగునవి యుం డెడివి. మధురకుఁ బరమేశ్వర సముద్రమునకుఁ బదునేనామడ యున్నది. పదియామడలు దాఁటిన తరువాత దొంగలభయ మున్నది. మధుర సమీపములో దొంగల భయము లేదు.

మధురలోనుండి యొకప్రాణి బయటకుఁ బోవుచున్నను, గ్రొత్తవారు పట్టణములోనికి వచ్చినను నధికారులకుఁ దెలియఁ జేయవలెను. దానికి వేఱే యధికారి యేర్పడియుండెను. ఆ సాయంతనముననే వీరభద్రభట్టరు తదధికారి సమీపమున

కుట్టాన్ సేతుపతిమహారాజు పరమేశ్వర సముద్రమునకు వెళ్ళు చున్నాఁడని తెలిసుకొఁజేసెను.

ఏకవీర వచ్చినతరువాత కుట్టా నెచ్చటకైనఁ బోవుట కిదియే మొదటిసారి. ఆమెనుగూడ వెంటఁ దీసికొనిపోవుటా, పోకుండుటా యను ప్రశ్న వచ్చినది. భట్టను వినయముతోఁ 'ప్రభూ! తీసికొనిపోవుటయే మంచిది' అని చెప్పినాఁడు. కుట్టాన్ దారిలో దొంగలు. రెండురోజులు ప్రయాణము. ఆమెనుగూడఁ దీసికొనివెళ్ళినచోఁ బరివారము, దాసీలు చాల మంది బయలుదేరవలసి వచ్చును. నాల్గురోజుల పని కింత యెందుకు' అన్నాఁడు. అందఱు తల లూఁచినారు.

రాత్రి జాము న్నర ప్రొద్దుపోయిన తరువాతఁ బ్రయాణ మైనారు. అయిదు శకటములు. మధ్యశకటములో మెత్తని విలువఁగల పఱపులు పఱచినారు; అందులోఁ గుట్టానొకఁడు విశ్రమించినాఁడు. ఈబండికి వెనుక రెండుబండ్లు, ముందు రెండు బండ్లు. ఈనాలుఁగు బండ్లలోను బండికి నలుగురు చొప్పున బంటులు కూర్చున్నారు. ఈ పదునాలుగురు కాక యయిదు గురు సారథులు. అందఱును సాయుధహస్తులే. అందఱికిఁ దల కుట్టాన్. కుట్టాన్ కుఱ్ఱవాఁడయ్యు నతనిబాహుబలము, వివే కము మధురరాజ్యములో విస్తృతిఁబొందినవే. బండ్లు బయలు దేరినవి. వీరభద్రభట్టరు తక్కిన సేవకులతో నంతఃపుర రక్ష ణకై మధురలోనే యున్నాఁడు. బండ్లు కోటతలుపుల వద్దకుఁ బోయినవి. కోట తలుపులు మూయఁబడినవి. తలుపులు తెఱువ లేదు. దళవాయి యూర లేఁడుగానఁ బ్రధాని యాతని పనిఁ జూచుచుండెను. ప్రధానియాజ్ఞ లేనిదే కోట తలుపులు బ్రహ్మ

వచ్చినను దెలియదు. రాజకుమారులును దీయుట కాజ్ఞ లేదు. ఒక సేవకుని వీరభద్రభట్టరువద్ద కంపించిరి. భట్టరా రాత్రిపోయి ప్రధానినుండి యాజ్ఞ తెచ్చినాఁడు. కోటతలుపులవద్ద రక్షకసైన్యము మిగుల జాగరూకతతో నిలిచి యున్నారు. తలుపులు తెఱచిరి. అయిదుబండ్లును నొక నిమేషములో బయటకుఁ బోయెను. వీరభద్రభట్టరుని 'అయ్యా! సెలవు' అన్న మాటలు గభాలున మూయఁబడిన కోటతలుపుల ధ్వనిలో మునిఁగిపోయెను.

చీఁకటిలో బండ్లు పోఁజొచ్చెను.

మెత్తని దూదిపఱుపుమీఁద కుట్టాన్ పండుకొన్నాఁడు. దారి మెత్తగా నున్నది. కుట్టాన్‌కు నిదురపట్టలేదు. కుట్టాన్ భావనాశక్తి విజృంభించెను. 'నేను ప్రేమించిన యువతి యున్న చోటికి మా తండ్రి నేను వెళ్ళుట కెట్లనుమతించినాఁడు? ఆమె యిప్పుడు వచ్చుట లేదా? లేక యేమగును? భార్యతో సంసారము చేయుచున్నాఁడు మఱల నట్టి భావము లేలఁ దల పెట్టుననుకొన్నాఁడు? ఏ వీరు యీ మూఁడు నెలలనుండి యింట నొంటరిగా లేదుకదా? నేను వచ్చి వేసిన తరువాత నెట్లుండునో? నేను లేనని యామె యేడ్చునా? నేను బరమేశ్వరసముద్రమునకుఁ బోయిన తరువాత నా ప్రేయసి నాకుఁ గన్పించునా? నాకుఁ గన్పించనీయరేమో? ఆమెకు వివాహమై యామె భర్తయింటికిఁ బోయెనేమో? ఆమె నన్ను వదలిపెట్టి యిం కొకనిఁ బెండ్లి చేసికొనునా? ఏలఁ చేసికొనదు? నేను జేసికొన లేదా? నే నస్వతంత్రుఁడను గదా? ఆమె స్వతంత్రయా?' మొదలు తుదలేని యీ యాలోచన తెగలేదు.

కుట్టాన్: 'ఎంతదూరము వచ్చితిమి?'

సారథి: 'ఒక క్రోశము వచ్చితిమి.'

కుట్టాన్: క్రోశము వచ్చితిమా? నిద్దుర పట్ట లేదు? ఆళ్వారును బిలువుము. కథ యేమైనం జెప్పునేమో?

వెనుక బండిలో నున్న యాళ్వారు వచ్చెను. బండి వెంటనే నడచుచుం జిన్నతనములోం దనకుం దన నాయనమ్మ చెప్పిన కథలన్నియుం జెప్పెను. కొంతదూరము పోయిన తరువాత నాళ్వారునకుం దెలియకుండంగనే కుట్టాన్ నిదురపోయెను. కొంత సేపయినపిదప నాళ్వారు తన బండిలోనికిం బోయి పండుకొనెను. వంతులుగా సేవకులు మేల్కొనియుండిరి. తెల్లవారువఱకు శోళాపురము చేరిరి. శోళాపురపుచెఱువు కలువల చేతను, దామరలచేతను శోభాయమానముగ నున్నది. అందఱును బండ్లుదిగి కాల్యకృత్యములు తీర్చుకొని మఱలం బయనమైరి. బండ్లు జాముప్రొద్దెక్కువఱకుం దిరువెంగడవల్లూరు చేరినవి. ఆ యూరిలో బాండ్యరాజులు కట్టించిన పెద్దసత్రమున్నది. మధురనాయకులు పాండ్యరాజులు చేసిన ధర్మసంస్థలన్నియు జరుపుచుండిరి. బండ్లు సత్రము ముందాపిరి. సత్రములో నొకగదిలోం గుట్టాన్ సామానంతయుం జేర్చి యా గదిలోం బఱపులు వేసి సిద్ధముచేసిరి. తక్కినవారు భోజనాదికములు సమకూర్చు పనులమీఁద నున్నారు.

కుట్టాన్ గదిలోం దలుపువేసికొనికూర్చుండి తన పెట్టె దీసి యందుండి యొక మంచిగంధపు గొయ్యతోం జేసిన చిన్న చందుకాయపెట్టెనుదీసెను. ఆ పెట్టెలో నాలుంగర లున్నవి. ఒక ఖరలో వాడి వత్తలైపోయిన మల్లెపూవు లున్నవి.

రెండవయరలో మన్నున్నది. తక్కిన రెండరలలోను గస్తూరి యున్నది. వెనుక కుట్టాన్ తన ప్రేయసినిగలసికొన్నప్పు డొక రోజున ఉదయమున నామెను వెంబడించి వారి యింటివఱకు వెళ్లెను. దారిలోఁ దొందరగగా వెళ్లుచుండుటచేత నామె తల లోని మల్లెపూవుల చెండు జారి పడిపోయినది. ఆ చెండు కుట్టాన్ బహుభద్రముగా దాచుకొన్నాఁడు. అవే యీ మొదటి యరలోని వాడివత్తలైన మల్లెపూలు. మరొకనాఁడు సాయం కాలము కుట్టాన్ ప్రేయసి దేవాలయములో ముందుఁ బూల తోటలోఁ గూర్చున్నది. ఆమె లేచిపోయిన తరువాత కుట్టా నచ్చోటిదుమ్ము కొంచెము తెచ్చుకొని దాచుకొన్నాఁడు. అందులో మఱికొంచెము మంచిగంధపుఁబొడికలిపి యదిరెండవ యరలోనుంచినాఁడు. (ఇట్టి రహస్యములు బయలు పెట్టినందు లకు మమ్ము కుట్టానును, బాఠకులుకూడ క్షమింతురుగాక). మూఁడవది కస్తూరి. కుట్టాన్ తన ప్రేయసి కొకనాఁడు కొంత కస్తూరి పంపించెను. ఆమె యందులో సగముంచుకొని సగము మఱల నతనికిఁ బంపించెను. అది యిది.

కుట్టాన్ పెట్టె కన్నుల కద్దుకొని దుమ్ము కొంచెము నొసట నుంచుకొని కస్తూరి పెదవుల కంటించుకొన్నాఁడు. అతని కనులవెంట నీరుగారి యందులోఁ బడెను.

కుట్టానునకు భోజనముసయించలేదు. కొంచెముప్రొద్దు వాటారినతోడనే బండ్లుకట్టిరి. ఎండలోఁ బోయిపోయి బండ్లు ప్రొద్దుగ్రుంకువఱకు తిరుత్తణిఁ జేరినవి. అచట మఱల భోజన ములు చేసిరి. ఇంతవరకు బండ్లు పదియామడ వచ్చినవి. ఇఁక

ముందు దొంగల భయము. రాత్రి పెందలకడనే బండ్లు కట్టిరి. అందఱును జాగరూకతతో నుండిరి.

ఆంధ్రభృత్యవంశము రోజులలోను, చోళచాళుక్యుల కాలములలోను దక్షిణదేశపురాజులు సముద్రపు రేవులు, వర్తకము, ఇతరదీపములతోడను, దేశములతోడను సంబంధము వదలుకొనలేదు. చాళుక్యులనాఁడును, తత్పూర్వమునను తెలుఁగులు సముద్రముమీఁదఁబోయి యితరదీపములను జయించుచుఁ గూడవచ్చిరి. తరువాతఁ గాకతీయులనాఁడు వారి రాజధాని సముద్రమునకుఁ గాని, నదికిఁగాని సంబంధము లేనిచోట గట్టఁబడి తత్పూర్వనౌకాజీవనము బాగుగాఁ గుంటుపడినది. కొండవీటి రెడ్లకాలమున మరల వర్తకము విజృంభించినది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు కూడ నౌకాజీవనము గురించి యెక్కువ శ్రద్ధ తీసికొనలేదు. మన శాస్త్రములైనఁ జతురంగ బలములో నౌకలను గలుపలేదు. అందుచేత భారత రాజులు సముద్రవిషయము లెక్కచేయలేదు. వచ్చిన యాపదయు నటనుండియే వచ్చినది.

మధురరాజులును సముద్రవర్తకమును గురించి యాలోచించలేదు. రేవులన్నియుఁ బోర్చుగీసువారికిని, నితర దేశీయులకును వదలిపెట్టిరి. అందుకని యితర దేశీయులు కూడ మనవారినిఁ దక్కువగాఁ జూచుచుండిరి. దయావంతులగు మనరాజు లితర దేశీయులు వచ్చినతోడనే వారి నతిథిధర్మప్రకారము గౌరవముచేసి వారికిఁ గావలసిన పనులు చేసిపెట్టుట, వారు తిన్నయింటి వాసముల లెక్కపెట్టుట తటస్థించినది.

ఇతర దేశములనుండి నానాజాతివారును వచ్చి దేశములో నన్నివిధముల నశాంతి నెలకొల్పుచుండిరి. రేవుపట్టణములన్నియు మధురరాజుల చేతిలో లేవు. దొంగలు దేశముమీఁద దోఁచుకొని రేవుపట్టణములోఁ దల దాచుకొందురు. దొంగ లెక్కువభాగము విదేశీయులే. యూరపులో బ్రతుకలేని జనమంతయు వచ్చి యితరదేశీయులమీఁదఁ బడుచుండిరి. అది సరియే. సాహసించి భారతదేశమునఁ దన మతవ్యాప్తి మొదలుపెట్టినది. ఇన్ని సంవత్సరములైన తరువాతనైనను దనమతము లెట్టివో, భారతదేశమతము లెట్టివో తెలిసికొనలేని యితరదేశీయుల యజ్ఞత విచార్యము.

రాత్రి రెండుజాముల ప్రొద్దు పోవువఱకు బండ్లు పెద్ద యడవిగుండఁ బోవుచుండెను. అందఱును శ్రద్ధగానుండిరి. ఒక పెద్ద తటాకము, దానిచుట్టు దట్టముగాఁ జెట్లు. అచటి కేఁగువఱకు దొంగలగుంపొకటి బండ్లపైఁబడెను. అందఱును గత్తులు దూసి నిలంబడిరి. కట్లాన్ బండిలోనుండి సింగపుగొదమవలె దూకి దొంగలను సరికెను. దొంగలందఱును బాఱిపోయిరి. కత్తిదెబ్బ తగిలి యొకడుమాత్రము నేలనుండి లేవలేక యుండెను. "శరదివ్వె" వెలిగించి యాతనిఁ జూచిరి. సేవకులందఱు 'ఫరంగి', 'ఫరంగి' యని కేకలు వేసిరి. అతని కాలుచేతులు కట్టి వెనుకబండిలో నెక్కించిరి. ఈ యాలస్యమువలన మఱునాఁడు పరమేశ్వరసముద్రము చేరువఱకు బండ్లకుఁ బ్రొద్దెక్కినది.

౬

తెల్లమనిసి కనఁబడుటతోడనే పరమేశ్వరప్రజ లొరిగి పోయిరి. పరమేశ్వరసముద్రము పల్లెటూరు. తిరువత్తూరుకుఁ బోవు మార్గములో లేకపోయిన నీ యూరికి శిలానిర్మిత మార్గము నుండెడిది కాదు. తిరువత్తూరునుండి మధురకో, మధురనుండి తిరువత్తూరునకో పోవు గుఱ్ఱముల నేనుగులనే గుంపులు గుంపులై వచ్చి చూచు పరమేశ్వర సముద్రము జనులు తెల్లవానిని వింతగాఁ జూతురనుటలో నచ్చెరవు లేదు. మూఁడువందల సంవత్సరములైన తరువాత, మాప్పాత్రిప్పలు పడ్డ తరువాత నిప్పటికే తెల్లమనిసిమొగము క్రొత్త వదలలేదే దేశమునకు - అప్పటి కెట్లు వదలును? అందఱు భోజనమున కేగిరి. పిల్లలుమాత్రము బండిచుట్టును మూఁగియే యుండిరి.

పట్టాన్ మేనమామ కుమారుఁడు అతివీరవర్మ. అతనికిఁ బాతిక్ష యేండ్లుండును. మొగమున రాజకళ తఱుముకొని వచ్చుచున్నది. అతఁడుత్సాహపురుషుఁడు. త యింటఁ జావడిలోఁ గూర్చుండి, ప్రొద్దువాటారినది, ఫరంగిని దీసికొని రమ్మన్నాఁడు. తెచ్చిరి. ఫరంగి వినయముతో లోనికి వచ్చెను. అతివీరవర్మ 'యతనికి భోజనము పెట్టించినారా' యని యడిగెను. పెట్టించితి మనిరి. 'గాయమునకుఁ గట్టుకట్టించితిరా' యనెను. సేవకులు కట్టించితి మనిరి. ఊరిమంగలినిఁ బిలిపించి పట్టాన్ మామ యతని గాయము కట్టించెను.

అతి వీరవర్మ ఆతనిని "ద్రావిడభాషను వచ్చునా" యని యడిగెను. అతఁడు వచ్చునని చెప్పెను.

వీరవర్మ : బాధ తగ్గినదా ? ఫరంగి : తగ్గినది. వీరవర్మ : మీ దేశములో నిట్టివైద్యులున్నారా ? ఫరంగి : లేరు. వీరవర్మ : మీ దే దేశము ? ఫరంగి : ఇటలీ. వీరవర్మ : నీకీ దొంగవృత్తి యెందుకు ? ఫరంగి : మేము క్రైస్తవులము. మా ఫాదరీ దక్షిణ హిందూదేశములో దోచుకొన వచ్చును, హిందువులు చాల ధనవంతులు. దోచుకొన్నచో దప్పులే దన్నాఁడు. వీరవర్మ : అబద్ధములు చెప్పకుము మీ క్రైస్తవ మతము చాలా మంచిదఁట కదా. మీ మతమును గురించి నీకేమైనఁ దెలియునా ? ఫరంగి : ఏసుక్రీస్తు రక్షకుఁడు. వీరవర్మ : మీ మతమును గురించి నీకెక్కువ తెలియదు. ఫరంగి: తెలియదు. వీరవర్మ : ప్రతిమాటకుఁ దల యూపెదవేమి ? ఫరంగి: తెలియ కేమి? తెలియును, ఏసుక్రీస్తునునమ్ముకొన్నచో మోక్షము వచ్చును. ఇంత నేమి తెలియవలెను ? వీరవర్మ : మీ దేశములో మీ మతమును గురించి నీవలెనే తెలిసినవా రెందఱుందురు. ఫరంగి: చాలామంది యున్నారు. వీరవర్మ : ఈ దేశీయులకుబోధచేయుదుమనివచ్చువారందరుమీయందఱకుఁ జెప్పరాదా? ఇక్కడి కేలవచ్చెదరు? ఫరంగి : తిండికోసము ! వీరవర్మ : అందఱును బకాలున నవ్విరి. సేవకులు ప్రజను వెనుకకుఁద్రోయ లేక చచ్చిపోవుచుండిరి వారికి ఫరంగి చేయు నభినయములు, మాటలు నన్నియుఁ జాలఁ జిత్రములుగా నుండెను. అతివీరవర్మ యాళ్వారునుబిలిచెను. ఆళ్వారువచ్చెను. వీరవర్మ : ఇతని నేమి చేసెదరు ? ఆళ్వారు : మధురకుఁ దీసి

కొనిపోయి రాజపురుషుల కప్పగించెదము. వీరవర్మ : పాపము వదలి పెట్టరాదా ?

ఆళ్వారు మాటాడలేదు. మరునాడు ప్రొద్దుటికి ఘరం గిని వదలిపెట్టిరి. అతని కా యూళ్ళన్నియుఁ బరిచితములే. ఊరిబయటకుఁబోయి తనవెంట వచ్చినజనముతో "మా దేశము పోయి సైన్యమును దెచ్చి మీ దేశము కొల్లగొట్టెదను, జూడు" అన్నాడు. పిల్లలు నవ్విరి. ఒక పెద్దవాఁడు "అవును ఏజాతి లక్షణము ఎట్టిదో" అనెను.

౧౦

కుట్టాన్ తల్లిపేరు మంగమ్మాళ్. ఆమె మొగములో సౌందర్యము, ప్రాతివ్రత్యము, మాఙ్గల్యముఁ బెనవేసికొన్నవి. ఆమె యమితశాంతమూర్తి.

నాఁడేకాదశి. మంగమ్మాళ్ రోజంతయు నుపవాసము చేసినది. రాత్రి పిష్టాహారము తిని దొడ్డిలోఁ జాప వేసికొని పండుకొన్నది. కాళ్ళవద్దఁ గుట్టాన్ కూర్చున్నాఁడు. అతనినోరుఁ గదలుట లేదు.

మంగ : నాయనా! ఏకవీర సురక్షితముగా నున్నదా?

కుట్టాన్ : 'ఊ'

ఇది తల్లి తనకు వేసిన మొదటి ప్రశ్న. ప్రొద్దుటినుండి యతఁడు తల్లినిఁ జూడలేదు. ఆమె దొడ్డిలోఁ జాపవేసి

పంచుకొని పుత్రునికై కబురుపంపినది. అతఁడు వచ్చి కూర్చున్నాఁడు. మంగ:—తల్లిదండ్రులు లెడములుగానున్నారు. ఆమె భారమంతయు మనదే సుమా! చాలా సుకుమారి. చదువుకొన్నదఁట. నీకుఁ దెలిసియే యుండును. ఆమెనుఁ బ్రేమగాఁ జూతువుగదా! భార్యాభర్తలు మీకు నేను జెప్పవలయునా! నీ వన్న నామెకుఁ బ్రేమయేకదా!' కుట్టాన్ లజ్జావనతుఁడై 'ప్రేమయే'అన్నాఁడు. ఈమాట కుట్టాన్ నోటినుండి యతనికిఁ దెలియకుండ వచ్చినది. కుట్టాన్ తనలో 'ఆమెకు నే నన్న ప్రేమయున్నదా?' అనుకొన్నాఁడు. పూలదండసంగతి జ్ఞాపకము వచ్చినది. కుట్టాన్ ప్రసంగము మార్చ దలంచుకొని 'అమ్మగారూ! మీ రిచ్చటికి వచ్చి యెన్నాళ్ళయినది? రామనాథములో నాయనగారెట్లున్నది తెలియుటలేదు. వీరభద్రభట్టరుగారు ఉత్తరములు నాకుఁ జూపించక కబురులుమాత్రము చెప్పుదు' రన్నాఁడు. మంగ:—నీవు మా కొక్కఁడవే బిడ్డవు. తండ్రీ! నీకుఁ జెప్పకుండని రహస్యము లేకుండును నీతండ్రికి? నీ వట్లనుకొన్నచో నడుగుము. భట్టుగారు నీ కుత్తరములు చూపించెద రనుకొందును". కుట్టాన్:—"అమ్మా! అది కాదు నాయుద్దేశము. మీక్షేమము తెలియుట లేదనియే. నిన్నుఁ జూడకుండ నే నుండలేను."

అకారణముగ మహానందుఁడైన కుట్టాన్ కనులవెంట నీరుగారెను. ఒకబొట్టు మంగమ్మాళ్ పాదములపైఁ బడెను. మంగమ్మాళ్ గ్రహించెను. లేచి గూర్చుండి కుమారునిఁ గౌఁగలించుకొని చెక్కిలిపై ముద్దుకొనెను.

కుట్టాన్ హృదయ మతని తల్లియెడల నతికోమలమే కాని యిప్పటి యతని యీ బాష్పములు పూర్తిగాఁ దనతల్లి యెడలఁ గల ప్రేమచేతనే వచ్చిన వనుటకు వీలులేదు. కుట్టాన్ తన వంచితప్రేమము తలంచుకొని, తలంచుకొని దీనుఁడైపోయి నాఁడు. ఆ దీనతయే యీ మాటలలోను వ్యాపించినది. మంగమ్మాళ్ కౌఁగిలి వదలెను.

కుట్టాన్: "అమ్మా! గాలిలేదు; విసరనా?"

మంగ: "తండ్రీ, వద్దు. ఏకవీరనుగూడఁ దీసికొనిరాక పోతివా? పిల్లలను గూడఁ జూడెడిదానను. ఏమైనఁజిక్కెనదా?

కుట్టాన్ : "ప్రయాణము కష్టమని తీసికొని రాలేదు.

కోడలినిగూర్చి కుమారుఁ డుత్సాహముగ మాట లాడుటలేదని మంగమ్మాళ్ గ్రహించినది. యథార్థముపుత్రుని నుండి లాగవలయునని తలంచినది.

మంగ:- "నాయనా! ఏకవీర నీమాటలకు సమాధానము చెప్పునా? నీవు పలుకరించిన నూరకుండునా!" సమాధాన మేమి చెప్పవలయునో కుట్టానుకుఁ దెలియలేదు. మంగ:- "నాయనా? మీరిరువురును సమముగానుండఁజూచుట కన్న మా కేమి కావలయును, నాకు నలునది దాటినవి. ఇంకెన్నాళ్ళు బ్రతుకుదును? నీ కడుపుననొక కాయ కాచినచో జూచిపోయెదను. కుట్టాన్ కంఠములో నాపరాని శోక ముండఁగట్టి గిరగిర తిరిగినది. మంగ:- "నాతోఁజెప్పవచ్చును దండ్రీ చెప్పుము. మీరు సుఖముగా నున్నారా! చెప్పుము." కుట్టాన్ గొంతుకనుండి మాట పెగుల్చుకొని, "సుఖముగానే యున్నాము. అమ్మా! అట్లడిగెద వేల" యన్నాఁడు.

తల్లిని వదలిపెట్టినతరువాత కుట్టాన్ మేడమీఁదఁ బోయి పండుకొన్నాఁడు. పండుకొన్నప్పటినుండియు నొకటే యాలోచన. "అందరును నేకవీరను ప్రేమించు మనుచున్నారు. వీరభూపతి యదేమాట. ఇచ్చటకు వచ్చిన దల్లియు నదే మాట. ఇందులో నేదో రహస్యమున్నది. నేను ప్రేమించిన స్త్రీని వదలిపెట్టి బలవంతముగా నా మెడకుఁ గట్టిన స్త్రీని నా ప్రేమించవలెనే? నాకర్థమగుటలేదు. ప్రేమించుట, ప్రేమించక పోవుట యనునది నా స్వాధీనములో నున్నదా? ఎవరి స్వాధీన ములో నున్నది? భగవంతుని స్వాధీనములో నున్నది. ఏ భగ వంతుని స్వాధీనములో నిది యున్నదో యా భగవంతుఁడే నాకీ స్త్రీని దెచ్చి పెండ్లిచేసెనుగదా! భగవంతుఁడు కాదు. నా తండ్రి చేసినాడు. భగవంతుని యిచ్ఛలేనిది నా తండ్రి యెవరు చేయుటకు? ఈ స్త్రీకిని, నాకును సంబంధ మే మున్నది? ఏమియు లేకున్న మే మిరువురము భార్యాభర్త లుగాఁ జేయఁబడుట యెట్లు? పూర్వజన్మలలో నే సంబంధ మున్నదో!"

భావనాసోపానములలో నే సోపానముమీఁదనో యెరిగి కుట్టాను నిదురించినాఁడు.

తెల్లవారినది. ప్రాకృతి యనంతకాలమునుండి ప్రతి యుదయమున నెట్లు ప్రకాశించుచున్నదో యట్లే నేఁడును బాలసూర్యుని యరుణబింబము మొగమునఁ గుంకుమ బొట్టుగా దిద్దికొని ముసలిముత్తైదువవలె ప్రకాశించినది. ఆమె మంజీర ధ్వనులవలెనే పక్షుల కలకలధ్వనులును దోఁచినవి. నిదుర మేల్కాంచి కాల్యకృత్యములును తీర్చుకొని పుణ్యస్త్రీలుగోమ

యంబులకై పొరుగింటి గోస్వామిగృహములకుఁ బోవుచుండిరి. నాగళ్ళుకట్టి కాపు లాకుమళ్ళు దున్నుటకై పోవుచున్నారు, ఆ పాలలో సాబాలునకై బుడుతలు చిన్నిచెంబులు పూని, పాలుతీయుఁ దండ్రులకు దగ్గరగా నిలుచున్నారు. కొందఱు చిఱుతుక లంటిముంగిళుల రంగవల్లులుతీర్చుతల్లుల పయ్యెద కొంగులుపూని యేడ్చుచుండగాఁ దల్లులు వారి వీపులపై బందుకొనఁ బెట్టుకొని రంగవల్లులు తీర్చుచున్నారు. పాలుపితుకు చుండగా గృహస్వామిదూరముగాఁ గట్టివేసిన యా దూడలు పలుపులు మెడ నొరసికొనగాఁ దల్లిపొదుగుల దగ్గరకు మెడఁ జాఁచగా పెనగుఁలాడు చుండెను.

పరమేశ్వర సముద్రము పల్లెటూరుగానఁ బ్రాతఃకాల మున నింత యందముగా నుండెను. కుట్టాన్ నిద్రలేచుట తోడనే పుణ్యస్త్రీల ముఖారవిందములు తోఁచినవి. కుట్టాన్ కాల్యకృత్యములు నిర్వర్తించుకొనెను.

వచ్చినప్పటినుండియుఁ గుట్టాన్ తన ప్రియురాలినిఁ జూడవలయుననియే ప్రయత్నము చేయుచున్నాఁడు. నేఁడు ప్రొద్దున లేచినతోడనే యతని కా భావ మంతవడిగా నున్నట్లు లేదు. ఆతనిభావ మింటివద్ద నేకవీర యేమి చేయుచున్నదో యని పోయినది. తనకుఁ దెలియకుండ నేకవీర తనహృదయ ములో నింతదూరమెట్లు వచ్చినదని యచ్చెరువైనది కుట్టాను నకు. కుట్టాన్ తన ప్రేయసియింటికిఁ బోద మనుకొన్నాఁడు. బాగుండదేమో యని సందేహించినాఁడు. ఊరకే చూచివచ్చు టలోఁ దప్పేమున్నదని నిశ్చయించుకొన్నాఁడు. అప్పటికిఁ గొంచెము ప్రొద్దెక్కినది.

కుట్టాన్ వారి యింటికి వెళ్లుసరికి మీనాక్షి నిన్న సాయంతనము బద్ధకముచేత దండ గ్రుచ్చకుండ నిదురపోయిన మల్లెపూలు, బాగుగా విడిపోయినవి. చావడిలోఁ గూర్చుండి దండఁగ్రుచ్చుచున్నది. కుట్టాన్ నేఁడు మఱల నామె యందము చూచి గుండె చెదరిపోయినాఁడు. మీనాక్షి తన ప్రియునిఁ జూచినది. చేతిలో నున్న దండ వదలిపెట్టి సబాష్పాక్షియై యింటిలోనికిఁ బోయినది. మీనాక్షితల్లి వచ్చి, 'ఓహో సేతుపతి! నాయనా! ఎప్పుడు వచ్చితివి' అని చాప తెచ్చి పఱచినది. కుట్టాన్ అవనతవదనుఁడై యాసీనుఁడైనాఁడు. మీనాక్షితల్లి 'నీభార్య క్షేమముగ నున్నదా? నీ పెండ్లికి మమ్ముఁ బిలిచితివైనఁగాదు. పేదవారము, మమ్మెందులకుఁ బిలిచెదవులే' యన్నది. ఆ భాగ్యశాలినికి ఈ మాటలు కుట్టాన్ హృదయములోఁ బరశుఘాతము లగునని యేమి తెలియును? ఆమె మఱల 'మా మీనాక్షికి మంచి సంబంధ మెక్కడైనను జూచిపెట్టుము తండ్రీ! నీవు తలఁచుకొన్నచో నది యెంతసేపు, వెదకి వెదకి వారిపని యగుచున్నది. వా రూరిలో లేరు. సంబంధముకొఱకే వెళ్ళినారు. రాజవల్లిపురము కావలయుఁ, బోయినది' అన్నది. కుట్టాన్ బుద్ధి పరిభ్రమించుచున్నది. చివర మాట లతనికి వినంబడలేదు. 'తేపు మాఘమాసములో నెట్లయినను బెండ్లి చేసితీరవలెను. ఇప్పటికే చాలకాలముదాఁటి పోయినది. నీవే మా కల్లుఁడవు కావలసినది. మే మంత నోము నోఁచుకొనవలదా? అందని మ్రానిపండ్ల కఱ్ఱులు చాచు' టని యన్న దామె మఱల. కుట్టాన్ వంచినతల యెత్తలేదు. మీనాక్షితల్లి యమాయికహృదయ. భారతదేశములో నిట్టి

పిచ్చితల్లు లెంతమంది! కొంతసేపయినతరువాతఁ గుట్టాన్ లేచి నిలంబడెను. నాల్గువంకలఁ జూచెను. మీనాక్షి తన కెక్కడను గన్పించలేదు. అడుగులు లెక్కపెట్టుచుఁ గుట్టాన్ బయటికి వచ్చెను. ఆనాఁడు సాయంతనమే తన తల్లివద్ద సెలవు తీసికొని కుట్టాన్ మధురకుఁ బ్రయాణమై పోయినాఁడు.

౧౧

మధురకుఁ గుట్టాన్ చతుర్దశి యుదయమునకుఁ జేరెను. ఆనాఁడు చతుర్దశి మిగులున్నది. అప్పటి కమావాస్యగడియలు వచ్చినవి.

కుట్టాన్ బండి దిగినవెంటనే యంతఃపురమునకుఁ బోయెను. ఏకవీర పడకగదిలోఁ గుట్టాన్ మంచముపై శయనించి యేదో యాలోచించుకొనుచుండెను. కుట్టాన్ వచ్చిన వెంటనే మంచముదిగి, పజ్జ హైమపాత్రతో నుంచిన నీళ్ళతోఁ గుట్టాన్ పాదముల కడిగి బంగరువువ్వులతోఁ దళతళలాడు తన చీరకొంగుపెట్టి యాపాదములు తుడిచెను. కుట్టా నిది యంతకుఁబూర్వమైన నామెను విసరికొట్టెడువాఁడే కాని యవు డేమియు నవ్వలేదు. ఏకవీర లేచి నిలంబడినది అవనతవదన. కాని యామె చెక్కిళ్ళనుండి యెంతసేపటినుండియో సంతత ధారగా బాష్పములు స్రవించుచున్న వని కుట్టానునకు నామె వదనము చూచినవెంటనే తెలిసినది.

కుట్టాన్ కొంచెమునే పొంగి, "ఏకవీరా" యని సంబోధించినాడు. వివాహమైన తరువాత నాల్గు నెలలలో కుట్టాన్ ఆమెను సంబోధించుట కిదియే మొదటిసారి. ఆమాట విని నతోడనే, యామె మేఘగర్జనము విన్న రాజహంసివలె బెదరి నేలపైఁ బడిపోయినది. ఆమె యొడలుత్పులకమైనది. ఆమంద వాయువునకుఁ గదలిన కదళివలె యామె నిలువెల్ల వణఁకిపోయి నది. ఆజానుదీర్ఘంబులై హరిన్మణీమయ స్తంభంబులకుఁ గుల స్వాములైన తనచేతులతో కుట్టాన్ ఏకవీరను నేలపైనుండి లేవఁదీసి తన యెదుఱ్ఱొమ్మునఁ గదుముకొనెను.

ఏకవీర మహానందసముద్రములోఁ దేలిపోయినది. కౌఁగిలి వదలిపెట్టి కుట్టాన్ నిశ్చలముగ నిలుచుండి ఏకవీర మోముపై దృష్టి నిలిపి యిట్లు మొదలుపెట్టినాఁడు. "ఏకవీరా! నిన్నిట్లు నేను సంబోధించిననే నీవు మహానంద మనుభవించితి వని నేను గ్రహించితిని. నిన్ను నేను గౌఁగలించుకొనిన నీవు పొందిన పారవశ్యమును జూచితిని. నీవు నన్నింత ప్రేమించు చుంటి వని యిదివఱకు నాకుఁ దెలియదు. ఏదో కొంచెముగాఁ బ్రేమించుచుంటి వనుకొంటిని గాని, యింతగా నని తెలియదు. ఇంతకు నీ వెంత మంచిదానవో, నే నంత మంచివాఁడనుగాను. నీవు నాయెడఁ జూపించుచున్న ప్రేమలో వేయవభాగమైన నీయెడల నేను బ్రేమఁ జూపించుటలేదు. నేను జూపించ లేకున్నాను. నిన్ను నేను ఏకవీరా యని పిలిచినది ప్రేమచేతఁ గాదు. మన మిరువురమును నీ జన్మలో నిట్లొకయెడకుఁ ద్రోయఁబడినాము. నీయెడ నాకుఁ బ్రేమ లేదని క్రోధమున్నదను కొందువా? అదియు లేదు. నీ యెడ నా కెట్టిభావమును లేదు.

కాని యొకమాట. ఈజన్మకు మనమిద్దరమును భార్యాభర్తల మైనాము. నేను గష్టపడి నిన్నుఁ బ్రేమించుటకుఁ బ్రయత్నించెదను. ఆ ప్రయత్న మెన్నాళ్ళు పట్టునో నేను చెప్పలేకున్నాను. నెలయయిన దాఁటకమునుపే నిన్నుఁ బ్రేమించవచ్చును. కాదా, పదిసంవత్సరములు పట్టవచ్చును. నేను నిన్నుఁ బ్రేమించక పోయినను, బ్రేమించినను నీవేనాకు భార్యవు. ఈ గొంతులోఁ బ్రాణమున్నంతవఱకు నీ శరీర మర్యాదత్తము చేయను. నీకు వాగ్దానముచేయుచున్నాను. ఈమాటవలన నీకు బ్రయోజనము లేదు. కాని నీకు నా ప్రేమను గురించి యను మానముండవచ్చునుగాని, నా ధర్మవర్తనముగు గూర్చి యను మానపడవద్దని చెప్పుచున్నాను. నీప్రేమ నాయెడ లేనపుడు నీ ధర్మమునుగుఱించి నాకేలయుందువా? అదికాదు. నీయెడ నేను బ్రేమ సాధించెద నని చెప్పుచున్నాను. నాయందు దయయు, నమ్మకము నుంచుము."

"ఇంతకుఁ గారణము చెప్పెద వినుము. మా మేనమామల యూరు పరమేశ్వరసముద్ర మని యెఱుఁగుదువుగదా! మన వివాహమునకుఁ బూర్వమాయూరిలో మా మామగారి యింటిదగ్గరగా నొక యిల్లున్నది. వారు పేదవారు. విద్యయంతగాని, మాయంతగాని ధనవంతులు కాకపోరు. వారి కొక కుమార్తె యున్నది. ఆమె పేరు మీనాక్షి. ఆమెను నేను, నన్నామెయుఁ బ్రేమించితిమి. నాయిష్టమునకు వ్యతిరేకముగానే నాకు నిన్ను వివాహము చేసిరి. నేను మొన్న వెళ్ళినది పరమేశ్వరసముద్రమునకే. ఆమెకు వివాహము కాఁబోవుచున్నది. దైవచిత్రము. మన మేమి చేయగల్గుదుము? ఆమె

మీఁద నాకున్న ప్రేమనుపూర్తిగా నాశనముచేసెదను. అప్పుడు నీ మీఁద ప్రేమ పెంచెదను. నీ వేమియు ననుకొనకుము. ఈ రహస్యములు నీకుఁ జెప్పకుండరా దనిపించినది. చెప్పితిని. ఎవరి యెడల నెవరికిఁ ప్రేమ యున్నదో యెట్లు తెలియును? నీవు న న్నింతగాఁ ప్రేమించుటచేత ననుకొనుచున్నాను; నీవు నన్నే ప్రేమించితివని. ఇదివఱ కెవ్వనియెడనైన నీప్రేమ ప్రసరించెనయేని యీ మనవివాహము నీ కెంతకష్టముగా నుండును! నాస్తితి యట్లే యనుకొనుము'.

ఏకవీర కన్నులలోఁ బిచ్చిచూపు లేర్పడినవి. ఏకవీర నిలుచుండ లేకపోయినది. కుట్టాను దని గ్రహించి యామెను నెమ్మదిగా మంచముపైనిఁ బరుండపెట్టి చెంబులోని నీరమామె మోమునఁ జిలుకరించి పైయుత్తరీయముతో విసరినాఁడు. ఆమె శిరస్సు తన తొడపై నిడుకొన్నాఁడు. ఇదంతయుఁ గుట్టాన్ నిర్వ్యాజముగఁ జేసినపని. ఏకవీరకుఁ దెలివివచ్చినది. కన్నును తెఱచిచూచుసరికిఁ దనతల కుట్టాన్ తొడపైనున్నది. గాఁ రగా లేచి యేకవీర మంచము దిగఁబోయినది. కుట్టాన్ కూర్చుండఁ బెట్టినాఁడు. కుట్టాన్ మఱల ని ట్లన్నాఁడు 'నా కొక మిత్రుఁ డున్నాడు. అతనిపేరు వీరభూపతి. అతఁడు మన యింటికిఁ దఱచుగా వచ్చుచుండును. అంతఃపురములో నున్న నీ పతనిని జూచుటకు వీలులేదు. అతఁడు చాలా మంచివాఁడు. నా యీ సంగతి యంతయు నతనికిఁ దెలియును. అతడు చెప్పి నాఁడు నాకు-మీనాక్షిపైఁ గల ప్రేమయంతయు నీపైకిఁ ద్రిప్పు మని. నా కీ భావము కలిగించినది యతఁడే. అతనియెడ నే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుడను.' ఏకవీర వీరభూపతి యెవరో యెట్లు

తెలియును? కుట్టాన్ తన స్నేహితుఁడని చెప్పుచున్నాఁడు. కుట్టాన్ ఆఁగి మరలఁ జెప్పుచున్నాడు. 'ఏకవీరా! నేఁజెప్పవల సిన దంతయుఁ జెప్పితిని. ఇంకేమి చెప్పుమనెదవు? నీ యెడల నాకుఁ గోపముగాని, ద్వేషముగాని లేదు. నీతో నాకు మాట లాడుటకును సందేహము లేదు. ఇంటిలో నందఱితోడను నెట్లు మాట్లాడుదునో యట్లే నీతోడను మాటలాడెదను. నాదొక్కటే ప్రార్థన. నాయందు నీ కిప్పు డెంత ప్రేమయున్నదో, యాప్రేమ తగ్గనీయకుము. ఏకవీరా! నా మాటలు చాలఁ గఠినముగా నున్నవనుకొనియెదను. ఏమందువు?'

ఏకవీర తన రెండుచేతులు కుట్టాన్ మెడచుట్టు వేసి తల యతని భుజములమీఁద నాన్చి, 'ఇప్పుడే ప్రేమించుము-ఇప్పుడే ప్రేమించుము' అని యేడ్చినది.

ఏకవీర యీ మాట లెందుకన్నదో యామెకే తెలి యదు. 'ఊరకున్న బాగుండెడిది' యని తరువాత మనస్సులో ననుకొన్నది.

కుట్టాన్ : 'నాచేత నగుటలేదు. ఏమిచేయుమందువు? క్షమింపుము. అయినను నీ కేమిలోపమున్నది? నీతో మాటా డుదును. ఎవరికిని మన నిజస్థితి తెలియుటకు వీలులేదు. కుట్టాన్ అంతకంతకు నిశ్చలుఁడై పోయినాడు. అతని కనుల లోనుండి బాష్పములు పోయినవి. పలుకు లంతకంతకుఁ కఠినము లైనవి. అతఁడు లేచి ద్వారమువఱకు వెడలినాడు. ఏకవీర పోవుచున్న యతని యడుగుల నైశ్చల్యము చూచినది. మాటాడలేదు. అతఁడు ద్వారమునఱకుఁ బోయి తలుపు తెఱచి బయటికిఁ బోఁబోయినాడు. కాలాడలేదు. వెనుక తిరిగి చూచి

నాఁడు. ఏకవీర పోయిఁ యతని రెండుచేతులను బట్టుకొన్నది. ఏకవీర కన్నులవెంట బాష్పము లోడుగట్టెను. అతఁడు 'ఏకా! చెప్పితినిగదా, నీవద్దకు వచ్చునపుడు. పరిశుద్ధమైన హృదయముతో వచ్చెదను. అచ్ఛమైన ప్రేమ కోరఁదగిన దానవు, వ్యామోహమునకై వాంఛించెద వెందుకు?' అని గడప దాఁటి పోయినాఁడు. ఏకవీర మంచముపైఁ బడిపోయినది. ఆమె హృదయములో "ఆరంజేవిరుంబు - ఆరంజేవిరుంబు" అను ధ్వని మ్రోఁగుచున్నది.

౧౨

ఝట్టాన భోజనముచేసి తనగదిలోనికిఁబోయి యొక భూర్జపత్రము తీసి దానిపైఁ 'బరాభవనామసంవత్సర వైశాఖ బ. ౧౫' అని వ్రాసినాఁడు. ఆయాకు మంచిగంధపు చందుకాయ పెట్టెలోఁ బూర్వము తాను మీనాక్షి ప్రేమచిహ్నములు దాఁచిన దానిలో దాఁచినాఁడు.

నాఁ డమావాస్య యగుటవలనఁ బాఠశాలకు సెలవు. ఏమియు దోఁచలేదు. బండికట్టించుకొని వీరభూపతి యింటికి వెళ్ళినాఁడు. వీరభూపతి యింటివద్దలేఁడు. రాజవల్లిపుర మేఁగినాఁడఁట. వీరభూపతి ప్రక్కనున్న యింటిలో నొక యుత్తరమిచ్చి పోయినాఁడు. అందులో వీరభూపతి తనతండ్రి యుత్తరము వ్రాసెననియు, వివాహమునకేవలెఁ దోఁచుచున్న దనియు,

నెట్లయినను నైదాఱునెలలవఱకు మఱల వచ్చుటకు వీలు లేద నియు, జ్ఞాపక ముంచుకొనవలెననియు వ్రాసియున్నాఁడు. మిత్ర వియోగము సేతుపతికి దుర్భర మనిపించినది. కుట్టాన్ ఇంటికిఁ బోయినాఁడు. తనగదిలోఁ బుస్తకములన్నియు సర్దినాడు. ఎంత సేపటికిఁ బ్రొద్దుపో లేదు. పండుకొని నిదురకై ప్రయత్నించినాఁడు నిదుర రాలేదు. కొంతకాలమైన తరువాత లేచి స్నానముచేసి యల్పాహారమును దీసికొన్నాడు. ప్రొద్దువాటారినది.

కుట్టాన్ పూలతోఁటలో దిరుగఁబోయి, నిత్యపరిపోష ణముచేత నిండుగా వికసించియున్న పూఁదోటలోఁగూడ నానందము కన్పించక, తిరుమలనాయకుని జూచివత్తు నని పోయెను.

ప్రొద్దుగ్రుంకవచ్చినది. ఏకవీర పూఁదోటలోనికిఁబోయి నది. పెంపుడు లేడి వెంటవచ్చినది. ఎఱ్ఱగన్నేరు మొగ్గలుత్రుంచి యేకవీర లేడిపిల్ల కందించెను. అది రెండుకొఱికి తలయూడించి కొనుచు దూరము పోయినది. ఏకవీర దోసిలిలోనున్న తక్కిన మొగ్గలు నేలపై బోసినది. ఏకవీర మంచి పని నేరుపరి. పూమా లలు వినిర్మించుటలో నామెశక్తి యనన్యప్రాప్తము. గన్నేరులు మందారలు, మల్లెలు, జాజులుకోసి యామెయొక దండగ్రుచ్చి నది. ఆ దండ చిత్ర మేకవీరకే తెలియును. దండ యిటులాగినఁ జిన్నది, యిటులాగిన పెద్దదియగును. చిన్నదైనప్పుడు జాజులు, మల్లెలు నెడమై మందారలను, గన్నేరులను మూసివేయును. పెద్దదిగా నున్నప్పు డన్నిపూవులు కనఁబడును. దండ సన్నగా నుండును. ఈదండ నెవరికిఁజూపించకుండ నేకవీర తీసికొనిపోయి తనగదిలో దాఁచుకొనెను. ఆనాఁడు ఏకవీర చిత్రముగానున్నది.

మొగము తొల్లిటివలె మిక్కిలి ప్రకాశించనులేదు; శోకము చేతఁ గలుషితముగాను లేదు. ఆమె పుష్యమాసపునదివలెఁ బుష్టయుఁగాక, కృశయుఁగాక యెండుచేత గోధుమవన్నెఁ గలదియుఁ గాక, కొబ్బరినీళ్ళవలె నతిశబలయుఁగాక, యిప్పుడే వికసించి సంపూర్ణ శోభతోఁ జెలువారని, పూర్తిగా వడిలిపోయి శోభాహీనముగాని నవమల్లికవలెఁ బ్రకాశించినది. ఆమె నిటాలమున కస్తూరిబొట్టు సెగకన్నుఁగా దలపై రావిరేక చంద్రవంకగా నిటాలస్వేదబిందువు శిరస్థగాంగఝరమ్ముచెమ్మగా, నామె పార్వతివలెఁ బ్రకాశించినది.

ప్రొద్దుగ్రుంగినది. వైగై పులినములనుండి తిరిగి వచ్చిన కుట్టాన్ భోజనముచేసి రాత్రి చాలఁబ్రొద్దుపోవువఱకు నేదియో చదువుకొనుచుండెను. రాత్రి జామున్నర యైనది. ఏకవీర యొక దాసిఁ బిలిచి మహారాజును నేను బిలుచుచుంటి నని చెప్పుము అన్నది. అది బయటకువచ్చి యందఱుదాసీలలోఁ గలవరమ్ము గలిగించినది. ప్రొద్దున స్వామి పరమేశ్వర సముద్రమునుండి వచ్చిన వెంటనే యంతఃపురములోనికిఁబోయెను. ఇప్పు డీ వర్తమానము. అందఱు నాశ్చర్యపోయిరి. ఇదివఱకు వారనుకొనిన వన్నియు నయథార్థముల యేమి? భార్యాభర్తలకుఁ జాల నన్యోన్యమున్నదివలె నున్నది. మొన్న దండ చీలికలై నేలపైఁ నుంటయేమి? దానికిఁ బ్రణయకోపార్థములు కలిపింపఁబడినవి.

పనికత్తె కుట్టాన్ గదివద్దకుఁబోయి నిలంబడినది.

కుట్టాన్ తలుపు కదలిక విని 'ఎవరువారు' అన్నాడు.

దాసి "బాబూ! అమ్మగారు — రమ్మనుచున్నారు" అన్నది. కుట్టాన్ మఱుమాటాడలేదు. పుస్తకము మూసి

యంతఃపురములోనికిఁ బోయినాఁడు. అతఁడు పోయినదారియంతయుఁ బ్రశస్తమైన కస్తూరికావాసనలు గుమగుమలాడినవి. అంతఃపురసేవకురాండ్రు నిస్తబ్ధలు, నాశ్చర్యలైపోయినారు. రాతిరి రెండుజాములయినది. గదిముందుఁ బండుకొన్న బాల సారంగి కనులుమూసికొని నడుమ నడుమ నెమరువేయుచు నిదురపోవుచున్నది.

కుట్టాన్ పోయి గదిలో మంచముపైఁ గూర్చున్నాడు. ఏకవీర నిలుచుండి తలవంచుకొని పూలదండ తీసి దీర్ఘమును, సన్నదియునైన మాల నొక సూత్రాకర్షణముచేత హ్రస్వమును, జిక్కనయుఁ జేసి మఱల దీర్ఘీకరించి యతనినంకఁ దల యెత్తి భావాభిరామముగఁ జూచెను.

కుట్టాన్:— ఇది ఎవరుకూర్చిరి ?

ఏకవీర కనులలో నామెయే యదికూర్చిన దని స్పష్టపడినది. ఏకవీర మాలను హ్రస్వీకరించి కుట్టాన్ మెడలో వేసెను. కుట్టాన్ బాగున్న దని కుడిచేతితో దానిని మెడలో సర్దుకొనెను. వ్యతిరేకసూత్ర మజ్ఞాతముగాఁ జేతికిఁదగిలి సూత్రము పొడుగైపోయెను. జాజులు, మల్లెలు, గన్నేరులు, మందారులు విడివిడిగా నయిపోయినవి. ఇరువురుఁ జెఱియొక శయ్యపై నిదురించినారు.

రాతిరి చాలఁ బ్రొద్దుపోవుటకు నిదురలేమి నారక్తమంజులములైన విశాలనేత్రములతో, దీర్ఘనవీనపుష్పమాలికాలంకృతవక్షఃస్థలముతో బయటికివచ్చిన కుట్టాన్ ప్రభువును జూచి యందఱు పనికత్తెలు చకితనేత్రలు, సస్మితాస్యలు, లజ్జాదరహాసాధరలు సంసంభ్రమదత్తమార్గలు నైనారు. ఉద్దేశ

పూర్వాకకృతకృతక మందహాసాననాంచల యేకవీర వారిని యెంతెంత కలవరపెట్టినది. అసంస్కృతభావలు వారామె మొగ మున నిగూఢవిచారముద్ర తెలియఁజాలరైరి.

రోజులు గడచుచున్నవి. నెలలు దాఁటిపోవుచున్నవి. ఋతువులు వెనుకబట్టుచున్నవి. కుట్టానులో మార్పులేదు. రోజులు గడచిన కొలంది ఏకవీర యొడలినుండి యొక్కొక్క నగ యుత్సర్జించుచున్నది. కొన్నాళ్ళ కామె మెడలో మంగళ సూత్రము, నల్లపూసలు దక్క నేమియు మిగులవేమో! ఏకవీర యంతంతకు స్వచ్ఛదేహ యగుచున్నది. పాలిపోయి యామె దేహము తెల్లబడుచున్నది. కనులు సగము మూఁతలువడి క్రొత్తయందము విరజిమ్ముచున్నది.

కుట్టాన్ దినదినము మంచిగంధపు చందుకాయపెట్టె దీయును. దానివంక నూరకే చూచును. ఆ భూర్జపత్రముమీఁదఁ దాను వ్రాసినది చదువును. రోజులు లెక్కవేసికొనును. తన హృదయము పరీక్షించుకొనును. మార్పేమియు లేదు. అది తనపెట్టెలో నుంచి, యేదైన పుస్తకము తీసి చదువును. పాఠ శాలకుఁబోవును. సాయంతనములయందు వైగైయిసుకతిన్నెల మీఁద నొంటిగాఁ గూర్చుండును. ప్రొద్దు గ్రుంకిన వెంటనే యింటికివచ్చును. మనస్సు పరమేశ్వరసముద్రములో, దేహము మధురలో.

ఏకవీర కనంబడినపు డేదియో పలుకరించును. అది యూరకే పలుకరించవలె నని పలుకరించినట్లు కనంబడుచునే యుండును.

౧౩

తిరుమలనాయకుఁ డెంతమిత్రుఁడైనను రాజకుమారుడు. స్నేహితుడైన నేమి, కుట్టాన్ కన్న గొప్పవాడు. అతనితో మైత్రియుండవచ్చునుగాని, పరస్పర హృదయావేదనలు బయ ల్పఱచుకొనుటకు వీలులేదు. పగలెల్ల నతనితోఁ గాలముగడుపు టకును వీలులేదు. ఏకవీర యిట్లున్నది. అతనికి నామెకు నేమి సంబంధము? స్నేహితునివలె మాటలాడునా? హృదయప్రేమ పంచుకొనునా? అందుచేతఁ గుట్టానునకు రోజులు గడువలేదు. తెల్లవారినది మొదలు ప్రొద్దు గ్రుంకుట యెట్లు? దినము లంతంతకు దుర్భరము లైపోయినవి.

కుట్టాన్ మఱల వీరభూపతి మధురకు వచ్చినచో బాగుండుననుకొన్నాఁడు. తన కేమి? దళవాయికుమారుఁడు. తిరు మలనాయకుని మిత్రుడు. సంపూర్ణ ప్రయత్నము చేసినాఁడు. స్థానాపతి మాఘమాసములోఁ జనిపోయినాఁడు. స్థానాపతియుఁ గణక్కు-ముసు శారంపర్యముగా వచ్చు నుద్యోగములు కావు. అందుచేత నా స్థానమునకు వీరభూపతికై కుట్టాన్ ప్రయత్నించి సాధించినాఁడు. క్రొత్తలెక్కలు చైత్రమాసములోఁ బ్రారంభ మగును. వీరభూపతి యప్పటికి వచ్చి యుద్యోగములోఁ బ్రవే శింపవలెను.

కుట్టాన్ వీరభూపతికిఁ దెలియజేసినాఁడు. మాఘమాస ములో వీరభూపతికి వివాహమయినది. వివాహములోననే

యీ యుద్యోగవార్తయుఁ జేరినది. అందఱును వీరభూపతికి మంచిరోజులు వచ్చిన వన్నారు. వివాహము మహానందముగా జరిగినది. స్థానాపతి యధికారము రాజ్యములోఁ బ్రధానోద్యోగములలో నొకటి. దానికి జీతము సంవత్సరమునకుఁ బదివేల పన్నులు. "పన్ను" అనునది మధురనాయకుల కాలములో వాడఁబడు బంగారు నాణెము పేరు.

చైత్రము దరిసినకొలఁది కుట్టానుకుఁ బ్రాణములు చేరుకున్నవి. వీరభూపతి వచ్చును.

వీరభూపతివచ్చినాఁడు. ఉద్యోగములోఁ బ్రవేశించినాడు. వీరభూపతికిఁ బెద్దసౌధ మొకటి యొసంగఁబడినది. అతఁడందులోఁ బ్రవేశించినాఁడు. చైత్రములో మీనాక్షి దేవి కళ్యాణ మైనది. వైశాఖము శుక్లపక్ష మైపోయినది. వీరభూపతిభార్యను మధురకుఁ దీసికొనివచ్చిరి. కృష్ణపాడ్యమి ప్రయాణమునకు మంచిది. ఆ రోజున బయలుదేరఁదీసి స్థానాపతిభార్యను దదియనాఁటికి మధురకుఁ దీసికొనివచ్చిరి. ఆమె మధురలోననే యున్నది.

పూర్వపుస్థానాపతి మాఘములోఁ బోయినాఁడు. మాఘ ఫాల్గుణముల లెక్కలు పేరుకొన్నవి. వీరభూపతికిఁ జైత్ర వైశాఖముల పని బరువైపోయినది. వైశాఖాంతమునకుఁ బని కొంచెము తెఱిపియిచ్చినది. వీరభూపతి వచ్చినక్రొత్తలోననే యింత శ్రద్ధగాఁ బనిచేసినందులకుఁ దిరుమలనాయకుఁడు సంతోషించినాఁడు. యువరాజు ముత్తువీరప్పనాయకునితోఁ జెప్పినాఁడు. రాజుగారికిఁ జెప్పినాడు. కుట్టాన్ సంతోషించినాడు. వీరభూపతికి నుత్సాహముగానే యున్నది.

ఒకరోజునఁ గుట్టాన్ నిదుర లేచి కాల్యకృత్యములు తీర్చికొని, సౌధపురోభాగమున నున్న మంటపములోఁ బ్రాతర్వాయువులు చల్లగాఁ వీఁచుచుండగా వచ్చి కూర్చున్నాఁడు. పురోహితుఁడు వచ్చి నిలుచుండి 'ప్లవంగనామసంవత్సర వైశాఖ బహుళ అమావాస్య' అన్నాడు. పంచాంగము చంకనుబెట్టుకొని, విభూతి రేఖలు మొగమున మెఱయఁగా శుక్రునివలె నిలుచున్న యా పురోహితుని నిలువునఁజూచి కుట్టాన్ భగవంతుఁడా రూపమున వచ్చి తన కేదో జ్ఞాపకము చేయుచున్నాఁ డనుకొన్నాఁడు. ఆ దిగ్భ్రమలోఁ గుట్టానునకుఁ బురోహితుఁడు చెప్పిన వారమును వినిపించలేదు. కుట్టాన్ లేచి లోనికిఁబోయి తన పేటికలోని మంచిగంధపు చందకాయపెట్టెను దీసి యా భూర్జపత్రమును దీసినాఁడు. దానివంకఁజూచి, చూచుచుండఁగనే యా యాకుపై నొక కన్నీటిబొట్టు రాల్చినాఁడు. పెట్టెలో నున్న వాడిన పూలచెండు విసరిపారవేయు నుద్దేశించినాడు. మన సొప్పలేదు. మఱల నవియున్నియు భద్రముగాఁ బెట్టెలో దాచినాఁడు. తొందరగా నంతఃపురములోనికిఁ జనినాఁడు. ఏకవీర నిరాభరణసుందరమైన యొడలితోఁ, దెల్లనిచీరతో, గది తలుపు నానుకొని నిలుచున్నది. కుట్టాన్ ఎదురుగాఁబోయి నిలుచున్నాఁడు. ఏకవీర కర్థము తెలియలేదు. లోనికిఁబోయి మంచపుకోడు నానుకొని నిలుచున్నది.

ఏక:–'సేతుపతు లెందుకో వచ్చినారు? కుట్టాన్:–ఏకా! నేడు 'వైశాఖ బహుళ అమావాస్య'. ఏక:– "సంవత్సరము ప్లవంగ. వారము శని." కుట్టాన్:– "నేటికి సంవత్సరమైనది." ఏక:–"పంద్రెండు నెలలు" అని గోడవైపునకుఁ జేయిచూపినది.

ఆ గోడమీఁద నల్లనిబొట్లు పం(డెండున్నవి. కుట్టాన్ లజ్జావనత శిరస్కుఁడై నెమ్మదిగా ద్వారబంధముకడకుఁ బోయినాఁడు. వెనుకనుండి ఏకవీర యొక్క పాటపాడుచున్నది. ఆ పాట ద్రావిడ దేశములో నా రోజులలో జనులందఱు సామాన్యముగాఁ బాడుచుండెడిదే. జనాపవాదభీతుఁడైన రాముఁడు సీతను వనములో విడిచినతరువాత సీతాదేవి దుఃఖించుచున్న మాటలే యాపాటలోని మాటలు. కుట్టాన్ మంత్రరుద్ధభుజంగమువలెఁ గదలలేకపోయెను. వెనుకకుఁబోయి యామెను గౌఁగిలించు కొనవలె ననిపించినది. ఒకదాసి యేదో కనుఁగొనుటకు నేకవీర కడకుఁ బోయినది. కుట్టాన్ తన గదిలోనికి బోయినాడు. మంచముపైఁ బండుకొని మొగము శయ్యపై నాన్చి తా నిన్నాళ్ళల బ్రదుకవలె ననుకొన్నాడు. మీనాక్షి యేమైనదో? ఆమె నెవరి కిచ్చి పెండ్లిచేసినారో! ఆమెమీఁద నింకను నాస యెందులకు? సేవకునిఁ బిలిచి, 'స్థానాపతిగారి యింటికిఁబోయి నేను నేఁడు వారియింటికి భోజనమునకు వచ్చెదనని చెప్పు' మన్నాఁడు. సేవకుఁడు పోయినాడు.

పెట్టె తెఱచి సేతుపతి మంచిగంధపు చందుకాయ పెట్టెలోనుంచి వాడుపూలు, గంధపుదుమ్ము, కస్తూరి తీసి యింకొకచోట నుంచినాఁడు. ఒక్క భూర్జపత్రము మాత్రమే యందుంచినాఁడు. ఆ దుమ్ము రెండుచేతులకును రాచుకొని మొగమునఁ బూసికొన్నాఁడు. అద్దములోఁ జూచికొన్నాఁడు. దాక్షాయణీశోకతప్తుఁడైన శివునివలె నున్నాననుకొన్నాఁడు.

వసనాంచలముతో మొగము సరిగాఁ దుడుచుకొని మిగిలిన ప్రేమసూచిహ్నములు వేఱొకచోట దాఁచినాడు.

వంటబ్రాహ్మణుఁడు వడ్డించగాఁ గుట్టాన్, వీరభూపతులు వీరభూపతియింటిలో భోజనముచేసినారు. కుట్టాన్, మనస్సు విషాదచ్ఛన్నమయ్యును, వీరభూపతితోఁ గలసియున్నప్పు డత నికి సంతోషమే. భోజనము చేయుచున్నప్పుడు రెండుమూఁడు సార్లు వీరభూపతి నతనిభార్యనుగూర్చి యేమో యడుగుద మనుకొన్నాఁడు. కానీ మనస్సు సరిగలేక యూరకొన్నాఁడు. ఇంతవఱకుఁ గుట్టాన్ వీరభూపతివివాహవిషయమై యతనితోఁ బ్రస్తావించలేదు. అతఁడంతకుముందే మాటలాగలేదు. దీనికిఁ గారణము లున్నవి. కుట్టాన్ తన దుఃఖములో మునిఁగి యా విషయము సంప్రశ్నించలేదు. వీరభూపతి తనభార్యవిషయము కుట్టాన్‌తోఁ జెప్పుటకుఁ దనకు సరియైన యుత్సాహము లేక పోయినది.

భోజనానంతరమున నిరువురును రాజసౌధమునకుఁ బోయిరి. కుట్టానున కెట్లో ప్రొద్దు గ్రుంకవలయును, పగలు గడువవలయును. మొగసాలలో ననేకులు గూర్చుండి తాటా కులమీఁద గంటములతో గ్రంథములు వ్రాయుచుండిరి. వీరంద ఱకును జీతములు, బత్తెములు రాజిచ్చును. ఆ గ్రంథములు పుస్తకభాండాగారములకు, రాజ్యములోని యితర పాఠశాల లకుఁ బంపించఁబడును.

వా రిరువురు నచ్చటినుంచి కదలిపోయిరి. ఎదురుగా సంధ్యామంటపము కనఁబడినది. కుట్టాన్ మనస్సులోఁ గస్తూరి రంగనాయకుని ఘోరమృతి మెఱుపువలె మెఱసినది. అనంత

రము దళవాయికుమారుఁడును, స్థానాపతియుఁ దిరుమల నాయకునియొద్దకుఁ బోయినారు. తిరుమలనాయకుఁడు ముద్దు కృష్ణప్పనాయకుని రెండవకుమారుఁడు. అతని నేత్రములు దీర్ఘములై రక్తరేఖలతో విరాజిల్లుచుండెను. అతనివక్షస్థలము విశాలమై కోట యినుపతలుపులవలె నొప్పుచుండెను. అతని బాహువులు దీర్ఘములై, యాజానులంబమానములై యాయస స్తంభములవలెఁ గఠోరములై యుండెను. అతని మొగము జూచినవాఁ డతఁడే భావిమధురరాజ్యమునకు రాజగునేమో యని యనుకొనునుగాని, యతని యన్నగారు ముద్దువీరప్ప నాయకుఁడు యువరాజున్నాఁ డని సందియము కలుగును. తిరుమలనాయకుని వదనము ప్రసన్న గంభీరమై యతఁడొక నిశ్చయము చేసికొన్నచో, దానిఁ ద్రిప్ప నెవ్వరికి సాధ్యముగా దని తెలియఁజేయుచుండెను. తిరుమలనాయకుని కప్పటి కిరువది రెండేండ్లు దాఁటలేదు. కాని యతనితండ్రిగాని, యన్నగారు గాని యతనికిఁ జెప్పకుండ నేపనియుఁ జేయరు. అతని సర్వావయ వములందును మహాదృష్టరేఖలున్నవి. అతనికాలములో మధుర రాజ్యము పరమోత్కృష్టమైన మహాదశ పొందు నని కార్తాం తికులు చెప్పిరి. ముద్దువీరప్పనాయకుఁడు నసూయారహితముగఁ దమ్ముని యభ్యుదయమునే వాంఛించినాఁడు. తిరుమలనాయ కుఁడు కట్టాన్ స్థానాపతితోఁ గొంచెముసేపు మాటలాడి, కట్టాన్‌తో, "దళవాయీ! నీతో నొకమాట" యని చాటు నకుఁ దీసికొనిపోయినాఁడు. అచ్చట నేదో రాచకార్య విష యము మాటలాడిన తరువాత, ప్రొద్దు గ్రుంకువేళకు కట్టాన్ వీరభూపతులు వైగెయిసుకలకుఁ బోయినారు. నాఁటికి నేఁటికి

మఱల వేసంగిలో, వైఁగై సరిఖిన్న స్రవంతి పలుచనినీటిపొరలో స్నేహితు లిద్దరు నొకరిబుజములపై నొకరు చేతులు వైచుకొని చీలమండలు తడుపుకొని నీరు పుక్కిలించి యుమిసినారు. నేలపైనుండి గాలి వెచ్చగా వచ్చినది. ఇద్దఱు స్నేహితులును నీళ్ళతో మొగములు కడుగుకొన్నారు.

౧౪

వీరభూపతి వైఁగైనుండి వచ్చి, కట్టానును వదలిపెట్టి యింటికిఁబోయి, స్నానముచేసి, భోజనముచేసి, మేడపై జల్లగాలికిఁ బండుకొనెను. రాతిరి ప్రొద్దుపోవువేళకు నతనిభార్యయు వచ్చెను. ఆమె యతనికిఁ గొంచెమెడముగాఁ గూర్చుండితమలపాకులు చుట్టి యిచ్చుచుండెను. అతఁడు తాంబూలమును సేవించుచుండెను గాని యతఁ డుత్సాహముగా నున్నట్లులేదు. వీరభూపతి లేచి కూర్చుండి "ఇంక నక్కఱలేదు" అనెను. ఆమె యాకుమడుపు లిచ్చుట మానివేసెను.

వీర : కాళ్ళు నొప్పిగా నున్నవి. సేవకునిఁ బిలిచెదవా?

భార్య : నేను బిసికెదను. వీర : నన్ను నీవు ముట్టుకొనెదవా!

భార్య : సేవకభావములో దోషములేదు. మీరు మాటిమాటి కట్లే మాటాడెదరు: ప్రభూ! నాకు దానిపై నిచ్ఛ

లేదు. భార్యాభర్తృత్వ సంబంధమున కదియే ప్రధానమా? నా మనస్సున కట్లు తోఁచుట లేదు. నే నేమి చేయుదును?

వీర : సనాతనుల ఋషుల మతమది. "ప్రజార్థైమ గృహమేధినాం" అన్నాఁడు. సంతానార్థి కావుననే వివాహము చేసికొనుట. నా తలిదండ్రులు వృద్ధులు. నా జీవితమంతయు వారిని సంతోషపెట్టుటకే వ్యయపఱచుచున్నాను. నీతోఁ జెప్పితిని గదా? నిన్ను వివాహము చేసికొనుటఁగూడ వారిని సంతోషపెట్టుటకే. నాల్గునెలలు గడచిపోయినవి. నీ వి ట్లే యథాప్రకారముగా నా యెడల విముఖవై యున్నావు. నీ యీ విముఖత్వమునకుఁ గారణము నాకుఁ దెలియుటలేదు. న్నిసారులు ప్రశ్నించినను జెప్పవు.

భార్య : స్వామీ! మీ యెడల నాకేమియు విముఖతయే లేదు. అట్లనుకొనెద రేల? మీ రన్న నాకుఁ బ్రేమయుఁ గలదు. మీతో భార్యవలె మాటలాడెదను. నేను జేయవలసిన పరిచర్య లన్నియుఁ జేసెదను. ఏలనో యీ కార్యమునెడల వైముఖ్య మేర్పడినది. నాకు సంతానమక్కఱలేదు. ఎందులకు సంతానము? ఈ జన్మయే దుఃఖభూయిష్ఠము. ఇంకను సంతానముగని వారలనుగూడ నెందుకు దుఃఖములపాలు చేయవలె?

వీర : నీ యీ సిద్ధాంతము సర్వజనసమాచరణీయమగునయేని, నేటితో సృష్టి యంతమగును. పరమేశ్వరుని లీల కెదురుగా నడచెదవా?

భార్య : క్షణభంగురమైన యీ సౌఖ్యమునకై యింత యాయాస మెందులకు? నిత్యానందాభిలాషుల మేల గారాదు?

ఈ దుర్మోహములో బడి నశింతు మని యెపుడు మనకు సరిగాఁ దెలియుట.

వీర : అటులైన వివాహ మేల జేసికొంటివి? నీ తలి దండ్రులతో నీ మాటలే చెప్పకపోతివా? నిన్నుఁ బెండ్లిచేసి కొన్నవాడు లోకసామాన్యముగ నిన్ననుభవించుట కిచ్ఛ యింపఁడా? అతని కేల నీ వపకారిణివైనావు? తొలుతనే యోగినివి కాకపోతివా?

భార్య: నా తలిదండ్రులు నామాట వినలేదు; పతి మీరైన, నామాట వినరాదా? నిజముగా మీరు నన్నుఁ బ్రేమింతురేని, నా యీ కోర్కె కనుగుణముగ వర్తించుట కన్న నెక్కువయిష్ట మేమికూర్తురు?

వీర: నీకు నాకన్న నెక్కువవాఁ డెవఁడైనఁ బతికావ లయు నని కోర్కెయున్నది కావలయు. లేకున్న నింత యలజడి యేల కలిగించెదవు?

భార్య: నాకిది గొప్ప సంబంధముకాదా? నేను స్థానాపతిభార్య నగుదు నని యెవరనుకొన్నారు? నా తలి దండ్రుల పేదతనమునకు మీరు నాకు లభించుట మహా భాగ్యము. మీరు గనుక మా సంబంధ మొప్పుకొన్నారు?

వీర: దానిలో మా సద్భావ మేమియు లేదు. వివాహా నంతరమునఁ దెలిసినది నాకీ యుద్యోగమైన దని. తత్పూ ర్వము మేమును మీవంటి వారమేగా? నాకీ యుద్యోగ మైనను మా మిత్రునివలన నైనది.

భార్య: ఎవరా మిత్రులు? వీర : నీ వెఱుఁగవా? నేడు మనయింటికి భోజనమునకుఁగూడ వచ్చెనుగదా!

భార్య : ఎవరో స్నేహితులు వచ్చి రని వింటిని. వా రెవరో తెలియదు.

వీర : అతనిపేరు కట్టాన్. ఉదయన్ సేతుపతి దళ వాయికుమారుఁడు.

అతనిభార్య యచటనుండి మెఱుపువలె లేచిపోయినది. వీరభూపతి యే పనిమీఁదనో వెళ్ళిన దనుకొన్నాఁడు.

చాలఁ(బొద్దుపోయినది. రాతిరి రెండుజాములు తిరిగినది. వీరభూపతి లేచి లోనికిఁబోయినాఁడు. దీపము చందమామ వలె వెలుతురుగాయుచున్నది. వీరభూపతిభార్య మంచముపైఁ బండుకొన్నది. ఆమె బంగరు దేహమునందు నగలు కలసి పోవుచుండెను. మొగము కలకల నవ్వుచుండెను. వీరభూపతి యామె నిదురపోవుచున్న దనుకొన్నాఁడు. దగ్గరకువెళ్ళి చూచి నాఁడు. ఆమెచెక్కిళ్ళవెంట నీరుకారుచున్నది. వీరభూపతికిఁ గారణము దెలియలేదు. పుట్టినిల్లు వదలిపెట్టి చాల రోజు లైనది. అందుకనియేమో యనుకొన్నాఁడు నాలుగైదురోజు లలోఁ బరమేశ్వరసముద్రమున కొకసారి పంపించెద నను కొన్నాఁడు. ఆ దివ్యసుందరవిగ్రహమును జూచిన వీరభూ పతికి మనసాగలేదు. ఒక్కసారి ముద్దిడుకొనవలె ననిపించినది. ఇదివఱ కాతఁడామెనుదాకిఁగూడ నెఱుఁగడు. ఆమె అతనితోఁ జక్కగా మాటలాడుచు. అవసరము వచ్చెనేనిఁ గొంచెము నవ్వును. అంతియ. అతఁడామెను ముట్టుకొనెనా, యామెరౌద్ర మూర్తియగును. అందుచేత వీరభూపతి వివాహమునాఁటి నుండి యామె యిష్టప్రకారమే నడచుచుండెను. ఇప్పుడు ముద్దిడుకొన్న నామె లేచునేమో? వీరభూపతికి గుండె చలించి

నది. అతనిపని యెట్లున్నది? పెరటిలో ధననిక్షేపము మూల్గు చున్నది. ముట్టుకొన్నచోఁ ద్రాఁచై కరవవచ్చును. తదేక దృష్టితో నామెవంక నే చూచుచున్న వీరభూపతికిఁ బూర్వపు నిగ్రహము సడలినది. అనన్యస్పష్టములైన యామె గులాబి పూరేకులవంటి పెదవులమీఁద నతని నల్లని మీసములు తుమ్మెదలవలె నాడినవి. వీరభూపతికొడలు తెలియలేదు.

అతనిభార్య నిదురపోవుచుండుట లేదు. వీరభూపతి తన్ను ముద్దిడుకొన్నాఁడని యామె గ్రహించినది. అతనికిఁ దనపై నింతప్రేమ యున్నందులకు మఱల నతనిఁ దాను ప్రేమింపఁజాల నందులకుఁ దన్నుఁదాను నింది చుకొన్నది. అపుడు కనులు తెఱచుట కామె కిష్టములేదు. నిదురలోనే తన్నాయన ముద్దిడుకొన్నాఁ డని వీరభూపతి ననుకో నిమ్మనుకొన్నది.

వీరభూపతి నెమ్మదిగాఁ దనగదిలోనికిఁ బోయినాఁడు. తలుపు లోపలమూసికొన్నాఁడు. పెట్టె తెఱచి యందులోని తనపూర్వప్రణయినీ లేఖ తీసి చదువుకొన్నాఁడు. ఆమె యెవ్వరో మఱలఁగనుపడలేదు. తెలియలేదు. తన మనసునుండి గ్రహించి యామె రూపము నతఁడు చిత్రించినాఁడు. ఆ చిత్రముగూడ నందులో నున్నది. దానివంక నదేప్రకారముగా నరగడియ సేపు చూచిచూచి, మఱల నవి పెట్టెలో నుంచినాఁడు. వీర భూపతి ఫాల్గుణమాసములోఁ దన భార్య చిత్రమునుగూడ గీసి నాఁడు అది తీసి దానివంకఁ గొంతసేపు చూచి, యీ చిత్రము నా చిత్రము నొకచోట నుంచినాఁడు. అవి యట్లుంచి తనభార్య నిదురపోవుచున్న గదిలోనికిఁబోయి యామెను బిలచినాఁడు.

ఆమె మేలుకొనియే యున్నది. పలుకలేదు. మంచముదగ్గరకుఁ బోయి వీరభూపతి 'ప్రియా!' అని పిలిచినాఁడు. ఆమె పలుకలేదు. ఎడమచేతితో నామె పాదముపట్టుకొని కదల్చినాఁడు. ఆమె లేచి కూర్చున్నది.

భార్య: 'నన్నిందులకు వృథా వేధించెదరు? మీరు మఱలవివాహము చేసికొనుటకు నే నొప్పుకొన్నాను స్వామీ! ఆ వివాహమునకు నేనుగూడ వచ్చెదను. నన్ను క్షమించుడు.'

వీర: 'ఆమాట నిన్నెవరడిగినారు? నేను మఱల వివాహము చేసికొందునని నీతో జెప్పితినా? అనవసరముగా మాటలాడుచున్నావు.'

వీరభూపతికిఁ గోపము వచ్చిన దనుకొన్న దామె.

భార్య: క్షమించుఁడు. ఇప్పు డెందులకు నన్ను మేల్కొల్పితిరి?.

వీరభూపతి 'నీతోఁబనియున్నది. ఇటుల రమ్ము' అని పోఁదొడంగెను. ఆమెయు నతని ననుసరించినది. ఆ గదిలోనికిఁ బోయిరి. వీరభూపతి యామెకు రెండు చిత్రములును జూపి, 'ఈ యిద్దఱిలో నెవ రందముగా నున్నారు?, అన్నాఁడు. ఆమె తనది కాని చిత్రము చూపించి, "ఇది యెవరిది" అని యడిగెను. వీరభూపతి యామె చిత్రమును జూపించి, "యిది యివరిదో యెఱుఁగుదువా?, అని యడిగెను ఆమె "తెలియదు, ఎవరిదో చెప్పుడు" అన్నది. వీరభూపతి "ఆమెనే యడుగుము" అన్నాఁడు అమె గ్రహించినది. తనదే అని తెలిసికొన్నది. తల వంచుకొని "ఇది యెవరు వ్రాసినారు" అన్నది. వీరభూపతి "నీ యీ దాసుఁడు" అన్నాఁడు. అతనిభార్య నేలమీఁద మోకాళ్ళాది

"క్షమించుఁడన్నది" దోసిలిపూని. వీరభూపతి యామెను లేవఁ దీయుటకుఁ జేతులు పుచ్చుకోఁబోయినాఁడు. ఆమె చేతులు వెనుకకు లాగుకొన్నది.

ఆమె "రెండవచిత్తరు వెవరి" దన్నది. వీరభూపతి యా కథ యంతయుఁ జెప్పినాఁడు. అతనిభార్య యాశ్చర్యమైనది. వీరభూపతి యా లేఖ యామె కిచ్చినాఁడు. ఆమె చదువుకొన్నది.

భార్య:–'ఆమె పేరేమి ?"

ఉత్తరముక్రింద నామెపేరు చూపినాఁడు వీరభూపతి.

అతని భార్య ఆపేరు పదిసార్లు చదువుకొన్నది. గడియ సేపా చిత్రమువంక జూచినది.

భార్య: మీరు మఱల నాయూరే పోలేదా ?

వీర: 'నీకోడు; తొలికోడి కూసినది.

౧౫

ప్లవంగ పోయినది, కీలకవచ్చినది. అది వైశాఖము. తెల్లవారినచో నమావాస్య. తెల్లవారులు కుట్టానునకు నిదుర పట్టలేదు. అతనికి హృదయములో నేమో భయము వేసినది. రాతిరి రెండుజాములప్పుడు లేచి యొక్కఁడును బాదచారియై సేనాపతియింటికిఁ బ్రయాణమైనాఁడు. ద్వారమువద్దనిదురపోవు చున్న సేవకుడు లేచి, ప్రభూ ! ఎచ్చటకు ?" కుట్టాన్

మాటాడకుండఁ బోవుచున్నాడు. సేవకుఁడు కత్తిదూసి స్వామి వెంట నడచినాఁడు. స్థానాపతి యింటికిఁబోయిన తరువాత సేవకుఁడు ఖడ్గము నొరలోనుంచి 'ప్రభూ! తలుపు తట్టదునా?' యన్నాఁడు. లోనుండి తలుపు తెఱవఁబడినది. వీరభూపతిని మేల్కొల్పిరి. వీరభూపతి లేచివచ్చి సేవకునిఁ గుట్టానును జూచి, "నాయనా! ఇప్పుడు వచ్చితివేమి?" యని కుట్టానును గౌఁగిలించుకొన్నాఁడు. ఇరువురును సౌధాగ్రభాగమునకుఁబోయినారు. కుట్టాను సేవకుఁడు మఱలిపోయినాఁడు. స్థానాపతియింటి తలుపులు గడియ వేయఁబడినవి.

సౌధాగ్రభాగమున స్నేహితు లిరువురు గూర్చుండిరి. కుట్టాన్ కనులవెంట నీరు కార్చ దొడంగెను. వీరభూపతి కుట్టాన్ నోదార్చుచు "బాబూ! నేనుండగా నీకింత దుఃఖ మెందుకు? నేను నా దుఃఖమంతయు భరించఁగలుగుదును. నీ దుఃఖమును బంచుకొనఁ గల్గుదును. నాతోఁ జెప్పు" మన్నాఁడు. కుట్టాను తేపటికి రెండుసంవత్సరము లన్నాఁడు. వీరభూపతి నాకుఁ దెలియుటలే దనెను.

కుట్టాన్: 'ఈ రహస్యము నీ నుండి యిన్నాళ్ళుగా దాఁచితిని. నీకుఁ జెప్పగూడదని కాదు. కాని, యేమో చెప్ప లేదు. పరాభవనామసంవత్సర వైశాఖ బహుళ అమావాస్య నాఁడు నాభార్యతోఁ జెప్పితిని. "నే నిదివఱకుఁ బ్రేమించిన స్త్రీ నుండి నా మనస్సు మఱల్చుకొని నిన్నుఁ బ్రేమించెద" నని. 'నాకీ సద్బుద్ధినుపదేశించినది వీరభూపతి యను నామిత్రుఁడున్నాఁడు. అతఁడని చెప్పితిని. అన్నా! ప్రయత్నము చేసెద నని చెప్పి తేపటికి రెండుసంవత్సరములు. చేసినప్రయత్న మేమియు లేదు.

ఇప్పటికిని నా హృదయ మంతటిని ఁదను నా పూర్వప్రణయి నియే సామ్రాజ్యము సేయుచున్నది' సూర్యోదయ మెట్లు చూతునా యని భయము వేయుచున్న దని కనులకుఁ జేతు లడ్డము పెట్టుకొని కుట్టాన్ ప్రభువు విలపించినాడు. వీరభూపతి కిని గనుగొనలనుండి రెండు బిందువులు పడెను. వీరభూపతి 'కుట్టాన్! ఓదార్పు మోదారుము. నీ నంటి విద్యాధికులును, వీరులే యోర్వలేరనిన, జగత్తులో దుఃఖము లోర్వగలవా రెవ్వ రన్నాఁడు.

కుట్టాన్ : అన్నా! యీ యంతఃపురరహస్యము లెవ్వరికిఁ జెప్పనవి కావు. అందులో మనము గొప్పయిండ్లఁ బుట్టి నందున మన స్త్రీలకు రాణివాసములు. ఏ విషయము నెవ్వరితోను జెప్పుటకువీలులేదు. నీతోఁ గాక యింకెవ్వరితోఁ జెప్పుదును? నాకు స్వాతంత్ర్యమున్నచో, నేను నా భార్యను ప్రేమించినచో నిన్ను నా యంతఃపురములోనికిఁ దీసికొనిపోయి యుందును. నిన్ను నే నంత ప్రేమించుచున్నాను.

వీరభూపతి కుట్టాన్‌చేయి పట్టుకొని గద్గదస్వరముతో 'నాకుఁ దెలియును? నాకుఁ దెలియు' నన్నాఁడు. కుట్టాన్ మఱల 'నేనీ దుఃఖాగ్ని నెట్లు చల్లార్చుకొందును? నా భార్య యంతఃపురములో వడిలిపోవుచున్నది. ఈ యప్రతిష్ఠ యెన్నాళ్ళని భరింతును? – కుట్టాన్ నోటినుండి రోదనధ్వని బిగ్గఱగా వచ్చెను. వీరభూపతి యతనిశిరస్సును గౌఁగిలించుకొని యెదు ఱొమ్మున కాన్చుకొని, చేతులతో నతని శిరస్సును నిమిరెను. వీరభూపతి "కుట్టాన్! ఇంతమాత్రమునకే యింత దుఃఖించెద వెందుకు? నాలో నెంతమహాగ్ని నేనిముడ్చుకొన్నాను. ఆరోజున

నీతోఁ జెప్పిన కథ యంతయు జ్ఞాపకమందున్నదా? అది గాక నా శిరస్సుపై నొక క్రొత్త బెడంద వచ్చిపడినది. ఇది నీతోఁ జెప్పలేను. నీ దుఃఖమునకు, నాదుఃఖమును జోడించు టెందులకని, దినదినము నీవిషణ్ణవదనముఁ జూచుటకుఁ జాలదా యని. కాని నీ యీదుఃఖము చూచి నాహృదయములో నా రహస్యము దాఁగుటలేదు. చెప్పుచున్నాను వినుము. నేను వెనుక నీయూరినుండి పోయినది నా తండ్రి యొద్దనుండి వచ్చి యని తెలియునుగదా? ఇంటికిఁ బోయిన వెంటనే మాతండ్రి సంబంధము స్థిరపఱిచినాఁడు. ఈపిల్లనే నేను వద్దని చెప్పినాను. జీవితాంతము బ్రహ్మచారిగ నుందునన్నాను. నాతండ్రి యొప్పుకొనఁడని నాకు తెలియును. అయినను నాభావములు చెప్పవలయుననియే చెప్పితిని. వివాహము జరిగింది. ఆ పిల్ల యత్యంత సౌందర్యవతి. వెనుక నీతో నేను జెప్పిన యామెకన్న నీమెయే యెక్కువ యందకత్తె యేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. అయినను నామె నన్ను ప్రేమించినది? నే నీమెను ప్రేమించినాను. అదియే భేదము. వివాహములో నామె తలయెత్తి నావంక జూడలేదు. ఐదవనాఁడు గదిలో తలుపు దగ్గరగా నిలుచున్నది. ఆమెను జూచిన నాకే యప్సరః స్త్రీయో యనిపించినది. ఆ తెల్లవారులు నాదగ్గరకు రాలేదు. ఆమూఁడు నాలు నాతో మాటాడలేదు. నేను బలుకరించినఁ బలుకదు. కాఁకఁబోయినచో నాపైఁ గ్రోధదృష్టిఁ బఱుపును. కుట్టాన్! నీవుఁ నన్నెరుఁగుదువుగదా! నేనేమి పశువునుగాను. పశుమార్గమవలంబించలేదు. ఆమెను సానునయముగా, "ప్రియా! ఏల నాయెడల నీకింత వైముఖ్యము. నే నేమి తప్పుచేసితిని?

విరాగిణివో? అనవసరముగ నన్నేల వివాహములోనికి దించితివి? దగఁగొన్న నాపితరుల కేల మృగతృష్ణికలు చూపించితివి" అని యేమేమో చెప్పితిని. వారియూరిలో మూన్నాళ్లు గడచినది. మాయూరు వచ్చితిమి. క్రమ క్రమముగ నాతో మాటలాడుట మొదలు పెట్టినది. కాని నన్ను ముట్టుకో నీయలేదు. ఇంత వరకు నే నామె నెఱుఁగను. ఈ రహస్యము లెవరికో నైన జెప్పినవేనా ? ప్రాణబంధువు కనుక నీతోఁ జెప్పుచుంటిని. తలంచుకొనిన నా హృదయము వ్రయ్యలగుచున్నది. ఆపోయిన దుఃఖము చాలక భగవంతుఁడు నాకీక్రొత్త దుఃఖము సంపాదించి పెట్టినాఁడు. మాటలాడుట మొదలు పెట్టిన తరువాతఁ గొన్నాళ్ళ కామె నెమ్మది నెమ్మదిగాఁ దనకు—

ఇక్కడ వీరభూపతి యాఁగినాడు. కుట్టానునకుఁ జెప్పుటకు సంశయించుచున్నటులఁ గనబడినది. కుట్టాన్ వీరభూపతి చేతిలోఁ జేయివైచి యతని యైదు వ్రేళ్లసందునఁ దన యైదు వ్రేళ్ళు దూర్చి వీరా! నాతోఁ జెప్పుటకు సంశయ పడవలెనా? నీకుఁ దెలిసిన దొకటియు, నాకుఁ దెలిసిన దొకటియునా? ఈ శిరస్సు పడిపోక ముందు నీరహస్యము లీ నోటినుండి బయటకుఁ బోవునా ? యన్నాఁడు. వీరభూపతి నిట్టూర్పు విడిచి కుట్టాన్! నీవన్న నాకాభయము లేదు. ఈ ప్రపంచములో నీకన్న నాకుఁ బరమాప్తుఁ డెవ్వఁడు ? నోటివెంట నామాటలు చెప్పలేకున్నాను! చెప్పలేకేమి? చెప్పెదను వినుము. తనకు సంసార వాంఛ లేదన్నది; లోకముతోఁ దనకు సంబంధము లేదఁట. మఱి నన్నెందుకు వివాహము చేసికొనవలెనన్నాను. తనతలిదండ్రులు చేసినారన్నది. ఈపరమయోగిని నాపాలఁబడినది. నాకేమియు

దుఃఖము లేదనుకొనుము ! నాతల్లిదండ్రులయొక్క కోరిక యీరీతిగా ఫలించినది. ఇట్లనినీతోఁ జెప్పితిని. నేనిది చెప్పుట యేలననఁగా, నా దుఃఖము నీవు పంచుకొనుటకుఁ గాదు; నీ దుఃఖమునీవు మఱచిపోవుదు వని. ఆమె యింతవర కట్లే యున్నది. గృహములో సరిగానే ప్రవర్తించును. పనికత్తె లుండియుగూడ నా కనేకపరిచర్యలు తానే చేయుచుండును. తమలపాకు మడుపులందిచ్చును. ఈబాధ నా హృదయములో శల్యమువలె నాటుకొన్నది. ఆమె వదనము చూచినప్పుడు ప్రయత్నించి చేసిన మందహాసములోపలి తత్త్వము గోచరించు చున్నది. ఆమెను నేనుదాఁకరాదు. తాఁకినచో మొగోధుమ వన్నె తాఁచువలెఁ జుఱచుఱజూచును. పురుషుఁడనైకూడ, కుట్టాన్, ఆమెవద్ద స్త్రీవలె నైపోతిని. కాదని యామెను దిర స్కరించి మఱల వివాహము చేసికొందునా ? ఇప్పటికి రెండు ప్రణయయాత్ర లిట్లయినవి. మూఁడవదానినిగుఱించి గగనసౌధ నిర్మాణములు చేయుదునా? చూచితివా? నా దుస్థితి! ఇంచు మించుగ నామె యాజ్ఞాబద్ధుఁడ నైపోయినాను. ఆమె మంద హాసములకే సంతోషించుచున్నాను' అని వీరభూపతి సహజ మైన ధైర్యము వీడి వలవల యేడ్చినాఁడు. కుట్టానునకు దుఃఖ మాఁగలేదు ఇరువురు నిశ్శబ్దముగఁ జాలసేపు కూర్చుండిరి. కొంతసే పైనతరువాత కుట్టాన్ నెమ్మదిగ 'నీ యత్తవా రేయూ' రన్నాఁడు. వీరభూపతి కొంచెముసే పూరకుండి "పర మేశ్వరసముద్ర"మన్నాఁడు. కుట్టానున కేమోయొడ లంతయుఁ దేళ్ళు ప్రాకిన ట్లయ్యెను. కుట్టాన్ లేచి నిలుచుండెను. "వీరా!

మీ మామగారిపేరు?" వీరభూపతి "దొడ్డదేవరా" యని సమా ధాన మిచ్చినాఁడు.

కుట్టాన్ : నీ భార్య పే రేమి? వీరభూపతి "మీనాక్షి" యన్నాఁడు. కుట్టాన్ "అయ్యో" యని క్రిందఁ బడిపోవుటకు సిద్ధమైనాఁడు. వీరభూపతి లేచి యతనిని సందిటఁబూని పరుం డఁబెట్టినాఁడు. కొంతసేపటికిఁ గుట్టానునకు మెలఁకువ వచ్చినది. కుట్టాను లేచి తొందరగా బయలుదేరి పోవుచు, "నేను బోవు చున్నాను!"అనెను. వీరభూపతి "ఏమట్లయితివి?" అనియడిగెను. కుట్టాన్ కంఠమునుండి యేడ్పుతోఁ గలసిన గద్గదధ్వని 'ఏమియు లేదు, యేమియు లేదు, అని బయటికి వచ్చెను. అనుచునే కుట్టా నాఁగ లేదు. తొందరగాఁ బోయినాఁడు.

ఎదురుగాఁ గమ్మరవానికొలిమిలో బండఁగాగిన ఇనుము గుండువలె సూర్యోదయ మైనది. కుట్టా నరగడియలోఁ దన సౌధమునకుఁ బోయెను. పోవుచునే యంతఃపురములోనికిఁ బోయెను. గదిలో గోడమీఁద నెట్టనిబొట్లు రెండు నెత్తురులు చిమ్మినవి. అప్పుడే రెండవసంవత్సరము గుర్తుపెట్టిన ఏకవీర చేతికైన నూనె కలిసిన కుంకుమవర్ణ మతని హృదయమునుండి యామె నెత్తురు తీసిన ట్లతనికిఁ దోఁచెను.

౧౬

రాజునకు గొప్పవ్యాధి సంక్రమించినది. రాజు బ్రదుకు నట్లులేదు. దళవాయికి రమ్మని యుత్తరమువ్రాసినారు. రాజ్యములో లెక్కలన్నియు సరిగ్గా జూచుచున్నారు. సేనాపతి తెల్లవారకముందే రాజాస్థానమునకుఁ బోయెను. రాత్రిప్రొద్దు పోవువరకు నింటికి వచ్చుటకు వీలులేకపోయెను. ప్రొద్దున కుట్లాను జాలదుఃఖముతో నింటికి వెళ్లినాఁడు. అతఁడెట్లున్నది వీరభూపతికిఁ దెలియలేదు.

కుట్లానంత దుఃఖించుటకుఁ గారణము వీరభూపతికిఁ దెలియలేదు. తన భార్యాపేరు చెప్పినపు డతఁ డట్లుగానయ్యో ననుభావ మతనికిఁ బోలేదు. కుట్లాన్ తన దురవస్థలు తలంచుకొనియే యట్లయ్యెనని యనుకొన్నాఁడు.

వీరభూపతి రాత్రి ప్రొద్దుపోయి యింటికివచ్చి, భోజనముచేయక కుట్లానువద్దకుఁ బోయినాఁడు. కుట్లాన్ నిదుర పోవుచున్నాఁడు వీరభూపతియొక సేవకునిఁ బిలిచి, 'మీస్వామి నేఁ డెట్లున్నాఁడు" అని యడిగెను.

సేవ : బాబూ ! ప్రొద్దుటి నుండియు భోజనము చేయలేదు. స్నానమాడలేదు. వారి వద్దకుఁ బోవుటకు మాకు భయమువేసినది. కనులు చింతనిప్పులవలె నున్నవి. ఏమో ఆలోచించుచున్నారు. పగలెల్ల నిల్లంతయుఁ దోఁటయంతయు నేదో పని యున్నట్లుగాఁ దిరుగుచున్నారు. జాము ప్రొద్దున్న

దనఁగా నీ నిద్దురకుఁబడినాను. ఇప్పుడు జాముప్రొద్దుపోయినది. నిద్రలేవలేను. ప్రాణము శోష వచ్చునేమో ? లేవనైన లేవను.

వీరభూపతి కుట్టానును గదల్చవద్దని చెప్పి యింటికి బోయినాఁడు. ఆరాత్రియంతయు నిశ్శబ్దముగఁ బ్రశాంతగంభీర ముగఁ గడచిపోయినది.

తెల్లవారినది. ఆణిమాసము వచ్చినది. పలుచన్ని సంజ మొగిలు తెరచాటున నుదయించిన సూర్యబింబము కొంచెము పైకి వచ్చిన తరువాత స్వచ్ఛకిరణ సమూహములతో లోక మున కంతయు వెలుఁగు విరజిమ్మెను.

రాజున కా నాఁడు కొంచెము నెమ్మదిగా నున్నది. స్థానాపతి రానక్కఱలేదని కబురువచ్చినది. కొంచెము నెమ్మ దిగనే యున్నదని దళవాయికి వర్తమానము చేసిరి.

కుట్టానుకు జాము ప్రొద్దెక్కిన తరువాత మెలకువ వచ్చినది. లేచి మంచముపైనిఁ గొంతవరకు శాంతముగాఁ గూర్చుండి, స్నానాదికములు చేసినాఁడు.

వీరభద్రభట్టరును బిలచి యంగడికిఁబోయి రెండువందల పన్నుల వెలఁగల యొకచీరయుఁ, బసుపు కుంకుమ తక్షణము తేవలయు నని చెప్పినాఁడు.

అవి వచ్చెను. మంచిగంధపు చందుకాయ పెట్టెలో నుండి భూర్జపత్రము తీసి, యా యరలలో వాడిన పూలును, గస్తూరియు మఱలనుంచి, యా పెట్టెయుఁ జీరయు, పసుపు కుంకుమలును బూని వీరభూపతి యింటికిఁ బోయినాఁడు. నిన్న

నెల్ల భోజనము లేకపోవుటచేత నడువలేక పోయెను. బండి వద్దనెను.

వీరభూపతి పసుపు, కుంకుమ, చీరయుఁ జూచి యివి యేమి టని యడిగెను. కుట్టాన్:-'నెమ్మదిగాఁ జెప్పెదను. తొందరపడకుము;' (కొంత యాఁగి) నేనీరోజున నిచ్చటనే భోజనము చేసెదను.' వీరభూపతి "సరే" ననెను. కుట్టాన్:- "మన మిరువురమీ కూర్చుందము. మనకు నీ భార్య వడ్డన చేయవలయును. వీర :-"ఆమె నడిగెదను. ఆమె యొప్పుకొన వలయుఁగదా! నీవు దళవాయి కొడుకవు. నీ యెదుటకు వచ్చునో రాదో?" కుట్టాన్ :- నే నడిగెదను. అన్నగారి వద్దకు రాఁగూడదా? ఎంత తెరచాటయినను నంతఃపుర స్త్రీలయినను, నన్నలకు, బంధువులకుఁ గనంబడరాదా!"

ఇరువురును మేడపైఁ బడక గదిలోనికిఁ బోయిరి. మీనాక్షి లేచి నిలుచున్నది. కుట్టానును గుర్తుపట్టినది. లోఁతైన కనులతో నతనివంకఁ జూచినది. కుట్టాన్ కనులు క్రొత్తగాఁ గాపురమునకుఁబోయిన చెల్లెలిని జూచు నన్నగారి కనులవలె సోదరస్నేహసూచితమందహాసములు వెలిఁగ్రక్కినవి. అతని విశాలములైన నేత్రముల కొనలయందు బాష్పములు నిండినవి.

వీర : "మీనా! మీ అన్నగారికి నేఁడు నీవు భోజనము పెట్టవలె నఁట. ఈయన నెఱుఁగవు కాఁబోలు. ఈయనే కుట్టాన్ సేతుపతి. నీకుఁ జెప్పితినిగదా నాకుఁ బరమాప్తు డని. నేను దినుచున్న ప్రతిమెతుకును నితనిదే."

మీనాక్షి స్తబ్ధ యైపోయెను. ఆమె నేత్రముల వెంట రెండుబాష్పబిందువులు రాలెను. వారివంకఁ జూడలేక తల వంచుకొన్నది.

కుట్టాన్ : 'అమ్మా! ఎందుల కిట్లు నిస్తబ్ధ వయ్యెదవు? ఇది కోరరాని కోరికయనియా? నీ భర్తకు నాకు నున్న స్నేహ మట్టిది. నీవు నాకు సహోదరివి. సందియ మెందులకు? నీవు వడ్డించఁగా భోజనము చేయవలె ననిపించినది. అందుచేత వచ్చినాను. నీ విష్టపడవేనిఁ బోయెదను."

మీనాక్షి పెద్దనిట్టూర్పు పుచ్చి, "అన్నా! వడ్డించెదను? నేను నిస్తబ్ధనైనది యందుకుఁ గాదు. తరువాత, జెప్పెదను" అన్నది.

ఆ మూఁడునెలలనుండి మీనాక్షి నంత యుత్సాహయుగా నెవ్వరును నెప్పుడును జూడలేదు. భోజనానంతరము వఱకు నామె మహోత్సాహముతో నున్నది. మీనాక్షి కూడ భోజనముచేసి వచ్చినది. మేడపైగదిలోఁ దివాచి పఱచి కూర్చున్నారు. మీనాక్షినిగూడఁ గూర్చుండు మని కుట్టాన్ బలవంతము చేసినాఁడు. ఆమెయుఁ గూర్చున్నది. కుట్టాన్ వీరభూపతితో నిట్లు మొదలు పెట్టినాఁడు. "అన్నా! నీకు నే నిప్పుడు కొన్నిసంగతులు చెప్పఁబోవుచున్నాను. అవి విచారకరమైనవో, ఆనందకరములైనవో నాకు తెలియదు. చెప్పవచ్చునో, చెప్పరానిదో కూడఁ దెలియకున్నది. అవి యన్నియుఁ జెప్పుటకు నా చెల్లెలు మీనాక్షి యనుజ్ఞకూడఁ దీసికొనవలసియున్నది. అని యామెవంకఁ జూచినాఁడు. ఆమె

తల వంచుకొని తన యభిమతమును శిరశ్చాలనము వలనఁ దెలిపినది.

కుట్టాన్ : వీరా ! నీవంటి ధైర్యవంతుఁడు, బుద్ధిమంతుఁడు నివియన్నియు విన్నతరువాత యథాప్రకారము గనే పరివర్తింపఁగల డను నుద్దేశముతోఁ జెప్పుచున్నాను. నేనిపుడు నీకొకమాట చెప్పబోవుచున్నాను. భయపడకుము. నిగ్రహము వూనుము. చెప్పుచున్నా? వీరభూపతి తలయూపినాడు.

కుట్టాన్ : నీతో నేఁనిదివరకుఁ బ్రేమించితి నని చెప్పితినే - చాలా జాగ్రతగానుండుము - ఆమెయీామె. వీరభూపతికిఁ దల తిరిగిపోయినది. అతడు ఆ!" అని బిగ్గరగానరచినాఁడు. మీనాక్షి యేకధారగాఁ గన్నీళ్ళు గార్చుచున్నది.

కుట్టాన్:వీరా! ఇదియేనాధైర్యము? ఓదార్చుకొనుము. మించివచ్చినదేమియు లేదు. ఇతియంతయు భగవంతుని లీల. మన మేమి చేయఁగల్గుదుము? నేను నీకుఁ బరమాప్తుడను. నా కన్న నిన్ను బ్రేమించువారు జగత్తులో నీకింక నెవ్వరు? అధైర్యమెందుకు? శోక మెందులకు? అన్నా ! నీ కశుభము కల్గుటకుఁ బూర్వము నా గొంతుక తెగుగుకొని - పోనిమ్ము." వీరభూపతి కొంచెము యథాస్థితికి వచ్చినాఁడు.

కుట్టాన్ : మొన్నరాత్రి నీవు నీ సంగతి యంతయు నాతోఁ జెప్పినావు. నేను పాతాళమునకుఁ ద్రొక్కఁబడితి నను కొన్నాను. హఠాత్తుగా విన్నయీావార్త నాతలబ్రద్దలుకొట్టినది. ఇది వినుటకు నీకిప్పు డెట్లున్నదో నాకు నవ్వు దట్టిస్తున్నది. అప్పు డింటికిఁబోయి యేమిచేయుదును ? ఏమియుఁ దోఁచ లేదు. ఏమో నేను నూఱుబ్రహ్మహత్యలు చేసినట్లనిపించినది.

'వీరా! నాకుఁ బిచ్చియెత్తు ననుకొన్నాను. అపుడు పిచ్చియే యెత్తినది. కాని శ్రీసుందరేశ్వరుండు నాయందున్నాఁడు. ఈ మహాకల్లోలము నిన్న పగలు రెండుజాములు దాఁటువఱకు దాఁటినాను. నీవు నాకుఁ బరమాప్తుఁడవు నీకన్న నాకుఁ బ్రపంచములోఁ బ్రేమింపగలవారు లేరు. అట్టి నీ భార్యనా నేను బ్రేమించుట ? నాహృదయము కణకణలాడు నిప్పులలోఁ బడవేసి కాచినట్లయినది. విషసంలిప్తాగ్రములైన వెయ్యి బాకు లొక్కమారుగా నాహృదయములో దిగవేసినను నంత బాధయుండదు. చివరకీ ప్రవాహములోఁబడి నశించిపోకుండ నొడ్డుకుఁ జేరుకొన్నాను. ఈమెయెడ నిదివఱకు నాకుఁగల ప్రేమయంతయు సోదరిప్రేమగా మార్చుకొన్నాను. వీరా! నాకు అక్కలుగాని, చెల్లెండ్రుగాని లేరు. భగవంతుఁడు నా కాలోప మీ ప్రకారముగఁ దీర్చినాఁడు. నిజముగా మీ రిరువురు సుఖముగా సంసారము చేయుచున్నఁజూచుటయే నేను గోరునది, ఇఁక నా పూర్వవిషయము నాకు జ్ఞప్తికి రాదు. ఏలన, నిన్న దాని కంతకుఁ దగినంత నరకబాధ మానసికముగా ననుభవించితిని. ఆభావము నాలోనుండి పోయినది. ఇప్పు డీమెను నేను సోదరివలెఁ జూచుచున్నాను. అట్లుచూడఁగలను. వీరా! ఏ దురూహయు లేకుండ నీమె నిపుడు కౌఁగిలించుకొనఁ గలను. నా చెల్లెలనుచు నెవరైన నున్నచో నామె నెట్లుకౌగి లించుకొందునో, యీమె నట్లు కౌఁగిలించుకొనగలను. నిన్న నేను బొందిన మహాబాధవలన, నా తపస్సువలన నా కీ శక్తి వచ్చినది. వీరా! ఈ జీవితములో నన్ను నీయెడ నెంత కృతజ్ఞునిగాఁ జేసికొంటివి! నన్ను ఘోరపాపమునుండి రక్షించితివి.

నాధర్మపత్నిని ప్రేమించుటకు మార్గము చూపితివి. ఇంకేమి చేయవలయును? నీవు నాకు గురువువంటి వాడవు-' అని కుట్టాన్ ఏడ్చుచు వీరభూపతి పాదములు కనుల కద్దుకొనెను. వీరభూపతి యతని చేతులు తీసి, 'కుట్టాన్!' నా పూర్వజన్మ సుకృతమువలన నీవు నాకు స్నేహితుడవైనావు. నీకు నాకు బోలిక యెక్కడ? నీవు ఋషివి. నేనింకను మనుష్యుడనే. శ్రీ సుందరేశ్వరుడవి ట్లవతరించినావు, అని కన్నీళ్ళు పెట్టుకొన్నాడు. కుట్టాన్ చీరయు, పసుపు కుంకుమలును, జందు కాయ పెట్టెయు, మీనాక్షి కిచ్చి "అమ్మా! బుద్ధిమంతురాలవు. విద్యాధికురాలవు. నీకు నేఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది. ఈచీర కట్టుకొనుము" అనెను. ఆమె కన్నీళ్ళు తుడుచుకొని యాచీర ధరించివచ్చి కుట్టానునకును, భర్తకును నమస్కారము చేసెను. నమస్కృతిలో మీనాక్షి వీరభూపతి పాదములను జేతులతోఁ జక్కగా నిమిరెను.

౧౭

మీనాక్షి "అన్నా! యిఁక రెండురోజు లుండు" మన్నది. వీరభూపతి పోనిచ్చి నాఁడుకాదు. కుట్టాన్ పంచమివఱకు వీరభూపతి యిల్లు వదలి పెట్టుటకు వీలులేకపోయినది. కుట్టానువ కేక వీరను జూడవలెనని యున్నది. ఆమెతో నిదియంతయుఁ జెప్పవలె ననిపించినది. మీనాక్షి మాట తీసి వేయ లేక

యున్నాఁడు. రాజునకుఁ దదియనాఁటికే యెక్కువ యయినది. దళవాయిని దొందరగా రమ్మని మజిల వర్తమానము చేసినారు. దళవాయి వచ్చుటకు వీలులేకపోయినది. మారవ దేశము ముద్దుకృష్ణప్పనాయకుఁడు రాజ్యమునకు రాక పూర్వము దొంగలచే నిండియుండెను. రామనాథము మధుర కును రామేశ్వరమునకును మధ్య నున్నది. రామనాథము వద్దఁ బెద్ద చెఱువున్నది. దానికి "పాండ్యకైమై" అని పేరు. అది పూర్వ మెప్పుడో పాండ్యులు త్రవ్వించిన చెఱువఁట. ఆ తటాకమువద్దఁ జోరులు మూఁగి రామేశ్వరమునకుఁ బోవు మార్గములో యాత్రికులను దోచుకొనుచుండెడి రు. ఈ మార్గములో విశ్వనాథనాయకుని కాలమునుండియు నిట్లే యున్నది. కాని ముద్దుకృష్ణప్పనాయకుఁడు దానివిషయమై శ్రద్ధతీసికొని దళవాయి నచ్చటికి బంపించి, యా మారవదేశ మును స్వాధీనము చేసికొనెను. మధురనాయకులకు రామ నాథదేశము స్వాధీనము చేసికొనవలసిన యగత్యమున్నది. సముద్రపు టొడ్డంతయుఁ బోర్చుగీసువారి యధీనతలో నుండి పోయెను. పోర్చుగీసు రాజప్రతినిధులచేత నియమింపఁబడిన యధికారులు సముద్రపు టొడ్డునున్న పల్లెలలోఁ, బట్టణము లలో వర్తకముచేత వచ్చుచున్న రాబడులు, పన్నులును వసూలు చేసికొనుచుండిరి. ఆ యా స్థలములయందు నేరములఁ శిక్షలు మొదలగు సర్వాధికారములు బోర్చుగీసువారే చూచుచుండిరి. స్వదేశరాజులనుండి యట్టి యధికారమును బోర్చుగీసువారు పొందలేదు. పారవులు (పల్లెవారు) తూర్పు సముద్రతీరములం దున్నవారందఱు పోర్చుగీసు వారిచే

ప్రజ యుండెను. అక్షరజ్ఞానము లేని యీ సముద్రతీరప్రజను బోర్చుగీసువారు మతబోధకులవలన, నల్పపారితోషిక ములవలనను నాకర్షించి వారినిఁ గ్రైస్తవ మతములోనికి మార్చి, వారియండఁగొని యిట్టియక్రమములను దేశములోఁ జేయఁజొచ్చిరి. ఈ రాజకీయ దౌర్జన్యములను, ధననష్టమును నివారించుటకు మధురరాజులు మారవదేశమును జక్కఁగా నుంచుట యవసరమైనది. రామేశ్వరమునకుఁ బోవు యాత్రి కులను దోఁచుకొనుటఁగూడ నారోజులలోఁ గ్రైస్తవమతాభి వృద్ధి చేయుటగా భావింపఁబడెనుగాబోలు! మొదట ఉదయన్ సేతుపతి యీపనిమీఁద నియమింపఁబడినది విశ్వావసునామ సంవత్సరమున.

సేతుపతి దళవాయి యిచ్చటకుఁ జేరినతోడనే మొట్ట మొదట రామేశ్వరమునకుఁ బోవుమార్గము బాగుపఱచుటకై రామనాథమునకును, బొగళూరునకును గోటలుకట్టి యచ్చోట సైన్యముంచెను. యాత్రికులను, గుంపులు గుంపులుగాఁ జేసి, ప్రతి గుంపువెంటను కొందఱు సైనికులను బంపించుచుండెను. రామనాథమునుండి యిట్టి యాత్రికులు ప్రొద్దున నొకగుంపు, సాయంతన మొకగుంపును బయలుదేరుదురు. వారివెంట నేఁబది సైనికులు వీరివెంట నేఁబదిసైనికులును బోవుచుందురు. ఈ రెండుసైనికుల జట్టులును మఱునాఁడు రామేశ్వరమునుండి వచ్చు యాత్రికులతో వత్తురు. ఇచ్చటి నుండి మఱునాఁడు మఱిరెండు యాత్రికులగుంపులు బయలుదేరును. ఇట్లు మొదట యాత్రికులకు సౌలభ్యముచేసి, యనంతరమున నా చుట్టుపట్ల నిరంకుశముగాఁ బ్రవర్తించుచున్న చిన్నచిన్న పాలెగాండ్ర

లను క్రమక్రమముగ సాధించి కాళయ్యార్ కోవెల, పట్టమంగ లము మొదలగు స్థానములలోఁ దగిన యధికారుల నుంచి కట్టు దిట్టములు చేసెను. తరువాత సేతుపతి రామనాథము చుట్టు పట్ల నున్న యరణ్యములను ఛేదించి పాండ్యకర్మ్మజలముతో భూమియంతయు సాగుచేయించెను. దేశము చోరభయము లేక తృణజలకాష్ఠసమృద్ధిఁ గలిగి సేతుపతి పరిపాలనమున శాంతి గలిగియుండెను. పరదేశీయుల యుబ్బును దాత్కాలిక ముగాఁ దగ్గెను కాని మతవిషయమైన యే పనులు సేతుపతి చేయలేదు.

రాజునకుఁ జాల జబ్బుగా నున్నది. రమ్మని కబురు వచ్చుటచే దళవాయికి భయము వేసినది. రాజున కెట్లుండునో! ఒకవేళ రాజు మృతినొందెనా, తా నీ రామనాథ ప్రాంతము లలోఁ జేసిరి ప్రయత్నము లన్నియు నిష్ఫలము లగును. సామా న్యముగా రాజు మాఱినపుడు సామంతులును, శత్రువులును దమ స్వాతంత్ర్యమునకుఁ బోయినభూములు మఱల సంపా దించుకొనుటకును బ్రయత్నింతురు. కనుక నిదియే సమయ మని, దళవాయి రాజధానిలో ననేక కార్యములు చూచు చుండును. వచ్చుటకు వీలులేదని తెలిసి, యణఁగద్రొక్కఁ బడిన చిన్నచిన్న నాయకులు మఱలఁ దమ స్వాతంత్ర్యమును వహించిరా, యీసారి వారిని గెలుచుటకుఁగూడఁ గష్టమై పోవును. అందుకని తాను రాజధానికిఁ బోకమున్న తనకుమా రుని రమ్మని దళవాయి కబురంపినాఁడు. తనకుమారునిఁ దన యధికారములో నుంచి తాను రాజధానికిఁ బోవలయును. దళ

వాయి తత్‌క్షణము రాజధానికిఁ బోవలె. కుట్టాన్ తత్‌క్షణము రామనాథమునకు రావలయును.

జ్యేష్ఠ శుక్ల పంచమినాఁడే కుట్టాన్ బయలు దేరవలసి వచ్చెను. ఏకవీరను జూచుటకుగూడ వీలులేక పోయినది.

దళవాయి మధురకు దళమికిఁ జేరుకొనెను. రాజు ముద్దుకృష్ణప్పనాయకుఁడు మంచములోఁబరుండియే తనయిద్దరు కొడుకులను, దళవాయిని, ప్రధానిని, రాయసమునుగూర్చుండ బెట్టుకొని రాజ్యమంతయుఁ దనకొడుకుల కప్పగించెను. పెద్ద కుమారుఁడైన వీరప్పనాయకుని రాజును జేయవలసిన దని నిర్ణయించెను. రెండవ కుమారుఁడును, మహాసమర్థుఁడైన తిరుమలనాయకునితో నన్నగారికిఁ జేదోడు వాదోడుగా నుండు మనియుఁ గస్తూరిరంగప్పవలెఁ బ్రవర్తింపరాదనియు, నట్లయిన రాజ్యము బహుధా పంచుకొనిపోయి శత్రులకు సాధ్యమగు ననియుఁ జెప్పెను. తిరుమలనాయకుఁడు తండ్రిపాదముల వద్ద గూర్చున్నవాడు, సాలపాంశువులేచి, కత్తిపూని, తనయన్న గారినే సేవించెదననియు. నన్నగారి సంతానము కలిగెనేని యతని తరువాతఁ దన యన్న సంతానమునే రాజుఁ జేసెద ననియుఁ బ్రమాణము చేసెను. తరువాతరాజు దళవాయి, ప్రధాని, రాయసములతోఁ దననువలెనే తన కుమారునిఁగూడ సేవించవలె ననియు, వారి రాజభక్తివలననే రాజ్యము సాగు చున్నదనియుఁ జెప్పి సేతుపతి చేసిన మహాత్కార్యములను, నతఁడు చూపించిన రాజభక్తిని గొనియాడెను. వారంపఱును రాజ్యమును బూర్వమునవలెనే కాపాడెదమని ప్రమాణముచేసిరి. తరువాత రాజు చాలసేపు శాంతముగా నుండెను. అదిపఱికే

పాళెగాండ్రందఱు ననేకకార్యముల మిషమీఁద మధురకుఁ బిలిపింపఁ బడిరి. రాజు సాయంతనమున నొకరొక్కరినే పిలిచి వారివద్దనుండిగూడ వాగ్దానములు తీసికొని యానాఁడే వీరప్ప నాయకుని నభిషేకము చేయించెను, క్రొత్తరాజున కందఱును జోహారులు జేసిరి. మఱునాఁడే కాదశి. ఆనాఁడు చంద్రోదయ సమయమునకు శ్రీముత్తుకృష్ణప్పనాయకుఁడు పరమపదించెను.

రాజసౌధమంతయు రోదన ధ్వనులతో నిండిపోయెను. దళవాయియుఁ దిరుమల నాయకుఁడును బోయియూరడించిరి. మంచిగంధపుఁ జెక్కమీఁద నేతిగిండ్లు క్రుమ్మరించి వృద్ధరాజు శవము నాహుతి చేసిరి. వీరప్పనాయక మహారాజులుంగారు సహస్రగోదానములును, శతాగ్రహారదానములుఁ జేసెను.

సామంతరాజులయుఁ బ్రధానాధికారులయు రాజభక్తి వలన రాజ్యము మఱల శాంతముగా జరుగుచుండెను. క్రొత్త రాజునకుఁ బాళెగాండ్రిచ్చిన కానుకలతో రాజసౌధమునిండి పోయెను. వృద్ధరాజు పోయినాఁడన్న దుఃఖ మేయంతఃపురము నందు దాఁగి యున్నదో కాని, మధురరాజ్యమంతయునూతన భూపతిపట్టాభిషేకోత్సవమునందలి యానందచిహ్నములతోడనే కలకలలాడుచుండెను.

వీరభూపతి యుదయన్ సేతుపతి నొకనాఁడు భోజనమునకుఁ బిలిచెను. వీరభూపతి చిన్నవాఁడు. చనిపోయిన వృద్ధ నరపతికూడ వీరభూపతికి స్థానాపతి యధికారము వచ్చి మూఁడు నెల లయినను, మిక్కిలి సమర్థతతో వర్తించినాఁడని చెప్పెను. వీరభూపతి నిదివఱకు వృద్ధసేతుపతి చూడలేదు. అతని కీ యుద్యోగము కట్టాన్ తిరుమలనాయకునితోఁ జెప్పి

యిప్పించెనని యతనికిఁ దెలియును. వీరభూపతిని జూచిన ఉద యన్ సేతుపతికి ముద్దయినది. కుఱ్ఱవాఁడు, తెలివితేటలు కల వాఁడని.

భోజన వేళ మీనాక్షి వడ్డించినది. దళవాయి మీనాక్షి నెఱుఁగును. ఆశ్చర్యపోయినాఁడు. వీరభూపతి నడిగినాఁడు. స్థానాపతి కథయంతయు సంక్షిప్తముగా దళవాయికిఁ దెలియఁ జేసెను.

మీనాక్షి 'కర్కా! అన్నకు నా యెడల నెంత ప్రేమ యనుకొంటిరి' యన్నది. తన కుమారుని సంసారమునకు మంచిరోజులు వచ్చినవని దళవాయి సంతసించినాఁడు. ఇప్పుడు కొడుకును, గోడలిని విడిగా నుంచరాదు. దళవాయి నాఁటితిథి యడిగెను. 'ఆషాఢ బహుళ చతుర్దశి.'

౧౫

మీనాక్షి సేతుపతుల సౌధమునకుఁ బోవుచు వచ్చు చుండెను. ఏకవీరకు నామెకు మిక్కిలిఁ జెలిమియైనది. ఏకవీర కూడ రెండుమూఁడుసారులు స్థానాపతి యింటికి వచ్చినది. ఆమె వచ్చిన రెండుమూడుసారులును స్థానాపతి యింటివద్ద లేఁడు. రాజకార్యము లంత యొత్తిడిగానున్నవి. వీరభూపతి యింటికే వచ్చుటలేదు. వరుసగా వారముదినము లీ పూట వచ్చుటకు వీలులేదు. ఈపూట వచ్చుటకు వీలులేదని యతఁ డింటికి వర్త

మానము లంపెను. మీనాక్షి సేతుపతుల ప్రణయమును గూర్చి వీరభూపతికిఁ దెలిసిన తరువాత కుట్టాన్ మూఁడుదినములు వీరభూపతి యింటనే యుండెను. అనంతర మతఁడు రామనాథమునకు వెడలిపోయెను. ఆ తరువాత మీనాక్షి వీరభూపతుల చర్యలలోఁ జాలమార్పులు కలిగెను. వీరభూపతి పైనిఁ బ్రేమ నానాటికి మీనాక్షి కభివృద్ధి నొందుచుండెను. మీనాక్షి నిత్యము వీరభూపతి యున్నచోటఁగాని యుండదు. ఆతనితో మాటాడునపు డామె మొగములో నవ్యక్తములైన స్వర్గవాంఛలు తలచూపుచుండును. ఈ నాలు గైదు రోజులలో మీనాక్షి తనంతటఁ దాను రభూపతిని రెండుసారులు కౌఁగిలించుకొన్నది. కాని వీరభూపతిలోఁ గదలిక లేదు. అతఁడు మున్నువోలె నామెను బలుకరించుటకూడ లేదు. తనవద్దనే కూర్చున్న మీనాక్షి నచటనుండి లేచి పొమ్మనును. ఆమె తనవద్దకు వచ్చినవెంటనే తన కేదో పని యున్నట్లు లేచిపోవును. మీనాక్షి యతనిఁ గౌఁగిలించుకొన్నపుడు రంభాపరిష్వంగమున నిశ్చలుండును, నియతేంద్రియుఁడు నైన శుకునివలెఁగూర్చుండును. ఇతని యీ తూష్ణీంభావము మీనాక్షికి దుఃఖము కలిగించలేదు. అంత కంత కామె ప్రేమ వృద్ధియగుచునే యుండెను. పొంగి వచ్చు నా ప్రేమప్రవాహమును వీరభూపతి ఆపుకొనలేకపోయినాఁడు. ఆమె చేయు ప్రేమద్యోతక కార్యముల నోర్చుకొనలేకపోయినాఁడు. అతని మనస్సు కదలిపోయినది. సేతుపతి, మీనాక్షి - వీరువురి ప్రేమయు నతని మనస్సు నావరించెను. ఇప్పుడు వారి ప్రేమ సోదరీసోదరప్రేమకదా! శారీరకమైన సంయోగము లేక

పోయినను వారిరువురే భార్యాభర్తలు. వారి యీ ప్రేమ యూరకే పోవునది కాదు. వారిజీవితము లున్నంతవఱకు నది తుడిచివేయఁబడునది కాదు. ఇప్పటి వారియునికి యథార్థమైనను ప్రథమప్రేమ, మీనాక్షి హృదయపు మొగ్గ, కుట్టాన్ సేతుపతియే వాసనచూచినాఁడు. ఇప్పుడది యనన్యభోగ్యము. వీరభూపతికి నిద్రలేదు. ఆహారము లేదు. నిరంతరము మీనాక్షీ సాహచర్య మోర్చుకొనలేక రాజసౌధమునకు బోయి యందే నివసించుచుండెను.

వీరభూపతి యింటికి వచ్చి వారము దినము లయినది. మీనాక్షి యతనికొఱకు రాజసౌధమునకుఁ బోదమనుకొన్నది. కాని యట్లు చేయరాదనుకొన్నది. ఉన్న న్నినాళ్ళుండవచ్చునా, యిఁకఁ గొందఱిలో రావచ్చు ననుకొన్నది. తొందరపడి సంఘ మర్యాద నుల్లంఘించుట యేల ననుకొన్నది. వీరభూపతిని గూర్చి యామె యూహించినపు డెల్ల నామె మొగము చివరలు రేఖాసౌష్ఠవసీమలును, గనులు జ్యోతిశ్శాస్త్రానములు నగుచుండెను. ఆమె యొడలంతయుఁ బులకరించినట్లుండెను.

ఈ మహాప్రేమలో నామెకు వీరభూపతికిఁ దనయెడ నెట్టిభావ మున్నదో తెలియలేదు. తన పూర్వ నైల్యమంతయుఁ గుట్టాన్ తపస్సుచేఁ బరిక్షాళితమై పోయిన దనుకొన్నది. వీర భూపతివంటి బుద్ధిశాలి కందలి సమున్నతార్థము గోచరింపకుండుట దుర్లభ మనుకొన్నది. వీరభూపతి యీ యంతఃపురాశ్రయము పనియొత్తిడివలననే కలిగె ననుకొన్నది. రాజు పోయిన క్రొత్తరికమా యూహకు బల మిచ్చినది.

నాఁడు శ్రావణ శుద్ధదశమి. ఆకసమున మొగిళ్ళు కృష్ణ సారమృగములవలె, అగురుధూపమువలె, ఎలుఁగుబంట్లవలె ఏనుఁగుగున్నలవలె ధుముధుమునుచుండెను; వ్యాపించుచుండెను; కదలకుండెను; ఘీంకరించుచుండెను. తూరుపునఁ బట్టిన మబ్బు చుట్టుపట్ల నున్న పదిమబ్బులఁ గలుపుకొని వాన యొలుకబోసి నదే యనిపించినది. కాని యింతలో నొకపెద్దగాలివచ్చి దానిని బువరేకాదశధా విడఁబఱచెను. సూర్యుడు నాఁటి మధ్యాహ్నదప్పుడు పలుచని మబ్బులలోనుండి మందరశ్ముల వెలయించునేగాని యింతలో మఱల నొక నల్లకానుగుల గుమ్మువంటి మేఘమడ్డు వచ్చి యతని లోకమును వేరుపఱచును.

ఒంటరిగా నున్న మీనాక్షి కేమియుఁదోఁచలేదు. ఆమెకు వీరభూపతి దగ్గరలేమి వియోగభారము కనిపించలేదు. ప్రతిక్షణ మతని రాక నెదురుచూచు నామె దేహము మాటి మాటికిఁ గ్రొత్తక్రొత్త పులకలచే గరగరికలు దాల్చుచుండెను. ఆమె కింతలో నేకవీరవద్దకుఁ బోవలె ననిపించినది. ఇదివఱకామె యేకవీర యింటికిఁ బదిసార్లు దాఁకఁబోయియుండ వచ్చును. ఏకవీర యనిన మీనాక్షికిఁ జెప్పరానంత ప్రేమ యున్నది. ఆప్రేమ్మకుఁ గారణమున్నది. ఆమెను జూచినంతనే మీనాక్షికిఁ దన జీవితమంతయు జ్ఞప్తికి వచ్చును. తన జీవిత రహస్యమంతయు నొక గుళికవోలె నామెలో నున్నట్లనిపించును. కాని యేకవీరకు మీనాక్షిమీఁద నేటిప్రేమ? మీనాక్షి యేకవీరకు స్థానాపతి భార్య. స్థానాపతికి దనభర్తకు స్నేహము. స్థానాపతి కుద్యోగ మిప్పించినది తనభర్త. అందుచేతగూడఁ దనయందు మీనాక్షికిఁ బ్రేమ కలుగవచ్చును. అయినను

నంతప్రేమ చూపుచున్న మీనాక్షిని హృదయముతోఁ దాను ప్రేమించ లేకపోయినను, లోకమర్యాద యెంతవఱ కభిలషించునో యంతవఱ కామెను ప్రేమించునట్లు వ్యక్తపఱచుచుండెను. యందుకనియే యంతవర కిల్లుకదలని యేకవీర రెండు మూఁడుసార్లు స్థానాపతియింటికి వెళ్ళినది. వెళ్ళినది కొంచెము సేపుమాత్రమే యుండి తిరిగియు వచ్చినది. మీనాక్షి యామెకుఁ దన యిల్లంతయుఁ జూపించ నెంచినది. ఏకవీర యామె కెడమీయక వెళ్ళినట్లే వెళ్ళి తిరిగి వచ్చినది. మీనాక్షి సహజముగ వివేకవతి; లోకులభావములు వారి ప్రవర్తనలవలనఁ దెలిసికొను నేర్పు కలదియకాని, యిప్పటి యామెస్థితి యొక తన్మయత్వముగ నున్నది. తన తొల్లింటి ప్రేమ, దాని పరిణామము, తన యిచ్ఛలేని తల్లిదండ్రుల బలవంతమువలన పెండ్లి, ఆ వచ్చినభర్త తన యిచ్ఛ నడిపిన వాఁడు, దైవాద్వా కట్టాన్ కలయిక, అతని మహత్తర త్యాగము – ఈ విచిత్రసంఘటన మెల్ల నామె యెడందల్లో దేనినిగూర్చియు నాలోచించుట కెడమియ్య లేదు. తన వివాహమైననాఁటినుండి తన పతియెడలఁ దనదోష మామెను వేధించుచుండెను ఇతరమైన యే సంగతిని గూర్చి యూహించుటకుఁ దావియ్యని యామె మనసు తనశక్తినంతయు నీవైపునకుఁ ద్రోసినది. దివారాత్రము లామె వీరభూపతిని గూర్చియే యూహించుట, ఏకవీర తనయెడఁ నెట్లు ప్రవర్తించినది యామెకు గుర్తే లేదు. నాఁడుమఱల నేకవీరను జూడఁబోనెంచి శకటవాహకునిఁ బిలిచి బండి యాయత్తపఱుప మనెను.

తాను దల దువ్వుకొని, క్రొత్తచీరఁ దాల్చి, నగలు ధరించి, ముంగిట నిలిచిన శకట మారోహించి బయటికి వచ్చెను. ఆమె ప్రొద్దున నొక సేవకుని వీరభూపతిని నాఁటి రాత్రికిరమ్మని కబురంపినది. వాఁడు వచ్చి స్థానాపతి రాత్రికి వత్తునని చెప్పిరని వార్త తెచ్చినాఁడు. వానిని బంపించి మీనాక్షి బండిలోఁ గూర్చున్నది.

బండిలోఁ గూర్చున్న మీనాక్షి కన్నులలో వీరభూపతి యాడినాఁడు. ఎఱ్ఱనిమానిసి. శాంత మైన వదనము. ఎఱ్ఱని మొగమున నల్లని మీసముల చివరలు మెలికలు తిరిగి తామరమీఁదఁ దుమ్మెదలాడిన ట్లునికి. ఆజానుబాహువు. చక్కని కన్నులు. ఎప్పుడు నవ్వుచున్న మొగము. మీనాక్షి తాఁ గప్పుకొన్న బంగరుపూవులు గల తెల్లని పట్టుసేలువ లోపల రెండుచేతుల ప్రక్కలకదుముకొని, కన్నులు మూసి కొని, బండిలో నొకవైపున కొదిగి గూర్చున్నది. రంయి మని చల్లనిగాలి తెగలసందుగా లోనికి దూరినది. మీనాక్షి, కన్నులు మఱింత మూసికొని, నక్కినక్కి మూలమూలకొదిఁగి యొదిగి కూర్చున్నది.

ఆ శకటము రాజదత్తము. ప్రధానాధికారులకుఁ బ్రతి వారికి రాజుగారి శకట మొకఁడు కానుక. అది యిది; బండికి నాల్గుచక్రిములు, క్రొత్తరంగు, నందీశ్వరునివంటి రెండు వృషభములు బండికిఁ గట్టఁబడెను. బండివాడు బహుప్రియత్న మున వృషభముల నంకెకుఁ దెచ్చుచున్నాఁడు. బండికి నొగవద్ద స్థానాపతి పేరున్నది. ఎద్దుల నీపులమీఁదఁ గప్పబడిన యెఱ్ఱని పట్టుసెల్లాలమీఁద స్థానాపతిపేరు వ్రాయఁబడియున్నది. ఎద్ల

కొమ్ములు కొనఁదేరి చివరల హొన్నుపొన్ను లమర్పఁబడి యున్నవి. అద్దాలు, మువ్వలు, చిరుగంటలు సమర్చిన వెండ్రుకల తాళ్ళసికములు, మెడలకు గంటల పట్టెడలు, నాలుఁగు కాళ్ళకు వెండ్రుకల తాళ్ళుఁ బ్రకాశించు రెండువృషభములు దక్షయజ్ఞధ్వంసవేళ వీరభద్రుని వెన్నాఁడిన నందీశ్వర భృంగీశ్వరులవలె నురుసులు గ్రక్కుచుండెను. పార్వతీదేవికి హిమవద్రాజు పంపించిన సారెవలె మీనాక్షీదేవికిఁ బ్రతి సంవత్సరారంభవేళాకృతకళ్యాణార్థపరిగుంఫితమంటపము వలె నాబండి వీథివెంట జరజర దొరలిపోయినది.

బండి సేతుపతిసౌధముముందాఁగినది. ఆగి నెమ్మదిగా నంతఃపుర ప్రదేశముకడకుఁ బోయినది. ఏకవీర గవాక్షము నుండిమీనాక్షినిఁజూచి మేడదిగివచ్చి యామెనుగలసికొన్నది. మీనాక్షి యేకవీరను జూచినది.

ఏకవీర యానాఁడు తెల్లని పట్టుచీరధరించినది. శిరోజము లభ్యంజన మాచరించినట్లు పొడి పొడిగా నున్నవి. ఆమె కనులలో నొక లోలత్వమున్నది. అది లోలత్వమనుట కన్న మోహనత్వ మనిన బాగుండును. కంచుకముకూడ బంగరు పూవులుగల తెలిపట్టుది. అపుడామె తెలి మొగిలిపొరవలె నున్నది.

ఆనాఁడామెను మీనాక్షి చూచినంతనే పూర్వమామె నెప్పుడో చూచితి ననిపించినది. ఉలికిపడి మరలఁ జూచినది. ఇంతలోఁ బరిచారిక తెచ్చిన యెఱ్ఱసేలువ నేకవీర కప్పుకొన్నది. మీనాక్షికి మరలఁ దనపరిచితురాలే కనుపించెను. ఏకవీర వివాహమైనది మొదలు ఆకుపచ్చ చీరలు ధరించును.

సర్వావయవములయందు నేడువారముల సొమ్ములుతాల్చును. వివాహపూర్వము తెల్లని పట్టుచీరలు తాల్చెడిది. తల యెప్పుడుఁ బొడిపొడిగా నుంచుకొనెడిది. వివాహానంతరమునఁ దెలిచీర తాల్చినది కుట్టాన్ తన శయ్యమీఁద నామె నిద్రించినది చూచినరాత్రియే మొదటిసారి. అది మొదలు కుట్టాన్ పెట్టిన గడువు మొదలు నెలనెల కమావాస్యనాఁడు తాల్చుచు వచ్చినది. గడువు రెండేడ్లు గడచినది. ఏకవీరకుఁ గుట్టాన్ మాటలయందు నమ్మకముపోయినది. మనసు క్రమక్రమముగా దాను దొల్లి ప్రేమించిన యతనిమీఁదికిఁ దిరుగుచు వచ్చినది. అతనినిగూర్చి యూహలు వచ్చినప్పుడెల్ల నేకవీర తెలియుడు పుల్గు ధరించుచుండెను.

ఏకవీర కతనియూరు తెలియదు; అతనిపేరు తెలియదు. మఱి యేమి తెలియును? చంద్రసుకుమారమైన యతని మొగ మెఱుఁగును. అతని దీర్ఘాకృతి తెలియును. అతని సూదులవంటి కనులు తెలియును. అతని తుమ్మెద ఱెక్కలవంటి మీసములు తెలియును. ముందుఁ బాయలుగాఁ దీసి వెనుక ముడికొదిగిన యతని కేశపింఛము తెలియును. తమ యిద్దరినడుమఁ ద్రుంచరానిదిగా నున్న స్వచ్ఛప్రేమబంధము తెలియును. తన మొగములోని సౌందర్యమంతయు దాను దెల్లచీర ధరించి తల పొడిపొడిగా నుంచినప్పుడు పట్టరానిదిగా నుండుననికూడ నామెకుఁ దెలియును. వివాహమైన రెండు సంవత్సరములుగా నేకవీర యాతని మఱచిపోయినది. అతనిస్థానమునఁ గుట్టానునకు వసతి నిర్మించినది. కుట్టానా వసతిలో నిలిచినాఁడు కాఁడు. తాను నిర్మించిన ప్రేమసౌధమునకు

గుట్టాను తీసిన నిర్దయాద్వారమునుండి తన తొల్లింటి వలపు కాఁడు ప్రవేసించినమాట యేకవీర కవగతము కాలేదు; తన కిప్పుడు పెఱిగిన తెల్ల పట్టుచీరలమీఁద మక్కువ వెదకి చూచు కొనలేదు. తన తొల్లింటి ప్రేమోమూర్తి యామె కన్నులకుఁ గట్టినట్లుండెను. ఆమె యతని ప్రత్యక్షమైన మూర్తినిఁగూర్చి, దాని నిలుకడను గూర్చి వితర్కించుకొనలేదు. అది యామెకు సర్వలోకములనుండి తాను గుప్తపఱచుకొన్న ధనము. ఆ ధనమునకు యాథార్థ్యము లేదని యామెకుఁ దెలియును. ధర్మమునకు సాధనము యాథార్థ్యమునకు దవ్వైనది. అందుచేత నామె ధర్మబద్ధయై యా ధనముమాట మఱచిపోయినది. ధర్మముతోడి ధనము నభిలషించినది. ఈ క్రొత్తధన మామెకు స్పర్శదూర మతిగమించినది. ఈ రెండుధనములు నామెకు యథార్థములైనవి. మొదలిధనము మధురప్రేమమయమైనది. రెండవ ధనము ధర్మప్రేమమయమైనది. తనకు దూరములైన యీ రెంటిలో నేది మనస్సున నిల్పుటకు యోగ్యమైనదో ఆమెకుఁ దెలియ లేదు. తెలివికొలఁది రెండవ దానిని మనస్సున నామె నిలుపును. తనకుఁ దెలియకుండ మొకటిది తాను వచ్చి తన మన నావరించును. ఆ యావృతి యామెకుఁ దెలిసి తెలియన ట్లుండును.

తన్నుఁజూచినంతనే మీనాక్షి యులికిపడిన దెందుకా యనుకొన్నది. ఏకవీర మఱలఁ దన సౌందర్యమునకు ముగ్ధురాలయిన దని సమాధానము చెప్పుకొన్నది. ఇంతలో నిద్దఱుఁ దొల్లింటి పరిచితులవలె మాటలాడుకొనసరి. ఆ యులికిపాటు మీనాక్షి మఱచిపోయినది. ఏకవీరకు మఱపు రాలేదు.

ఇరువురును జాజిపందిరి క్రిందగా నేకవీరగదికిఁ బోవు చుండిరి. ఒక పసరు మొగ్గ యేకవీరపైఁ బడినది. ఒక పచ్చి యాకు మీనాక్షిపైఁ బడినది. పందిరి యంతయు వర్షము కొఱకు నెదురు చూచుచున్నట్లు చెదరుపూలు విరిసినవి. వర్ష మును రమ్మన్నట్లు చిన్న గాలికి ఆకులు కదలుచున్నవి. పంది రిలోఁ జీకట్లు క్రమ్మినవి.

ఆకసమునఁ బడమటిదిక్కున బురదవలె వ్యాపించిన నల్లని పెద్దమేఘము నుద్ధృతిచూచి బండివాఁడు వర్షాశంకి శకట మును దూరాననున్న శకటములు నిల్చు చావడికిఁ గొంచుఁ బోయి యెడ్ల తలత్రాళ్లు చక్రములకు బిగించికట్టి సేతుపతుల శకటసారథుల పసిపిల్లలలో నెనిమిదేండ్ల బాలికతోఁ బ్రసంగములోనికి దిగెను. దాని పేరు అమృతము.

పిల్ల:–ఎవరు వచ్చినది? బండివాఁడు:– స్థానాపతిగారి అమ్మవారు.

పిల్ల పరికిణీ తొడపైకిలాగి జనపనార త్రాఁడు పేను చుండెను. ఆపిల్ల తలవెండ్రుకలు సంస్కారహీనములై రాగి బొచ్చువలె దాని మొగముమీఁద వ్రాలుచుండెను. త్రాఁడు పేనుచుండగా నాపిల్లకుఁ దొడ మంటపెట్టి యుమ్మితీసి తొడకు రాచుకొని బండివానివంకఁ జూచి వాఁడు తనవంకఁ జూచుట లేదని మఱలఁ దలత్రాఁడు పేనుకొనుచుండెను. చల్లనియీదురు గాలి రొంకఁడువచ్చి యాపిల్ల తలమీఁద నెండుతుంగగుబురు మీఁదవలె యథేచ్ఛముగా విజృంభించెను. దాని కనులలోఁ జల్లగాలి చొఱఁబడి చిన్ని కన్నీటిబొట్లు తెచ్చెను.

బండివాఁడు :—కర్ట్లాన్ సేతుపతి మహారాజులుంగా రెవుడు వత్తురు? పిల్ల :—ఎవరు? బండి:—బాబుగారు పిల్ల :—బాబు గారా? (అని ఆఁగి) నాకుఁ దెలియదు.

చిన్న తుప్పర మొదలుపెట్టెను. అది పెద్ద వర్షమునకు మొదలని బండివాఁడనుకొనెను. పిల్ల లేచి చూరుదాకఁబోయి తనచేతులు వానలోఁ జాచి చేతులు తడిసిన తరువాత రెండు చేతులు మొగమున రాచుకొనెను. బండివానినిఁజూచి నవ్వెను. అంగడినుండి యేవో సరకులు కొనితెచ్చు సేవకుఁడు తడిసి పోదునని త్వొందరగా నడచుచుండెను. తుప్పర పెద్దదయ్యెను. గుఱ్ఱపుసాలలోఁ గట్టివేయఁబడిన గుఱ్ఱములు పెద్ద చినుకులు నేలపైఁ నాకులపైఁబడి చేయు సవ్వడికిఁ గనులు పెద్దవిచేసి వెనుదిరిగి జూచెను. ఒక గుఱ్ఱము సకిలించెను. ఆ సకిలింపు నందిపుచ్చుకొని గుఱ్ఱము లన్నియు సకిలించెను. ఆరుబయట నున్న తడియరాని వస్తువులను బరిచారికలు లోనికిఁ దీసికొని పోవుచుండిరి.

ఇరువురుఁగలసి లోనికిఁ బోవులోపుగా నేకవీర నేలు నంచు తడిసినది. ఇరువురును గదిలో పట్టుపఱుపులపైఁ గూర్చుం డిరి. ఒక పరిచారిక వచ్చి యేకవీరపై సేలువ తీసి దులిపి దూరమున గాలి కారఁబెట్టెను. ఇంకొక దాసి మఱల నింకొక సేలువ తెచ్చులోపల మీనాక్షి చకితయయ్యెను, ఎక్కడనా యీమెను జూచితినని. ఆమె పోల్చుకొనలేక పోయెను. మీనాక్షి యాకదలిక యేకవీరకుఁ దెలియకపోలేదు. ఆ కదలిక యేకవీర చిన్నఁగొన్న యత్నము చేసెను.

మీనాక్షి గార్హస్థ్యవృత్తాంత మేకవీరకుఁ దెలియదు. ఏకవీరసంగతి మీనాక్షికిఁ దెలియును. మీనాక్షికిఁ దెలియు నని యేకవీరకుం దెలియదు. ఏకవీర యూహాలోఁ దమప్రేమల గూర్చినంతవఱకు నొకరిసంగతి నొకరు తెలియరాని గాఢతఁ జేసి గౌరవమునందు సమానప్రతిపత్తి కలదని విశ్వాసము. మీనాక్షికి స్థానాపతికి గాఢప్రేమము కాఁబోలును. లేకున్న మీనాక్షి కింతయుత్సాహ మెక్కడిదని యేకవీర. మీనాక్షి యూహాలో నేకవీరరహస్యముఁ దనకుఁ దెలిసి యునికి నసమాన ప్రతిపత్తి. ఆమె రహస్యము తనకుఁ దెలిసియుంటఁ జేసి యేకవీర యునిక నొకవిధమైన లోఁకువ. ఆ లోఁకువతనములో నగౌరవ మింతయును లేదు. ఆ రహస్యము తెలిసిన మీనాక్షికి నేకవీరతోఁ జనవు సహజముగాఁ బుట్టినది. ఈ సంగతి తెలియని యేకవీరకా చనవుభాగ మవగతము కాలేదు.

స్త్రీలు సామాన్యముగాఁ గలిసికొన్నపుడు తమ భోగములనుగూర్చి వారికిఁ దెలియఁజేయుట యలవాటు. వోణ్లు, క్రోవలు, పడకగది, జవాహీరీ యితరస్త్రీలకుఁ జూపించి వారి దృష్టిలోఁ దాము గౌరవము సంపాదించుకొనుట స్త్రీలకు సహజము. ఆ సంగతిఁ దెలిసికొన బ్రయత్నించుట నూతనలకు సహజము. ఇన్నిసార్లే కవీరామీనాక్షులు కలసికొనినను మీనాక్షి యాప్రసంగము తెచ్చినదికాదు. ఏకవీర కను మానము. తన వైముఖ్యము స్థానాపతికిఁ దెలియునని కట్టాన్ తనకు జెప్పినాడు. స్థానాపతి భార్యతోఁ జెప్పియుండవచ్చును. ఇది యేకవీరకు మనస్సులో నొక కష్టశల్యము.

ఆనాఁడేకవీర మీనాక్షిని దీసికొనిపోయి, యిల్లంతయు జూపించెను. ఆ మహాసౌధమున నున్న శిల్పమునకు, వైశాల్యమునకు, భాగ్యమునకు మీనాక్షి తల త్రిరిగిపోయెను. చివరకుఁ బడకగది చూపించెను. ఆ యెత్తయిన మంచము, ఆమంచమునందలి పనితనము గోడలలోనున్న దేవతావిగ్రహములు మీనాక్షి కది యొకస్వర్గ మనిపించినది. ఇరువురును మెట్లమీఁదుగాఁ బెద్దమంచముపై కెక్కి దానిమీఁద గూర్చున్నారు. బయట జాజిపందిరిమీఁద చినుకులు పటపటధ్వనులు చేయుచుండెను. చల్లనిగాలి గవాక్షముగుండ గదిలోనికి బొంయి మని పోసికొన్నది. ఇద్దఱి సేలువలు తొలఁగిపోయినవి. వారు మఱల సర్దుకొనలేదు. మీనాక్షి మనస్సులో నొకవర్షాకాలగాఢనీలావిలశర్వరీసంధ్యా వేళాగగనభాగపరివ్యాప్తకాలమేఘగర్భభేదియైన సౌదామని మెఱసి మఱల గాఢాంధకారములు క్రమ్మివైచెను. పరిక్షాళితమైన యొక పాపవాంఛాస్మృతి యామె మనసు లోతులలో సంగతమయ్యెను. లోని మాధుర్యానుభవము ధర్మభీతి నంకురించనీయలేదు. ఏకవీర పయ్యెద తొలఁగెను. నేత్రము లర్ధనిమీలితము లాయెను. వాన జోరు మని కురియుచున్నది. పంతెన క్రింద తూములనుండి నిండుకాలువ నీరు పడబోసికొన్నట్లు మఱల నీదురుగాలి గదిలోనికి బోసికొన్నది. మంచముపైని దుప్పటి లేచి వారి యిరువురిపైఁబడ్డది. ఆగాలిచలి కాఁగలేక యేకవీర తన సేలువ తీసి కప్పుకొని లోని తన దేహము ముడుచుకొన్నది. ఆ గాలిచలి కొడలు పులికించి మీనాక్షి కంచెలముడి సడలనిచ్చి యెదుఱొమ్మున వానచినుకులు పడి

రెండుచేతులు చాఁచి చల్లనిగాలిని గౌఁగలించుకొన్నట్లు చేతు లెద నదుముకొన్నది.

కొంతసేపటికి వాన వెలసినది. బండివాఁడు శకటము తెచ్చినాడు. మీనాక్షి వచ్చి శకట మధిరోహించెను. బండి తరలిపోయెను. బండిలోఁ బోవుచున్న మీనాక్షి కన్నులు నేక వీరకన్నులఁ గలసినవి. అదే వీడుకోలు. వచ్చినది మొదలు వెళ్ళువరకు మీనాక్షికి నేకవీరకు నొకమాటయైన జరుగలేదు. ఏకవీరకు [illegible]త్రమైనది. సేతుపతులసౌధము దాఁటిపోవుచున్న మీనాక్షికిఁ జెరసాలనుండి బయటఁ బడ్డట్లయినది. ఆమె పెద్ద యూపిరి దీసికొన్నది. వానచేత రాచమట యంతయుఁ దడిసి నది. దారిప్రక్క నీళ్ళు నిలచినవి. ఇంతవాన కురిసిన దని మీనాక్షికిఁ దెలియనే లేదు.

వర్షర్తువు సకలముఖముల విజృంభించినది. గగన కూటపు టెల్లలయందు గుంపులు గుంపులై మవ్వపుశంపల వంపులు సొగసుచాళ్ళు హరించినవి. మొగిళ్ళు అంపిలి నల్లెసల మెరసినవి. ఆకాశమునందు దూరమునుండి రివ్వుమన్న సవ్వడి వరుసకట్టిన లానాకముఁ [illegible] అెక్కలదో, పరుగెత్తుకొనివచ్చు వానజల్లుగో తెలియుట లేదు. భూతమాంత్రికునిచేత బలా త్సమాహూతమైన యొకశక్తి వాయువీథికల ఛేదించుకొని వచ్చినట్లు, వాయువులు పెల్లురేగి మహాధ్వానముతో విజృం భించినట్లు నిశ్శబ్దనిశావేళఁ దుపాను రేఁగిగ సముద్రపు హోరు వినవచ్చినట్లు దూరమునుంచి వానజల్లులమ్రోఁత వినవచ్చి జనులు [illegible] చూచుచుండిరి. [illegible] [illegible]

యొక చప్పుని వడగల్లు నోటవైచుకొని పిల్లలు తమకుఁ దగిలిన దెబ్బలు మఱచిపోవుచుండిరి.

అందందుఁ జిన్నపడెలు పడెలుగా నైన వాననీళ్ళలో గోరంకలు దంపతియుక్తముగాఁ గ్రుంకుచు క్రుంకుచుఁ ఱెక్కలుతడుపుకొనుచుండెను. శిశిర చంద్రజ్యోత్స్న కలహాంతరితలోలె జలదాంతర్నిగూఢబాష్పమై నిముఖకా, మొగలిపొట్టలలో నీరు నిలచి ఖండితాసజలదీర్ఘసితాపాంగభ్రాంతిఁ గల్పింప, రాజహంసి భీతయై ప్రోషితభర్తృకవలెఁ దామరతీఁగగొడుగా క్రిందఁ దలదాచుకొనఁగా, నెమ్మి పురివిప్పి స్వాధీనపతికవలె నృత్యాభిరామమూర్తి కా, మందారపూవును వదలి రాలేక రాలేక వచ్చిన తుమ్మెదయెడ నెఱ్ఱగన్నీరు ఈర్ష్యాకషాయితకా, వాసకసజ్జిక వోలె నలంకరించుకొని కడిమి మేఘనాథునకు స్వాగతము బోస, బలాకాపాంగ మేఘనీలపటపరివృతయా కోశలక్ష్మి కాలపురుషుని నభిసరించ, విప్రలబ్ధాకృశీభూత దేహాయష్టివలెఁ బోకమ్రానుపై మొవ్వలోనియాకుల వెంటఁగన్నీరుగార్చ, వర్షాశ్రీసర్వరసాకృతి వలె మోహనాతిమోహన యయ్యెను. నాగలి నఱ్ఱున లాగుచున్న పొలము కాపు ఒద్దుండియుండి తన మొగమున నిలచిన వాననీరు తలకదల్చి విదల్చుకొనుచుండెను. పెద్దచినుకు రాయి పెట్టి కొట్టినట్లు పడగమీద విసరుకొనఁగా బుస్సుమని యెగిరి కోడెత్రాఁచులు గాలి కబళము ప్రక్కవాటుగాఁ గొరికి దుస్సిన మెట్టచాలుల వెంట పొలము కొరడివెంటఁ గ్రొంచలలోని పుట్టలకుఁ బరువులెత్తెను. ప్రాఁచివట్టిన పెద్దపొలము బావులనీటిమట్టపు కొండరాళ్ళ వెటకివచ్చి ప్రక్కదారులఁ బడియున్నట్లు బావురు కప్పలు వర్షాలక్ష్మి లంబాడియువతి వేషము వేసి కాలధరించిన

నత్తగుల్లల గొలుసుల బొణుగురవమువలె రాత్రిందివము లోకచే యఱపు లఱచినవి, వానవెలిసి క్రిందబురద, పైని తూనీఁగలాడుట, గాలిలేమి సాయంసమయములందుఁ బొలము కాపులకు కిచాకైపోయినది.

౧౯

ఆ సంవత్సరమున శ్రావణశుద్ధమునందే వర్షములు విజృంభించినవి. కాళయ్యార్ కోవెలలో నుదయన్ సేతుపతి కోటకట్టి కొంతసైన్యము చటఁ గాపుంచెను. హఠాత్తుగా నుదయన్ సేతుపతి వెళ్ళిపోవుటయుఁ గుట్టాన్ సేతుపతి వచ్చుటయు, సూచనగా రాజు వ్యాధి, యాయన మృతి రామనాథమున వార్తగా బొక్క వ్యాపించెను. కుట్టాన్ కుఱ్ఱవాఁడు. అతనిప్రతాపమెఱుఁగని కాళయ్యార్ కోవెలలోని దోపిడిగుంపులకు అతఁడన్న భయము లేకపోయినది. చెదరిపోయిన గుంపులను జేరదీసికొని యొకనాఁటి రాత్రి హఠాత్తుగఁ బోర్చుగీసువాఁడొకండు నాయకుఁడుగాఁ గాళయ్యార్ కోవెలదుర్గము ముట్టడింపఁబడెను. లోన రెండు వందల సైన్యము మాత్రమే యున్నది. వారే కోటతలుపులు మూసి యుద్ధమిచ్చిరి. రెండువందలమంది మధుర రాజసైనికులు నిరాయుధులై బయటనుండిపోయిరి. ఈ వార్త కుట్టానునకు మఱునాఁడు ప్రొద్దునఁ దెలిసెను. ఆవరకే దుర్గము శత్రువులకు

స్వాధీనమైయుండునని వార్తావహులు వచ్చిరి. ఖుట్లాన్ మాటాడ లేదు. మఱలమఱల రాయబారులచేత నడుగఁబడి ఖుట్లాన్ దానప్పుడు రామనాథమువదలి వచ్చుటకు వీలు లేదనియుఁ దాను వచ్చినచో రామనాథములో నల్లకులు పెటురేఁగ వచ్చుననియుఁ జెప్పి వారినిఁ బంపించెను. రాయబారులు విషణ్ణవదనులై వెడలిపోయిరి. ఈవార్త రామనాథమున వ్యాపించెను. కాళ్ళియార్ కోవెలకును వ్యాపించెను. కాని రామనాథమునఁ బట్టమంగళమున దుర్గములు యుద్ధమునకు సిద్ధము చేయబడుచుండెను. రాజసైనికు లాయుధములు పదునుబెట్టుకొనుచుఁ గోటలోనికి సాధనసామగ్రి నింపుకొనుచు ముట్టడి కెదురుచూచు చున్నట్లే తోఁచిరి. అంతలోను గాళియ్యార్ కోవెలశత్రుహస్తగతమైన దనుకొనిరి. లోని సైనికులు నిరాశులైరి. వారిలోఁ గొందరు కోట శత్రువులకు స్వాధీనము చేయుదమని మరికొందరు వద్దని వాదాడిరి. కోట వెలుపల నాలుగువందలమంది ప్రజలు, కత్తులు కటారులు తుపాకులు నున్నవిగాని వారికి గుఱ్ఱములు, నేనుగులు, ఫిరంగులు లేవు.

మూఁడవనాటి సాయంత్రమున ముట్టడి. ప్రజలు కోట తలుపులవద్ద ద్వారభేధన ప్రయత్నములు చేయఁజొచ్చిరి. వారందఱిలో నొక యువకుడు మిగుల నుత్సాహము చూపుచుండెను. అతఁడు సులువుగాఁ దక్కినవారిహృదయ మాకర్షించెను. గడ్డపలుగులతో భేదించి పెద్దదూలములను ద్వారములకానించి రెండువందలమంది పూనినెట్టి తలుపులు భేదించ వీలు లేక చివరకు నొక యుపాయ మా యువకునికిఁ దట్టెను. తలుపు

క్రిందఁ జిన్న గోయ్యిగాఁ ద్రవ్వి తనవద్దనున్న తుపాకిమందు దానిలోఁ గూరి యగ్ని ముట్టించవలెనని. అందరును సంతోషించిరి. గుంపులోనున్న పోర్చుగీసువారు కూడ శ్లాఘించిరి. ఈప్రయత్నములు లోపలివారికి దెలిసెను. వారిలో వారు క్రిందమీఁదఁబడి తలుపులు తెఱచుటకు నిశ్చయించుకొనిరి. ఆ వార్త బయటనున్నవారికిఁ దెలియఁ జేసిరి. జయ జయ ధ్వానములు పిక్కటిల్లిపోయెను. కాని తలుపులు తెఱవఁబడక పూర్వము కొన్ని షరతులను వారంగీకరింపవలెను. కోట కధికారి హిందువుఁడే యైయుండవలెను. లోపలనున్న సైనికులు కూడఁ గలిసెదరు. వారినిఁగూడ ముట్టడివారిలోఁ జేర్చుకోవలెను. కొంతవిచారణయైన తరువాత నీ షరతుకు ముట్టడివారిలోని పోర్చుగీసులు కూడ నొప్పుకొనిరి. సంధ్యారాగము కృశించి చీఁకట్లలముకొను వేళ కోటతలుపులు తెఱచిరి. లోని వెలి సైనికులు మొదట బెరుకుతోఁ దరువాత చిరునవ్వుతో మఱికొంత సేపటికిఁ గొంత చనువుతోఁ గలసికొనిరి. ఇరుపక్షములవారును పెద్ద కాగడాల వెలుతురున సభ చేసిరి. కోట యెవరి యొద్దికలో నుండవలెననియు మరల రాజసైన్యమువచ్చి ముట్టడివేసినచోఁ గోట నెట్లు రక్షించవలెననియు ప్రశ్నలు బయలుదేరెను. కోట ముట్టడివేళ నుత్సాహము నెఱపిన యువకుఁడు కోటకు నాయకునిఁ దీర్మానించినచో నతఁడే తక్కిన సంగతులు విచారించుకొను నని చెప్పగా నందఱును సంతసించిరి. పోర్చుగీసుల ప్రాముఖ్యము మనస్కరించలేదు. కాని వారి సంఖ్య ముప్పదికి మించలేదు; అందుచే వారు సంగీ

కరింపక తప్పినదికాదు, సర్వజనీనముగా నాయకుఁడే కోటకధి కారిగా నెన్నుకొనఁబడెను.

అతఁడు మఱునాఁడు కందకము బాగుచేయించెను. క్రొత్తగా నీరు పెట్టించెను. కోటగోడ సడలినచోట బాగు చేయించెను. ముట్టడివేళ బయట మిగిలిపోయిన రాజసైనికులకు గబురంపి వారినిఁగూడ రప్పించి యందఱను గలియనిచ్చెను. ఊరిలోనున్న వారిలో నెవరైన దండులోఁ జేరెడివారుండిరేమో యని వెదకింపగా నుత్సాహముకొలఁది రెండువందలమందివచ్చి చేరిరి. సైన్యము వెయ్యిమంది యాయెనది. వెయ్యిమంది సైన్యమును బదిభాగములుగాఁ జేసి కోటలోనున్న రాజసైన్యములో వారిని ఆరి తేరిన వృద్ధులను నెన్నుకొనుచు దానును బది భాగముల కధికారులనుగా నిర్ణయించెను. పోర్చుగీసువారిని ముప్పదిమంది నొకభాగములోనుంచి తక్కిన సైన్యమునుండి యాభాగములో నుండుట కారన మనుకొన్నవారి సంధఱను దెప్పించి యాభాగములోఁ జేర్చెను. ఈభాగమునకుఁ దానే నాయకుఁడు తాను వారిని మిక్కిలి పొగడి కోటయెద్దడివేళ వారే సహాయపడఁగలెనని యుద్బోధించి తక్కిన తొమ్మిది వందలమందినిఁ గోటకు నాల్గువైపుల నాల్గురెండువందల నునిచి వందమందిని తనకు సహాయులుగా నేర్పఱచుకొని యాపోర్చు గీసు భాగమునకుఁ బని నేర్పఱుపక వదలెను. కోటకు మిక్కిలి యపాయము వేళఁగాని వారినిఁగదల్పరాదని చెప్పెను. వారును బ్రమత్తులై యథేచ్ఛముగా నూరికెంటఁ దిరుగుచుఁ గోటకు వచ్చుచుఁ బోవుచుండిరి. రెండుమూఁడునాళ్లయిన తరువాత నాయకుఁడు వారిని గ్రామములోనికిఁ బోవునప్పు డాయుధములన్ను

కోటలోననే వదలిపోవలెనని యాజ్ఞయిచ్చెను. వారు ప్రమత్తులై తాగియున్నా రెండునాళ్ళుగా గ్రామములోఁ జేసిన యల్లరుల మూలముగా నీయాజ్ఞ సైన్యమంతకు సమంజసముగానే కనంబడెను. ఆనాటిరాత్రి పోర్చుగీసు సైన్యభాగము కోటలోనికి రాలేదు. రాతిరి కోటతలుపులు వేయఁబడెను. వారు వెళ్ళిపోవునపుడు వా రాయుధములు కోటలో వదలియే పోయిరి. ఆ రాత్రి నాయకుఁడు సభచేసి వా రారాత్రి కోటకు రాకపోవుట దోషమని నిరూపించి నెమ్మది నెమ్మదిగా వారు గర్వము గల వారని, పోర్చుగీసువారిని నమ్మరాదని, వారినిఁ దాను బొగడిన పొగడ్త యబద్ధమని, వారెవ్వరునుగాని తక్కిన వారికన్న పెద్ద యుద్ధనిపుణు లేమి కాదని, సైన్యము మనస్సు వారియెడల విముఖముగాఁ జేసెను. రాజసైన్యముమీఁద తిరుగుబాటు చేసిన ముట్టడినాయకులనందఱను నాయకుడా భాగములోనికిఁ దీసెను. నాయకుఁడు వారిని గూర్చి చెప్పుచు వారే ముట్టడికి ప్రధానులని మొన్న రాజసైన్యముమీఁద దిరుగఁబడిరి. 'రేపుతమమీఁదఁ దిరుగబడెద'రని చెప్పెను. సైన్యములో నెక్కువభాగము వారియెడల విముఖతఁ దాల్చెను. ఆ పెద్దసభను వదలి నాయకుఁడు సైన్యభాగముల నాయకులను బిల్చి ప్రత్యేకసభ చేసెను. వారు తోన్నందుగును రాజసైన్యములోని నమ్మికబంట్లని నాయకునకుఁ దెలియును. అందుచేత నాయకుఁడు వారితో నిట్లనెను. "రేపు ఉదయాన్ సేతుపతి ఫిరంగులను దెచ్చును. పదివేల సైన్యమైనను దెచ్చును. రాజసైన్యము ముందు మనము నిలువలేము. మనము పోర్చుగీసులను సహాయముపిలువవలెను. లేదా రాజునకు లొంగవలెను. ఇందు మీ కేది యిష్టము?" పదిమం

డియు నొకరిమొగము లొకరు చూచుకొన్నారు. నాయకుఁడు మఱల నన్నాఁడు: 'మీరీ సంగతి పోయి మీ సైన్యములతో సంప్రతించి రేపు నాకు సలహానిండు. 'నేను రేపుదయమున పోర్చుగీసు సైన్యభాగముతో నొక సాహసకార్యమునకుఁ బోవు చున్నాను. ఎల్లుండిసాయంకాలమున కిందుండెదను. ఈలోపుగా గోట వీరయ్యప్పనాయకుని క్రింద నుండును."

వీరయ్యప్పనాయకుఁడు తెలుఁగు కాపు. మధుర రాజుల క్రిందఁ బేఁట్రమోసిన జోదు. ఏబదియేండ్లు దాటినవాఁడు. కోట యిట్లు దోపిడీగాండ్ర వశమగుటకు దుఃఖించుచున్నవాఁడు.

మఱునాఁడు పోర్చుగీసు సైన్యభాగము ప్రొద్దుననే కోట లోనికి వచ్చెను. వచ్చిన దాలస్యముగ నాజ్ఞమీద సాయుధమై నాయకుఁడు ముందుగా గుఱ్ఱములమీఁదఁ గోటనుండి వెడలి పోయెను. వెనుక తలుపులు కిఱ్ఱుమను ధ్వనితో మూయఁబడెను. నాయకునకు ముప్పదియేండ్లలోపు. నల్లనివాఁడు. కొంచెము పొట్టివాఁడు. విశాలములైన నేత్రములు. మీసములు నల్లగాఁ దుమ్మెద ఱెక్కలవలె నుండును. శరీర మాయసస్తంభమువలె నున్నది. అతని సేనానాయకలక్షణములును, గుఱ్ఱముమీఁదఁ బోవు నతనిలాఘవమును జూచి వెనుకనుండి సైన్యము కోట గోడలమీఁది, అతని వెనుకనే వచ్చునది యతని యెడల భయభక్తులు పెంచుకొన్నది.

వింట విడిచిన శరమువలె సైన్యము రెండు జాముల వఱకు స్వారిచేసెను. నాయకునియాజ్ఞ నొకచోట దిగి వారు గడియపాటు విశ్రాంతి తీసికొనిరి. వెంటతెచ్చుకొనిన యాహారమును భుజించిరి. మఱల గుఱ్ఱము లెక్కి యెక్కువవేగముతోఁ

బోయిరి. సైన్యభాగమున నున్న దేశీయుల కందఱకు వారు రామనాథమును సమీపించుచున్నారని తెలియును. వారు తమ నాయకులయెడల నాశ్చర్యము పొందుచుండిరి. అతని సాహస మునకు నివ్వెఱపోవుచుండిరి. ఆనందపడుచుండిరి. అతని సాహస ములో నాయకుఁడు తమయెడల నెంతో యాశపెట్టుకొన్నాఁ డన్నందువలనఁ గలిగిన గర్వము నున్నది. ప్రొద్దుక్రుంకఁబోవు వేళకు రామనాథము చేరిరి.

నాయకుఁ డూరిబయట సైన్యభాగము నాపి యిట్లు చెప్పెను. "ఇది రామనాథము. రామనాథ దుర్గవృత్తాంత మంతయు నాకుఁ దెలియును. ఇప్పుడొక మహాసాహసముచేయు చున్నాను. మీరందఱు రామనాథసైన్యపుదుస్తులలోనున్నారు. మీకేమియు గుర్తుపడిపోవుదుమన్న భయము లేదు ఈ కార్యము నెగ్గినా మీయశస్సు దిక్కుల నిండగలదు." అని పోర్చుగీసు సైనికుల ముప్పదిమందిని ఒకభాగముగాఁ దక్కిన డెబ్బది మందిని ఏడుపదులుగాఁ జేసి మూడుపదులు తనతో రమ్మని తక్కిన నాలుగుపదులు కోటనాలుగుదిక్కుల నున్న ద్వార ముంకడకుఁబోయి రాతిరి రెండుజాములవఱకు వేచియుండుఁ డనెను. ఆనాల్గుపదులును విడివడిపోయెను. రివ్వున నఱువదిమంది సైనికులతో నాయకుఁడు కోటదగ్గరకుఁ బోయెను. దుర్గద్వారము తీసియున్నది. నిరభ్యంతరముగ లోనఁ బ్రవేశించెను. ప్రవేశించి నంతనే కోటతలుపు మూయఁబడెను. నాయకుఁడు రాజ సౌధమువద్దకు శరవేగమునఁ బోయెను. రాజసౌధముముందు విశాలమైన ప్రదేశమున వేయిమంది యాశ్వసైనికులు కవాతు చేయుచుండిరి. నాయకునిఁ జూచినవెంటనే సైన్య మంతయు

జోహారుచేసెను. సేనానాయకుఁడు గుఱ్ఱమును నాయకునివద్దకు దెచ్చి వంగి నమస్కారముచేసి 'స్వామీ! యేమి యాజ్ఞ!' అనెను. నాయకుఁడు నవ్వి "సుందరేశ్వరనాయకుఁడా! మీకుఁ బోర్చుగీసుబంటులు కావలయు నేని యీముప్పదిమందిని మీరు సైన్యమునఁ జేర్చుకొనవచ్చును. తక్కిన ముప్పదిమంది కొల్బలము. వారికి శిక్ష చాలదు. గోవిందనాథుఁడుగారికిఁ జెప్పి వారినిఁ బదాతులలోఁ జేర్చుకొనుఁడని చెప్పుఁడు" అనెను. వెంటవచ్చిన యిరువదిమంది మొగములు వెలవెలబోయినవి. అందఱును గుఱ్ఱములు దిగుటకు వెంటనే యాజ్ఞాపింపఁబడిరి. వెయ్యిమంది యాశ్వికదళము నెదురుగాఁ జూచుచు వారేమి యెదురు? గుఱ్ఱములు దిగిరి. కొత్వాలు వారిపేరులు నమోదు చేసికొనెను. ఆరాత్రి నాల్గుద్వారములవద్దఁ గాచిన నలుబదుండ్రు సౌజన్యముగా నాయకుని ప్రత్యేకదర్శనము పొంది రామనాథసైన్య దళములోఁ జేరిరి. ఆ నూఱుగురు నీ విచిత్రమైన వంచనకు ముగ్ధులైపోయిరి. పరవశులైరి. భీతిఁగొనిరి. కొందఱు కోపగించిరి. వారికోపములు చుట్టునున్న వేలకొలది సైన్యముఁ జూచినంత రంగువేసిన గుడ్డలతోఁ జేసిన గులాబిపూవుల రంగువలె జారిపోయినవి. వారిలోఁ గొందఱకు నాయకుఁ డెవరో తెలిసినది కాదు. అందులో నొకనికి రాజ్యసైన్యమున నెఱిఁగిన వాఁడొకఁడుండెను. వానితో రహస్యముగ 'నాయన యెవరు' అని యడిగెను. అతఁ డాశ్చర్యపోయి, 'నీవెఱుఁగవా? కట్టాన్ సేతుపతి మహారాజుగారు, ఉదయన్ సేతుపతి మహారాజుగారి కుమారుడు' అనెను. వానికిఁ జేయి గుండెలోపలకుఁ బోయివచ్చి గ్రుద్దినట్లయ్యెను. రాతిరి తెల్లవారులా నూఱుగురకు సద్దుర

పట్టలేదు. వారితోఁబాటు మఱి నూఱుగురకుఁ బట్టలేదు.

కడచిన మూఁడునాల్గుదినములుగా మబ్బుపట్టినయాకాశము మఱునాఁ డెండ కాచినది. కాళయ్యార్ కోవెలలో నున్న నాల్గువందల రాజసైన్యములో నున్నవారికి బంధువులుఁ స్నేహితులు రామనాథసైన్యమునుండి రెండువందలమంది యేరబడిరి. వారితోఁ గుట్టాన్ సేతుపతి కాళయ్యార్ కోవెలకు నాఁటి సాయంకాలము ప్రయాణమై యామఱునాఁడు సాయంకాలమునకు నెమ్మదిగాఁ గాళయ్యార్ కోవెల చేరెను. నాయకుఁడిబ్బడి సైనికులతో వచ్చుటచూచి కోటతలుపులు సంతోషముగాఁ దెఱువఁబడెను.

స్నేహితులు స్నేహితులు కౌఁగిలించుకొనిరి. బంధువులు బంధువులు చనువుకొలఁది యోగక్షేమము లడుగుకొనిరి. క్రొత్తవారందఱు రామనాథసైనికులని క్రొత్తవారిలో నాలుఁగు వందలమందికి బైగాఁ దెలియును. ఈ విచిత్రసంయోగము నిగూఢార్థవంతమైపోయెను. అంతలో సైన్యమంతయు సమావేశము కావలెనన్న పిలుపు హాజారుపుగంటలు పిలిపించెను. పదు నొకండువందల సైన్య మా చిన్నకోటలోని బయలునఁ గ్రిక్కిఱిసిపోయెను. నాయకుఁడు సైన్యము నిట్లు సంబోధించెను. "నా వెంట రామనాథసైన్యము వచ్చుటకు మీ రాశ్చర్యపోవుచుండిరి. ఇచ్చటినుండి పోయిన నూర్గురు సైనికులు రామనాథసైన్యములోఁ జేరి నిన్ననే మొదటినెల జీతము ముందుఁగాఁ బుచ్చుకొని రని మీకుఁ దెలిసినచో మీరు మఱియు నాశ్చర్యపడెదరు. మీసంశయము తీరుట కొక కథ చెప్పెదను. ఉదయన్ సేతుపతిగారికి కుట్టాన్ సేతుపతి యను కుమారుఁడు. శ్రీ ముద్దు

కృష్ణప్పనాయక మహారాజుగారికి మరణసమయము ప్రాప్తించి యుండయన్ సేతుపతిగారు మధురకు వెళ్ళి కుట్టాన్ సేతుపతిని రామనాథమునకుఁ బంపించిరి. కాళయ్యార్ కోవెల తిరుగఁ బడెను. కుట్టాన్ ముట్టడివాండ్రలోఁ జేరి తాను వారికి నాయకుఁ డయ్యెను. ముట్టడివాండ్రకుఁ గుట్టానునకు వారికి భక్తి, వీనికిఁ బ్రేమ కుదిరెను. ఈవిచిత్రసంఘటనమువలన ముట్టడివారందఱు కుట్టాన్ద్వారా మధురరాజు సైనికులైరి. ఒక వందమంది ముట్టడిదారులలో నాయకు లా రాజసైన్యమును ముందుఁగా జేరిరి. తక్కినవారు నేఁడు చేర నున్నారు అని నాయకుఁ డాగెను.

రామనాథసైన్యమున క్రొత్తమంది మహారాజు కుట్టాన్ సేతుపతిగారికి 'జయము జయము' మనిఘోషించిరి. నాయకుఁడు మఱల 'నిక్కడనున్న ప్రాత సైన్యము నాలుఁగువందల మందికిని, రామనాథమునుండి నావెంట వచ్చిన రెండువందల మందికిని వీరప్పనాయకులుగారు జీత మిప్పుడే యిచ్చెదరు' అనెను. ఆరువందల కంఠములు జయజయ ధ్వానముతో నాకాశ మంటెను. వీరప్పనాయకులు చేయి పైకెత్తగా సవ్వడి యాఁగినది. నాయకుఁడుమఱలదక్కినఁ యయిదువందలమందిని నేఁటినుండి మహారాజు సైన్యములోఁ జేర్చుకొన్నాము. ఇప్పుడు వారికిఁగూడ నెలజీతములు ముందుగా నిచ్చుచున్నారు. వారికి బహుమానములు మధురనుండి కొద్దిదినములలో రాఁగలవు' అనెను. అప్రయత్నముగాఁ బదునొకండువందలమంది జయ ఘోషము చేసి వాయువీథుల సహజశబ్దగుణ సామర్థ్యమును బ్రద్దలుకొట్టిరి. సైన్యము శాంతపడినతరువాత కుట్టాన్ మహా

రాజు వెలరాళ్లు పొదిగిన పిడులతోడి తొమ్మిది ఖడ్గములు తొమ్మండుగురు సేనానాయకులకు బహుమతి చేసెను. వీరప్పనాయకుని మొగ మానందబాష్పములచేతఁ జల్లని చెరువునీటికెరటాలు చిందిన తామరపూవువలె నుండెను. తక్కిన యెనమండుగురునాయకులును గన్నులలో నాశ్చర్యము పెదవులలోఁ గదలిక గుండెలలో భీతి, శరీరములందు వినయము, శిరస్సులయందుఁ గృతజ్ఞతానమ్రత్వముఁ దాల్చిరి. సైన్యమంతయుఁ గూర్చున్నది కూర్చుండగనేడబ్బుసంచిపెట్టఁబడెను. సైన్యమున కంతకుఁ దెల్లవారునవఱకు నిద్రలేదు. తరువాత కొంచెము నిద్ర. అందులో సుఖస్వప్నము. ఆ నాఁడు వాన ఘోరముగాఁ గురిసెను. అగస్త్య సముద్రమువలెఁ దెపకొలు కొట్టుకొనుచుండెను.

నాలుఁగురోజు లయినతరువాత కుట్టాన్ రామనాథమునకు బోయెను. వెంటనే తాను రామనాథమునుండి తెచ్చిన రెండువందల సైనికులలో నేఁబదిమందిని, ముట్టడివేళఁ బ్రమాదిల్లిన రెండువందలమందిని, గోత్రసైనికులలో మూఁడువందల మందిని, గోటముట్టడివాండ్రకు స్వాధీనముచేయుమన్న నూటయేఁబదిమందినిగలిపి యేడునందలమందిని, నెనమండ్రు నాయకులను రామనాథమునకుఁదీసికొనిపోయెను. కాళయ్యార్కోవెల నాల్గువందలమంది సైనికులు వీరయ్యప్పనాయకుని సంపూర్ణాధికారముక్రింద నుండిరి. కోట వదలిపోవు కుట్టానును వీరయ్యప్ప 'నాయకుఁడా! సెలవు' అనెను. కుట్టాన్ నవ్వి 'ఇక మీరు నాయకుడు' అనెను.

౨౦

ఉదయన్ సేతుపతి మధురలోఁ బట్టాభిషేకోత్సవములు పూర్తియైనతరువాత భాద్రపద శుక్ల పాడ్యమినాఁడు బయలుదేరి పంచమినాటికి రామనాథమునకు వచ్చెదనని తన కొడుకునకు గబురంపెను. కాళియ్యార్ కోవెల తిరుగుబాటునుగూర్చి కుట్టాన్ తండ్రికి వర్తమాన మంపెను. సేతుపతి కోవెల తిరుగుబాటు రాజుతోఁజెప్పెను. రాజు సేతుపతిని బొమ్మని తొందర పెట్టెను. తిరుమలనాయకుఁడు 'కుట్టానున్నాఁడు; ఫరవాలే'దని పట్టాభిషేకోత్సవము లైనతరువాతనే సేతుపతి పోవచ్చునన్నాఁడు. ఉదయన్ సేతుపతికిఁ దొందర యెక్కువైనది. చిత్రముగాఁ దాను పూర్వము రాజుమాట తీసివేయఁజాలనట్లు తిరుమలనాయకునిమాట కాదనఁజాలమి నెఱింగికొని యుదయన్ సేతుపతి యాశ్చర్యపోయెను. అదిమొదలు తిరుమలనాయకుని దాను గలసికొనినప్పుడెల్ల నతనినిఁ బైనుండి క్రిందకుఁదిగ బాఱఁజూచెడివాఁడు.

నాఁడు శ్రావణ బహుళదశమి. వర్షము జోరుమని కురియుచున్నది. కుట్టాన్ రామనాథమున రాజసౌధముపైఁ గూర్చున్నాఁడు. కాళియ్యార్ కోవెలగెలుపునలన నతనిమనస్సు మహానందమున మునిఁగియుండెను. కాని యతని మనస్సులో నొకశంకకూడ నుండెను. క్రొత్తగా నైదువందలమందిసైన్యము జేర్చుటకుఁ దన కేమి యధికార మున్నది? తండ్రి కోప

గించును. అట్లు చేసికొనకపోయినచో మఱలం దాను అల్లరుల కవకాశమేర్పఱచినవాఁడ నగుదునని కుట్టాను తలంచెను. తృప్తి లేని మైదారువందలమందిని వదలినచో నొక పెద్ద శత్రుసైన్యము ను లేపి వదలిపెట్టిన ట్లగును. అట్లువదలినచోఁ దాను జేసిన వంచనకు వారిలోఁ బ్రత్యపకృతిబీజమును నాటినవాఁడగును. అందుచేత వారిని సైన్యములోనికిఁ దీసుకొనక తప్పినది కాదు.

జరిగిన వ్యవహారమంతయుఁ గుట్టాను లేఖ వ్రాసి రాజు గారికిన్నిఁ, దండ్రికిని బంపించెను. ఒకవేళ్ల రాజీగ్రొ గ్తసైన్యము నంగీకరించనియెడలఁ దానేమిచేయవలెను? దూరమున నాకస ములో నొక మెఱుపు మెఱసెను. కుట్టానున కేకవీర కనులకుఁ గట్టినట్లు కనిపించెను. కట్ట త్రెంచిన బోదెనీరు పొలములోనికిఁ బోసికొన్నట్లు వాని మనస్సు జలజల ప్రవహించి యేకవీర తన యున్నాళ్ళ పొందికలేని జీవనము, మీనాక్షీవీరభూపతుల వివా హము, తన మనఃపరివర్తనము, తన మనస్సులో నేకవీర తాల్చిన ప్రణయరూపము, ఆమెను దాను జూడరాని రాచ కార్యముల యభ్యంతరము నూహపై నూహగా నతనినిఁ గ్రమ్ముకొనెను.

రెండు సంవత్సరముల నుండియుఁ దన మామగారు రాలేదు. తాఁతనుజూడలేదు. తనకుఁతన మామగారికిఁబూర్వ మేమియు సంబంధములేదు. మామగారు సైన్యము దాను దీసి కొనునేమో! ఆయన మంచి సరదారు.

ఏకవీర యొకటిసారి తలంటిపోసుకొని తన మంచము మీఁద దెల్లనిచీరఁదాల్చి నిద్దురపోయిన — పెండ్లియయిన తరు వాత మూఁడు నెలలనాఁటి కథ స్మృతికివచ్చెను. మెఱపు తటా

లున మెఱసెను. కుట్టానునకుఁ దెల్లచీర దాల్చిన యేకవీరను జూచినట్లయ్యెను. ఏకవీర తనకు భార్య యగుటచేత, తన సుముఖతయే యభ్యంతర మగుటచేత నిరభ్యంతరముగా మన సులోఁగుట్టాను ఏకవీరను గాఁగిలించుకొనెను. ఆమె భుజములు, కంఠము, నేత్రములం ముద్దులతో నింపెను. ఆమె రహో విస్రబ్ధయై యతని యెదుఱొమ్మపై విశ్రమించెను. అప్పుడు తమ గుజ్జువు వాళ్ళపిల్ల అమృతము తొంగిచూచెను. కుట్టానునకు నవ్వువచ్చెను.

మఱల సైన్యముమాట తోఁచెను. తండ్రి కోపగించెను. మామగారు తాను భరించలేననెను. తానే స్వంతముగా సైన్య మును బోషించుచుండెను.

ఇంతలో వీరభూపతి స్మృతికిఁ దగిలినాఁడు. మీనాక్షి వీరభూపతులు సుఖముగాఁ గాపురము చేయుచుండిది. తాను వారింటికి మఱల భోజనమునకు వెళ్ళెను. మీనాక్షి గర్భవతి యయ్యెను. తానామెకు సారె చదివించెను.

మఱల నింకొకయూహ. తాను, దన భార్యయుఁగలసి యామెపుట్టింటికి బోయిరి. అందుఁ దాను భూలోకస్వర్గ మనుభవించెను. తనభార్య తన్ను ముగ్ధమనోహరాపాంగము లలో, నూత్న నూత్న విలాసములలో ముంచివేయుచుండెను.

కంచాలోని నల్లపిల్లి యొకటి మేడమీదకు వచ్చి తివాచిమీఁదఁ జలికి ముడుచుకొని పండుకొని యెందులకో కన్ను తెఱచి మెల్లగా "మ్యావు" అనెను.

కుట్టాన్ మనస్సు కదలిపోయెను. దానిపంకఁ జూచెను. మఱల ధ్యానము.

తండ్రి సైన్యమును వదలివేయు మన్నాడు. తాను వద్దన్నాఁడు. ఇరువురునకుఁబోట్లాట జరిగినది. సైన్యములన్నియుఁ దనవైపు; వృద్ధసేనాపతులు మాత్రము తండ్రివైపు. తిరుమల నాయకుఁడు దూరమునునుండి చూచుచున్నాఁడు.

మఱల నింకొకయూహ. మీనాక్షి వీరభూపతులకుఁ బడుట లేదు. మీనాక్షి తనకుఁ గాక వీరభూపతికి గాక పోయి నది. మీనాక్షి యనుకుఁతనకుఁ దగిలినది. తనకుఁ దనభార్యకుఁ బొందిక లేదు. ఏకవీర తనన లెనే చిన్నప్పు డెవరినో ప్రేమించి నది. అది కారణముగాఁ దనయందామెకు మక్కువ లేదు.

మీనాక్షి వీరభూపతులు, తాను, దనభార్య, క్రొత్త సైన్యము, తండ్రి, రాజు, తిరుమలనాయకుఁడు, తన మేనమామ గారియూరు-గిల్లిన కుట్టాన్ మనస్సులో చక్రభ్రాంతిపొందెను. వాన కురిసి కురిసి వెలిసెను. ప్రొద్దుగ్రుంకినది. హజారము నుండి ఘంటాధ్వని వినవచ్చెను.

శ్రావణ బహుళదశమినాఁడు మథురలో వర్షము కుండ లతో దిగఁబోసెను. ఏకవీర తన పడకగదిలో మగని పెద్దమం చముమీఁద ద్వారబంధమువంటి గవాక్షమునుండి జాజిపందిరి వంకజూచుచుఁ గూర్చుండెను. వానబొట్లు జాజియాకులచివరల జాజిపూవులమీఁద నిలచి ముత్యములవలె గులుకుచుండెను. ఆ నిలచిన ముత్యము క్రొత్తనీటిబొట్టుచేఁ దఱుమబడి నేలఁబడి యా స్థానమునఁ గ్రొత్తనీటి బిందువు నిలుచుచుండెను. వాన ధారగాఁ బడుటచేఁ దుమ్మెదలు పూవులమీఁద నిలుచు నాస్కారము లేక వానలోఁ దడియుచుఁబందిరిపైనిఁ బరిభ్రమించు చుండెను. చల్లనిగాలిపొర యేకవీరమీఁదికి విసురుకొనెను.

ఏకవీరకన్ను లర్ధనిమీలితము లయ్యెను. ఆమె పయ్యెద కద
లాడెను. ముంగురులు తూఁగాడెను. ఆమెత్వగింద్రియముమీఁద
మెఱపుమెఱసినంత కాలములో నొకతడిగుడ్డ వేసి తీసినట్లుతోఁచి
నది. ఏకవీర చలించలేదు.

వానధారలు మిక్కుటమయ్యెను. జాజిపందిరిమీఁద
వానజల్లుపడినకొలఁది పెద్దధ్వనిఁ జేయఁజొచ్చెను. జాజియాకుల
చివరనుండి నీరు ధారగాఁ బడుటయేగాని నీటిబొట్లు కొంచెము
సేపయినను నిల్చుటకు వీలు లేకుండెను. తుమ్మెదలు పందిరి
మీఁద నిలువలేక పందిరి క్రిందకుఁబోయెను. మఱల నొక చల్లని
గాలితెర యేకవీరమీఁదఁ బోసికొనెను. ఆ గాలివేఁగమునకు
జాజిపందిరి కదలాడి పోయెను.

ఏకవీర జుట్టుముడి వీడి యామెభుజములమీఁద వ్రాలెను.
ఆమెపయ్యెదతొలఁగిపోయెను. ఆమెకనులు మూసికొనిపోయెను.
ఆమె త్వగింద్రియము రక్తప్రవాహదఘ్నముగా నీ చల్లగాలినిఁ
గ్రోలుచుగొనెను. గాలి మఱల మఱల నామెమీఁదికే విసరు
కొన్నది. గాలిపొర వచ్చినప్పుడెల్ల నామె సరిగాఁ గ్రోలుచు
కొన్నది.

వర్షమింకనుఁ బెద్దదైనది. పందిరిమీఁదఁ జినుకులు పడు
టయేగాని, పడుట మఱలపడుటయును కాలవ్యవస్థ గోచరించుట
లేదు. వానకుఁ దడిసి కంచుమ్రోఁత పోయిన నగారామీఁద
సన్నని పుల్లతో నెడ తెఱపిలేక మ్రోగించిన మ్రోగించుటలో
గొఱవి గిఱ్ఱున ద్రిప్పినచోఁ ద్రిప్పుచున్న జ్ఞానముపోయి యొక్క
టియే యెఱ్ఱని యగ్ని వలయాకృతి యేర్పడినట్లు వేగముగా
మ్రోగించిన నొక్కడే మొదలు, తుద, మధ్యస్థితిలేని యేక

మైన ప్రమోతకలిగినట్లు పందిరిమీఁద ధ్వని కలుగుచుండెను. వానబరువునకుఁ బందిరిఁ గదలిపోవుచుండెను. వర్ష ధ్వని తప్ప యింకొకధ్వని గాలిలో లేదు. మఱలఁ బెద్దగాలి రివ్వునవిసరెను. పందిరి సౌధముమీఁది కొరగెను. మంచముమీఁదఁ బఱచిన బందరుకలంకారుదుప్పటి యెగిరి యంచులు ముడుచుకొనెను. ఏకవీర విడివడినజుట్టు ఆమె మొగమున వక్షస్సున భుజముల మీఁదఁ బ్రవాహవేగమున విధూతమైన శైలమువలె సల్లల నాడెను. ఏకవీర కన్నులు గట్టిగాఁ దారకలపైని గనురెప్పలు, రెప్పలకండలు నాలుఁగంగుళముల పొర యేర్పడినట్లు మూసి కొనెను. నిష్కంచుకమైన యామె యెదుటొమ్ము వనవరాహము దూసి చన్న వెదురుపొగవలె సోర్ధ్వాధోభాగముగ గంపించెను. ఆమె త్వగింద్రియముయొక్క స్పర్శగుణవ్యాప్తి చర్మముదాటి, లోని గోనువెచ్చని రక్తప్రవాహము దాఁటి, శల్యములదాఁకఁ దాకెనని తోఁచిన దామెకు. ఆమెకు బాహ్య జ్ఞానముపోయినది. ఇంతలో నీఁదురుగాలివెంటఁ జక్కని వాన జల్లువచ్చి యామె మీఁదఁ దుపాను మొదలు పెట్టువేళ సముద్రపు కెరటము లొడ్డుననున్న వానిమీఁద గొట్టుకొన్నట్లు కొట్టుకొనెను. ఆమె పంచేంద్రియగుణములు స్పర్శగుణత్వము పొందెను.

కొంతసేపటికిఁ బెద్దవాన యాఁగిపోయి మఱలఁ దుప్పర లోనికి దిగినది. అంతసేపటికి ఏకవీరకు స్మృతి కలిగినది. తన్నుఁ దా జూచుకొన్నది. తలవిరబోసుకొన్నది. ఎదుటొమ్ము దిగ్వాసముగా నున్నది. వాన తగ్గినది. సన్ననిగాలి రేగినది. జాజి పందిరి యాకులు పూవులు సన్నని నీటిబిందువుల బరువుచేతఁ

గదలలేక కదలుచున్నవి. ఏకవీర ప్రక్కగాఁ జూచినది. గుజ్జప్పు వాళ్ళపిల్ల అమృతము తన పెద్దకన్నులు మఱింత పెద్దవిచేసికొని ఏకవీరవంకఁ దదేకదృష్టితోఁ జూచుచున్నది. ఏకవీరకు నిలువెల్ల సిగ్గయినది. తొందరగా దల ముడివైచుకొని నేలువ యెదురొమ్ముమీఁదికి లాగుకొన్నది. మరల అమృత యున్న యెడఁ జూచినది. అమృత యందు లేదు.

ఏకవీరకు భయము వేసినది. ఆపిల్ల తనవంక నేల యట్లు చూచినది ? ఈసారిదానినిఁ జూచినప్పుడు కోపించవలె నను కొన్నది. మఱల నేమో విచారింప నారంభించినది.

చిన్నప్పటినుండియు నేకవీరకు వర్షాకాలమన్నఁ దన్మయత్వము. మఱియుఁ జిన్నప్పుడు వానలో దిరిగి తండ్రిచేత దెబ్బలు తిన్నది. మఱికొంచెము పెద్దయైన తరువాతఁ బట్టు చీరలు వానలోఁ దడిపి తల్లిచేఁ జీవాట్లుతిన్నది. ఒకసారి వానలోనిలుచుండి బిగుసుకొనిపోయినది. ఇదివఱకామె వావలకుఁ జల్లగాలులకుఁ దన్మయత్వము భజించెడిది. రెండు సంవత్సరములుగా నామెలో నొక క్రొత్తమార్పు వచ్చినది. ఆమెకుగాలి తన చల్లదనము కొలిచిచెప్ప మొదలు పెట్టినది. ఆమె దేహము క్రమ క్రమముగా వాయువుయొక్క శైత్యోష్ణతల పరిమాణము కొలుచు విచిత్రయంత్రమువలె నైనది. కస్తూరిపూఁత, మంచిగంధపుపూఁత, కప్పురపుపొడి, వట్టివేళ్ళ విసనకఱ్ఱ, మలయానిలయము-వీని ప్రత్యేకస్పర్శసుఖానుభవమామె మనస్సునకుఁ జక్కఁగా నేరుపఱచి చదివిన పొత్తము లోని యర్థమువలె విజ్ఞాతత త్తదూహత్వకించిద్దూహత్వాగూఢత్వముగా విస్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చెను.

అమృతము వచ్చె వచ్చి తొంగిచూచి పాటిపోయెను. ఏకవీర కలవరపడెను.

వర్షాసాయంసంధ్య వచ్చెను. పగలెల్ల వెలుగు లేక తెలుఁగని రోదసి యావేళకుఁ బడమటిదిక్కున నల్లని మేఘముల నలుపులో గ్రుడ్డివెలుఁగులు తిరిగెను. శివరాత్రినాఁటి కృష్ణపక్ష గాఢయామినీ వేళ గర్భగుడిలో నేకాభిషేకముచేతఁ జెమ్మగిలిన యవకాశమున కర్పూరనీరాజనము వెలిఁగించగా దట్టమై నల్లనైన హారతిపొగ హారతిజ్వాలను గ్రమ్ముకొన్నట్లు పొలిచినదా వర్షాసాయంసంధ్య. దీపము వెలిగించుఁ బరిచారిక గదిలోనికి వచ్చి యేకవీరను సవినయముగాఁ బిలచెను.

శ్రావణశుద్ధ దశమినాఁడు వత్తునని కబురంపిన వీర భూపతి బహుళ పాడ్యమినాఁడుగాని యింటికి రాలేదు. వచ్చి భోజనముచేసి మఱల రాజసౌధమున కేఁగెను. ఆనాటి కీనాఁడు బహుళదశమినాఁడింటికివచ్చెను. ఈ కాలములో మీనాక్షి ప్రేమ బీరువో లేదు. క్రొత్తక్రొత్తకూరల వంటకములలోఁ బతి నారగింపించి తాను గబగబ రెండు ముద్దలు తిని మేడపైకి బతి ననుసరించెను పర్షము ప్రబలకాళ మందుకొన్నది.

మీనాక్షి గవాక్ష పక్షములు మూసినది. లోపల జీకటియయినది. వీరభూపతి మంచముపైఁ గూర్చున్నాఁడు. మీనాక్షి ప్రక్కనె లుచుండు తమలపాకుల కీనెలు తీసి సున్నము రాచి చేయి చాచినది. వీరభూపతి చేత నందుకొన్నాఁడు. కొంతసేపటికిఁ బతి చాలు ననెను. చాలు నన్నతరువాత మీనాక్షి యొకయాకు చిలుకచుట్టి వీరభూపతి నోటికందిచ్చినది. అతఁడు నోరు తెఱువలేదు. మీనాక్షి ప్రక్కఁ

గూర్చుండి యామెతోఁ జెవవ్రులవఱకు సందుచేయుఁ జొచ్చెను. అతఁడు కోపగించెను. ఆమె క్షిప్రముచ్చుకొనెను. అతఁడంగీక రించెను. వర్షము గవాక్షప్రతిలముల రంయుమని గొడ్డళ్ళతోఁ గొట్టినట్లు కొట్టుచుండెను.

మీనాక్షి:- మీరు సరిగా నింటికివచ్చి నెలనాళ్ళయి నది. అంత పనియున్నదా యేమి?

వీరభూపతి సమాధానము చెప్పలేదు. నిద్ర వచ్చు చున్నట్లు నటించెను. మీనాక్షి యది గ్రహించి మంచము దులిపి ప్రక్కవేసెను. అతఁడు పండుకొనెను. మీనాక్షి పాదము లొత్తబోయెను. అతఁడు వారించెను. బయట వర్షమును, గాలియు, గవాక్షమును బ్రద్దలుకొట్టు నేమో యనిపించినది. వీరభూపతి యాపాదమస్తకము ముసుఁగుపెట్టుకొని మంచము నకు నడుమఁ బండుకొన్నాఁడు. ఆమె ప్రక్కన బండుకొన్నది. ఆమె యొడ్డుననున్నది. క్రిందఁబడునట్లున్నది. అతఁడుజరుగలేదు. కొంచెము సేపున్నతరువాత నతనిని జరుగమన్నది. అతఁడు జరిగి యటుతిరిగి పండుకొనెను.

అట్లు గంటసేపైనది. వీరభూపతి నిద్రపోయినట్లున్నది: ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు ముక్తపరిగృహీతవేళాసమా నముగాఁ గనిపించెను. మీనాక్షి యతనిపైఁ జేయివైచి మఱి కొంచె మూఁగి గట్టిగా దగ్గఱకు లాఁగెను. అతఁడు కదలలేదు. మెల్లదిగా నొకచేతిమీఁద లేచి ముసుగుతీసి మొగమునఁ జూచెను. గాలి విసరునకు గవాక్షము తోసికొని వచ్చియొక జల్లువచ్చి మంచముపై బడెను. మీనాక్షి లేచి మఱలఁదలు పులు మూసి గడియవేయు లోపల నామె మొగమున వాన

చినుకులు గ్రుమ్మపోసినట్లుండెను. పైటయు, రైకయుఁ దడిసెను. వీరభూపతి మేల్కొనెను. మీనాక్షి రైకయుఁ జీరయు మార్చినది. వీరభూపతి అంగీ చల్లఁబడెను.

మీనాక్షి :-గాలికిఁ గిటికీ త్రోసికొనివచ్చెను. నిద్రాభంగమైనది.

వీర :-(కొంచెమూఁగి) నిద్రపట్టనే లేదు.

మీనాక్షి కలవరపడినది. కాని లజ్జాప్రథమసోపానము దాటితి ననుకొన్నది. విచారించినది. తానేమి తప్పు నేసినది ? తనవాంఛ ధర్మబద్ధమైనదే ననుకొన్నది.

వీర:- రాజసౌధమునకుఁ బోవలయును. మీనాక్షి :- బండివాఁడు రాలేదు. వీర :- నడచి పోయెదను. మీనాక్షి :- తడిసిపోదురు. వీర :- పని యున్నది.

మీనాక్షి :-నవ్వి యేదో యన్నది. వీరభూపతి కదిపినఁ బడలేదు. అతనికిఁ గోపమువచ్చినది.

మొగ మటు త్రిప్పుకొన్నాఁడు. మీనాక్షి దగ్గఱకుఁ బోయి "కోపమెందుకు? పని తడిసిపోవునా" యంటిని. "క్షమించుడు" అనెను. వీరభూపతి కుక్కిరిబిక్కి రయ్యెను. దొడ్డిలో నేదో పెద్దధ్వని యయ్యెను. మీనాక్షి భయపడెను. వీరభూపతి "దొడ్డిలో నేదో చెట్టు గాలికిఁ బడెను గాబోలు" నన్నాఁడు. ఆమె పతిదగ్గఱగా నిలుచున్నది. వీరభూపతికి ఒక కాలువ తూర్పుగట్టుమీఁద నిలుచుండి పడమటి గట్టున కెట్లు చేరుదునా యనుకొన్నట్లయినది. ఇంతలో నతనికిఁ గన్నులు గిఱ్ఱుఁ దిరిగి ఱెక్కలు వచ్చినట్లు పడమటి గట్టు మీఁదికిఁ బోయి తూర్పుగట్టున కెట్లు చేరుదునా యనుకొను చున్నట్లు

తోఁచినది. తన జీవితము పూర్వము తాను చేరవలసిన స్థానము పడమర నున్నది. అది విచిత్రముగాఁ దూర్పునకుఁ దిరిగివచ్చినది. తాను బడమటి గట్టుపైనున్నాఁడు.

వర్షము బయట కొంతసేపు మద్దెలలు వాయించినట్లు, కొంతసేపు వెదుళ్లూదినట్లు, కొంతసేపు తాటియాకు లీడ్చినట్లు, కొంతసేపు అవ్వాయిచువ్వ లెగురవైచినట్లు, తోటాలు కాల్చినట్లు, పిచ్చివానివలె నల్లరచేయుచుండెను. ఇరువురును రెండవగదిలోనికి బోయిరి. మీనాక్షి కనులు తన చిత్రము మీఁదికి బోయెను. దానికి దూరమున నున్న వీరభూపతి చిత్రమును తెచ్చి యామె రెండును దగ్గఱగా నుంచెను. వీరభూపతి బొమ్మ కలకల నవ్వినది. స్థానాపతి యాలోచనానిమగ్నుఁ డయినాఁడు. మీనాక్షి బొమ్మ విచారముఖము సూచించినది. మీనాక్షి మొగము కలకలలాడినది.

పతి మాటాడలేదు. మీనాక్షికిఁ గనుల యెదుటఁ దెరగా నాడినది. ఆమె చూపు తన పతి పూర్వప్రణయినీచిత్రము మీఁద నిలచినది. ఆ చిత్రమున నామె తెల్లని చీర ధరించినది. కేశపాశము పొడిపొడిగానై ముంగురులు గాలికిఁ గదులుచున్నవా యనునట్లుండెను. మీనాక్షి యులికి పడినది. 'స్త్రీ సంస్థానం చాప్సర స్తీర్థ మారాదాక్షిప్యైనాం జ్యోతిరేకం తిరోభూత్' అన్న వాక్యములోని యనుభవమునకు సాజాత్యమైన యొక యనుభవ మామె మనోనేత్రము నెదుటఁ గలిగినది.

బయట వాన తగ్గి మఱల మొదలు పెట్టుచున్నది. ఇంక జాము ప్రొద్దుండవచ్చును. మీనాక్షి నిరస్తభూషయై యింటఁ బనులు చూచుకొనుటకుఁ బోయినది. వీరభూపతి

సంకల్పవికల్పశక్తిఁ గోల్పోయిన మనస్సుతో మఱల నిద్రను బడినాడు.

పట్టాభిషేకోత్సవములు వర్షాకాలమునఁ బడిపోయినవి. ఉత్సవములకన్నఁ గ్రొత్త రాజుకిందఁ జేయవలసిన రాజ్యాపుఁ గట్టుబాటులకే చాలకాలము పట్టుచున్నది. వర్షము వెలిసిన సాయంకాలముల రాజసౌధపు ఏనుగులు మొగసాలనుండి రతనాలు కుట్టి వెలగల జరీపనులుచేసిన పట్టుపరదాలతో నూరు తిరిగి రాఁబోయి మఱల రాజసౌధములకు బురద మర కలతో వచ్చుచుండెను. ఉత్తమజాత్యశ్వములకుఁ గూడఁ గాలు జారుచుండెను. రాజసౌధపు ముంగిళుల నౌబత్తుఖానాల మ్రోతకూడ వానలకుఁ జెమ్మగిల్లినట్లు మందముగా వినఁబడు చుండెను. విద్వద్బ్రాహ్మణులు రాజుగారిచ్చిన క్రొత్త సేలు వల బంగారము దర్భాసనములలో దాచి తడిసిపోవు నని భయము వదలక వంగివంగి పోవుచుండిరి. సాయంసంధ్యలు నల్లనల్లనై విషాదభావము మూర్తికట్టినవి.

భాద్రపద శుక్ల పంచమినాఁటికి మధురనుండి రామనాథ మునకు ఉదయన్ సేతుపతి బదులు రాజలేఖ యొకఁడు పోయి నది. ఇంకొక నెలపైగా సేతుపతి రాజ నగరమున నిలువక తప్పదు. కుట్టాన్ శౌర్యమునకు, రాజనీతి వేత్తృత్వమునకు రాజు మెచ్చెను. కానుకలు పనిచెను. తిరుమల నాయకుఁడు చెలికానినిఁ బాగడి యుత్తరమొందువ్రాసెను. క్రొత్తసైన్య మాలువందలు వెంటనే మధురకుఁ జేర్పవలయును. కుట్టాన్ తండ్రివచ్చువరకు రామనాథముననే యుండవలయును. దశమి నాఁడు బయలుదేరి క్రొత్తసైన్యములు గోవిందనాథుఁడునొగఁగా

మధురకుఁ బ్రయాణమయ్యెను. కట్టాను వేసవిన్న చుట్టు పట్టు పాళెగాండ్రకును, దోపిడిగాండ్రకుఁ బోర్చుగీసువాండ్రకు సింహస్వప్నమైనది. భాద్రపదము గోరంటపువ్వులతో వెనుకఁ బట్టెను.

మధురపై నాకాశమునఁ దెల్లని మేఘములు గాలికిఁ గదలు దోమతెరవలె గదలజొచ్చెను. పవళ్ళకు సూర్యకాంతి మొగమువాపు తగ్గెను. మీనాక్షీదేవాలయమున కాంధ్ర ద్రావిడస్త్రీలు సాయంకాలమునఁ జేమంతిపూవులు కట్టిన పెద్దజడలతోఁ బోవుచుండిరి. నందీశ్వరునియొడల రాచిన నూనెయుఁ నాయనకొమ్ములపై ప్రేళ్ళుంచి తద్విషాణమధ్యము నుండి శివలింగ దర్శనము చేయు భక్తులుంచిన విభూతి పులుముకొని తెల్లబడజొచ్చెను. యామ్యదిశ నేకచ్ఛులు గావాం కారని శ్శైవశోషితపాథోధినయస్కుఁడైన మునితోఁచె.

వైగైనది పతిప్రేమ జారిపోవుట తోఁచిన కాంత మొగమువలె తన చివరల తెల్లబడఁజొచ్చెను. ఆమెలోని రాగచ్ఛాయ పిటిగిపో జొచ్చెను. కంఠేకాలుని శిరఃకోటీరముపకు చంద్రకాంతమాలలు సమృద్ధిగా దొరికెను. శరల్లక్ష్మి యొక నాఁటిప్రొద్దున నున్నట్టుండి దిగంతవిశాలరమ్యాదీర్ఘహాసము చేసెను. గుజ్జువాళ్ళపిల్ల అమృతముకూడ నాఁటిప్రొద్దున సెలవివాఱి దిగంతవిశాలరమ్యహాసము చేసినది. అమృతము తెలివిగలపిల్ల యని గ్రహించి యొకబ్రాహ్మణుఁడామెకుఁ బది నాళ్ళుగాఁ జదువుజెప్పుచుండెను. ఆమె పదినాళ్ళలో నక్షరములు నేర్చి మాటలు చెప్పఁడని యీయనను బలవంతపెట్టగా నాయన 'అతిమూఢి'లో మొదటివాక్యము 'ఆరంభేవిఘ్నంబు'

అని యామెకు నేర్పెను. ఆమెయుఁ నామాటఁ దెచ్చి బొగ్గుతో నేకవీర సౌధకుడ్యముమీఁద వ్రాసెను. ఏకవీరయది మఱునాఁడు చూచి యేలొకో భయపడి పాఱిపోయెను. ఈసంగతి యమృతముచూచి యెందులకో దానికిఁ దెలియకుండనే యొకపెద్ద నవ్వు నవ్వినది. ఆనవ్వు శరత్కాలము లేఁతయెండలోఁ గలసి జాజిపందిరిమీఁదఁ బ్రాకిపోవును; సౌధకుడ్యముల సున్నము కాంతిలోఁ గలిసిపోయెను.

ఎండలు ఘెల్లునఁ గాసెను. వర్షవేళ గొడ్లతొక్కిడి బురదలైన ప్రదేశములు వాని కాలిగిట్టలగుర్తులు గుర్తులు గానే బిగియఁ జొచ్చెను. తెల్లుపూవులు దూసపుటెండ పొరలలోఁ తళతళలాడెను. పంట బోదెలవెంటఁ దెల్లని యొండు విరిగిపోయిన కొబ్బరిపాలవంటి నీరము సన్నగాఁ బ్రవహింపఁ జొచ్చెను. బోదెలమలుపులలో జాలరులు మావులునిలిపిపోయిరి. పచ్చని వరిపైరులు నలుపుతిరిగి గుమ్ములుకట్టి పైనాకాశపు నీలిమకుఁ బ్రతిగా నుండెను. కొతిమెరచేలా నాగఁటిచాళ్ళలోఁ జిన్నిచిన్ని మొక్కలుగా గాలి పొరలలోఁ జిన్నితల లాడించెను. సెనగచేల మొక్కలు లేఁతప్రాయపుఁ బుల్లతనము రాతుకులపుడు కొంచెము కొంచెము పంచునకుఁ గొంచెము కొంచెముగా దినదిన మెదుగుచుండును. ప్రొద్దుటిపూటఁ జల్లని లేయెండ, మధ్యాహ్నముకు వేసఁగియెండ, సాయంతన సమయముల నెండయుఁబింపనియెండ. రాత్రి రెండుజాముల వఱకుఁ బలుచని మేఘముల చాటుకు విరియు బోసికొన్న చిక్కని పాలవంటి వెన్నెల రాతిరి రెండవజాము మొకలు

౦, యీ శిశిరకాలపు దివారాత్రములకు సహజ

ంను శిక్షించవలెనని ఏకవీర. ఏకవీరకుఁ గన
ము. మేఘపు మఱుగున నున్న పలుచని
ు యొకదానినొకటి పాఱఁద్రోలఁగా, దప్పించు
గా నొప్పినట్లు వారిర్వురు శరద్రాత్రుల కొక
ప్పకొనిరి. శరద్రాత్రులు గగనభాగ మొక వింత
ఽవించినది. కొంతసేపు తెల్లని చిక్కని మేఘములు
ంత బహువులై మనుజుల, పశువుల, పాదఘాతములు లేని
యిసుకతిన్నెలు గాలి దుమారములచేత నొక్కులు నొక్కు-
లుగా నైనట్లు, సముద్రపు కెరటములు వెనుకకుఁ బోవుచు
నొడ్డున నున్న యిసుకనేలఁ జిన్నిచిన్ని మెట్లుగా నమరించినట్లు,
తెల్లనిచేప యొడలిపొరలట్లు, ఒకటిరెండు కాన్పులైన ముగ్ధ
పురంధ్రీరహోవేళాస్పష్టము, దీపపువెలుఁగున మెరయుఁబొత్తి
కడుపట్లు రమ్యముగా నుండెను. మఱికొంతసేపు వలయాకార
మందందుఁ జెడిన చిన్నచిన్న తెల్లనిమేఘములు, వానినడుమ
నల్లని మేఘములు. తెల్లనివి చంద్రకాంతిచే మెఱిసి, నల్లనివి
చంద్రకాంతి నాపి, హూణదేశపుటావు నొడలివలెఁ దామర
గొడుగాకులు పూవులు నీటిపైకి లేచిన చెఱువు పైభాగము
వలె, పూలుపూచిన సొరపాదువలె మనోహర మయ్యెను.
మఱికొంతసేపు పడమటిగాలి విసరి, యాదిక్కునఁ జలువచేసి
యారవైచిన ఖద్దరువస్త్రమువలెఁ జిక్కని తెల్ల మొగిళ్ళు,
తూర్పునకు గాలివిసరున నెగిరిపోవుచు నక్షత్రములను, జంద్రుని
బడమటిదిక్కునకుఁ బరుగెత్తించుచున్నట్లు కనిపించుచుండెను.

అదియొక శరద్రాత్రి. కుట్టాన్ భార్య సంకల్పించి నాల్గుసార్లు వ్రాసి చింపివేసి ముఖవంకఁ జూచి శరజ్జ్యోత్స్నలో నేకవీర యున్నదనుకొని యామెకుఁ దన ప్రేమ హాతా యామె గాఢతర పరిష్వంగము లోతుఁలు నాస లేఖ వ్రాయుట మాని తెల్లవారు లాక్షె చుండెను. ఏకవీర తన్నుఁ గుట్టాన్ ప్రేమించు వృత్తాంత మనుకొని, యాపరాని తన పూర్వప్రేమ. ప్రయత్నముచేత మనసు చొఱకుండ నాపరాని వాసి త్తాళలవు వెన్నెలల తెలికాంతులవలనఁ దాను ధరించు తెల పట్టుచీరలలోని యొక విశేషానుభవమువలనఁ మఱియుఁ మఱియుఁ దనయూహాలో నిలుచువానినిఁ జూచి, యూహించి, సాత్త్విక భావములకు లోనయి, యొడలెల్లఁ బులకించి యాసుఖము తన రక్తమాంసములలోనికిగ్గూడఁ జొచ్చిపోవునట్లు భావించుకొని యింతలో నమ్మృతము తనవంకఁ దొంగిచూచుచున్నట్లులికిపడి, "ఆరంజేవిరుంబు" తన చెవులలో ధ్వనించి మఱలఁ గుట్టాన్ ప్రేమమూర్తి పరిణతభావుని భావించి నేలకుఁగాక మింటికిఁగాక పరితపించుచుండెను.

తెల్లవారి లేయెండలు కాచి దొడ్డిలోని కాఁకరపూలు, బీరపూవులు బంగారునాణెములవలె, పొట్లపూవులు వెండి నాణెములవలె, వంగపూలు నీలాలవలె, గన్నేరుఁబుపచ్చలవలె మాణిక్యములవలె, నకాలదోహదపుష్పితమల్లికలు సూచీముఖ్యపుష్యరాగములవలె, నిత్యమల్లిక లెఱ్ఱవి, తెల్లవి, యెఱ్ఱని రాళ్ళవలె, వైక్రాంతములవలె దొడ్డి యంతయు ధనలక్ష్మి

్యను. ఏకవీరమనస్సులో మాత్రము దారి ను.

౨౧

కృష్ణానది కుత్తరమునఁ దెలుఁగునాడులో విజయవాడకు దగువఁ గూచిపూడియని బ్రాహ్మణాగ్రహారము గలదు. అందు సిద్ధప్పయను బ్రాహ్మణయువకుఁడు, మందబుద్ధి, సోమరి అమాయకుఁడు, నిరక్షరాస్యుఁడు, ఆ యూరందరకుఁ బరిహాస పాత్రము. ఆ యూరిలో మరియొక బ్రాహ్మణుని కూఁతును సిద్ధప్పకుఁ దగిన పెండ్లమని ఆమెతండ్రి తన కూఁతునకుఁ దగిన వరునిఁ దేలేకయు. సిద్ధప్పయందు జాలిచేతను ఆతనికిచ్చి పెండ్లి చేసెను. పెండ్లితో జీవితభారము తెలిసిన సిద్ధప్ప చదువు కోరిక బలిసి కృష్ణదాఁటిపోయి నానాపండితుల శుశ్రూష చేసి వేదశాస్త్రములు, సంగీతము, నాట్యము, భరతము సర్వాంకషముగా నేర్చెను. అతని చదువు పూర్తికాఁటకు వ్యక్తురాలయిన యతనిభార్య స్వగ్రామమున మనస్సులో, నామె తల్లి, తండ్రి బహిరంగముగా ప్రతీక్ష చేయుచుండిరి. విద్య పూర్తియయి యింటికిఁ దిరిగివచ్చు సిద్ధశాస్త్రిమనస్సు నానా విద్యలచేతఁ బరిపక్వ మయినను, భూతగృహస్థాశ్రమ మను భూతదశ యందినట్లయి తురీయాశ్రమము దెసఁ బరువెత్తెను. కాని మాయాలేశము వదలక మనస్సును నిశ్చయమునకుఁ

జేలేదు. కృష్ణవద్ద కిట్టియూహాలతో వ
నదిఁ జూచునుకదా కృష్ణ యీ యొగ్ర
యున్నది. తెప్పకొయ్యకుండ లేదు. ్ర
గ్రామములో అకు వెనుదిరిగిన నామడ పోవ
యాస రేఁగుచున్నది. సాహసించి కృష్ణ
మీఁదువఱకు మానిసిపని 'త్రాహి త్రాహి'
కంత్యకాలము సమీపించినదని యతఁడు మనసా
సన్న్యసించెను. ప్రయత్నరహితుఁడై చేతులు కాళ్ళు
యాగిన యతనినిఁ దాలోత్తాల మొకకెరటము జంఘుడఘ్న
మగు నీట నిలిపెను. ప్రాణాయామము చాలించిన యతనికి
కృష్ణయందినది. రేయి కూచిపూడి చేరినాఁడు. అల్లుఁడు తేజస్వి
సకలవిద్యారాశి, వచ్చినయానందము మరునాఁటికి గర్భా
ధానలగ్నము కుదిర్చినది. గృహారామక్షేత్రదర్శికి సిద్ధపండితు
నకుఁ గృష్ణనదుమఁ బూనిన యాతురసన్న్యాసము జ్ఞప్తికి
రాలేదు. ఆరాత్రి యేకాంతమున భార్యాచేలాంచలాకర్షి యతఁ
డామె చే వారితుఁడయ్యెను. నిజమునకు సిద్ధప్పగాని, యతని
భార్యగాని మందబుద్ధులు గారు. అంతర్ద్రిష్టలు. ఆమె
యోగిని. తన భర్తయందు సన్న్యాసినిఁ జూచెను. శృంగార
చిహ్నములులేని, నిదుర బడలికలులేని, ఆసకదలికలులేని వాని
కన్నులు నలుగు రమ్మలనోళ్ల నాట్యమాడి రహస్యము వెలికిఁ
దెచ్చెను. సిద్ధపండితుని మనస్సులోఁ దనయందు యతని
గాంచిన భార్యమాటకుఁ గృష్ణయీతకు ముడిపడి యతఁడమ
రకుని మేనఁ బర్యటించిన యాదిశంకరుఁచే సురేశ్వరుని వా
క్కులచేతవలెఁ బ్రబోధితుఁడయ్యెను. తత్క్షణము క్రమసన్న్య

న్యాదాత యయ్యెను. మందబుద్ధియగు
ికా, నాయూరెల్ల నాతనికి శిష్యకోటి
ినలో నిగూఢమైయున్న కవితాబీజ
త్యవభాసించి, నియచ్ఛింపబడి, మూకీభూత
వసర్వస్వము భగవంతునియందుఁ బర్యవ
కి దలిపోయెను. ఆయనలోఁ బరిపక్వములైన
ాట్యము, సంగీతము, దేశభాషాజ్ఞానము, కవితా
ు రూపమేర్పఱచినవి. నేర్చిన షట్శాస్త్రములు మన
ిగా మారినవి. అలంకారశాస్త్ర మంతయు బుద్ధియయినది.
సత్యభామాకృష్ణుల ప్రణయ మాత్మ యయినది. ఈ దివ్య
కవితారూపపరిణామముచేత దెలుఁగునేల నాలుఁగు దిక్కులు
సంగీతసాహిత్యము లనుపేరి కుచద్వయ మల్లలాడ భాషాదేవి
కాలిగజ్జెలు గల్లుగల్లునని మ్రోఁగినవి. సిద్ధేంద్రయోగి గ్రంథము
రెండు భాగములు. మొదటిది గొల్లకలాపము. రెండవది
భామకలాపము. గొల్లకలాపము షట్శాస్త్రములకు నిలుకడ.
భామకలాపము వడకట్టిన యలంకారభరతశాస్త్రము.
నాటకమునఁ గృష్ణదేవునకు స్థానములేదు. సత్యభామ ప్రధాను
రాలు. సత్యభామయే శృంగారరససర్వస్వమున కాలంబన
విభావ మని తెలిసినవాఁడు సృష్టిలో ముగ్గురన్న ముగ్గురే:
మొదటివాఁడు శ్రీకృష్ణదేవుడు. అతఁడుశృంగారసర్వస్వమును
జూఱఁగొన్నాఁడు. అతనికి రుక్మిణి వైకుంఠమునుండి తెచ్చు
కొన్న నిధానము కావచ్చును. ఆమె పాతివ్రత్యమునకుఁ మచ్చు
ముక్క కావచ్చును. సత్యభామ శృంగారాధిదేవత. సర్వవిధ
నాయికలను సర్వభావములను సృష్టించిన దామె. ఆ సృష్టి

యా తల్లి భర్తయగు భగవంతుని కంకిత
యాలంబన విభావత్వ మెఱిఁగిన రెండవ
పాదతాడనముకూడ శృంగారరసమునందె
యా దేవీరసమూర్తి యాయనకుఁ గొం
కృత్రిమకవితాలక్షణము పెంచుకొన్న
సత్యాశృంగార దేవతాత్వము సంపూర్ణము
నీయలేదు. అతని రచనలో శాఖోపశాఖలై మె
దెలియరాని యలంకారశాస్త్ర మొక్క యాశ
ముగిసెను. మూడవవాఁడు సిద్ధేంద్రయోగి. ఆయన
యాయనకే తెలియును. శృంగారరసము భగవంతుఁ జెప్పినవు
డాలంబనవిభావము (కృష్ణునితో పాటు) సత్యభామ యగు
చున్నదని తెలిసికొనుట తేలికగాదు. వంగదేశకవులు జయదేవ
విద్యాపతులు రాధ కా పదవిఁ గట్టిపెట్టిరి. ఆ శృంగారము
చైతన్యుని తన్మయత్వము ధ్వనించును గాని శంకరుని విజ్ఞాన
మును ధ్వనించదు. సిద్ధేంద్రయోగి జయదేవవిద్యాపతులవలె
భక్తుఁడుకాదు. యోగి, జ్ఞాని. అందుచే నితఁడు కృష్ణునితోఁ
బాటు సత్యభామ నాలంబనవిభావము చేసెను. సత్యభామ
నిఖిలభావములకును నోరిపిడిరాయి. శృంగారరసలేశములను
గూడ సంతరించి సిద్ధేంద్రయోగి 'భామకలాపము' అలంకార
సర్వస్వముగా సృష్టించెను. నాట్యము, అభినయము, భావము
సంగీతము నీ నాల్గింటి మహాసమైక్యము దెలిసిన యాకవి తన
గ్రంథమును గూచిపూడి యగ్రహారికులకుఁ దారకోపదేశమ
ట్లుపదేశముచేసి కాలము పరిణతమైన కొలఁది మీకిది వంశ
...పరంగా భుక్తికి ముక్తికి నాధారమని చెప్పి, యా విద్య

ముక్తిదూరు లగుదురని శాపమిచ్చి
౦యాదుచేసెను. వారు తెలుఁగు దేశము
వ్యాపింపఁ జేయుచుండిరి. ఈ విద్యమూలల
లలోని రహస్యములు సర్వజనులకు
నాటకము చూచినకొలది జనులకు
౦లములు, మనస్సులు భావపూరితములు,
ౖము లగుచుండెను. అది తెలుఁగు వారంద
ద్యమైనది. అజ్ఞానులుకూడ జ్ఞాను లగుచుండిరి.
డవారి భామకలాపమన్నచో నారీజులలోఁ బసి
గ్గరనుండి పారవశ్యమైనది. భామకలాపమునకుశరత్కా
౦పు వెన్నెలరాత్రులు కామధేనువులు. శరత్తు వెన్నెలలు
మధురవీధులలోఁ దలతలలైనవి. నాఁడు ఆశ్వయుజ పూర్ణిమ.
మీనాక్షీ సుందరేశ్వరుల కల్యాణమహోత్సవము. కల్యాణ
మంటపము వీరభూపతి యింటికెదురుగా నున్నది. కూచిపూడి
వారి భాగవతము కల్యాణమంటపమ్మున కెదురుగా నాఁటిరాత్రి
యాడఁబడును.

మీనాక్షి శ్రావణశుద్ధ దశమినాఁడు సేతుపతుల సౌధ
మున కేఁగినది. మబల నేఁడెఁగినది. ఏకవీరను భాగవతము
చూచుటకు బిలుచుకొని రాతిరి జాముప్రొద్దు పోయిన తరు

* ముత్తువీరప్ప నాయకుని కాలము నాటికిఁగూచిపూడివారి భాగవతము క్రొత్తగా దేశములోనికి వచ్చినది. సిద్ధేంద్రయోగి పదునేడవశతాబ్దమువాఁడు ముత్తువీరప్ప ౧౬౧౦ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. అప్పటికే కూచిపూడివా౦ భాగవతము పేరుమ్రోగిపోయెను. చుట్టుపట్లవేయిగ్రామములనుండి జనముల గుంపులు గుంపులై వచ్చిరి.

వాత వచ్చినది. ఇద్దఱును బలుచని తెరచా
గులమీఁదఁ గూర్చుండిరి. ఒక వైపునఁ
చుండెను. మఱియొక వైపున హాంగుమే
జామున్నర ప్రొద్దుపోయినది. గొల్లకలా
నది. గొల్లభామయు హాస్యగాఁడును
చాకలివాండ్రు దగ్గఱగాఁ బెట్టిన రెండు
గుగ్గిలము మెఱపులో ద్రుతతాళ ముద్ధల
వెలికివచ్చిరి. హాస్యగాని హాస్యమునకు,
నకుఁ దాని యుచ్చారణకు, దేశీయభాషా ప్ర
జనము కదలిపోవుచుండిరి. గోపిక "చల్లో యమ్మ
యనుచు, తనజాతిలక్షణములు, పశువుల మేఁకల గొ
స్వభావములతోఁ బహుశాస్త్రము చదివి, షట్ఛాస్త్రముల యర్థ
ముపన్యసించి, రాగములు, తాళములు, భరతము, అలంకా
రము చర్చించి; గర్భధారణము, గర్భోత్పత్తి, నవమాసము
లలో శిశుపరిణామము, ఆత్మతత్వము, సృష్టిప్రకారము సర్వ
మును జెప్పి సభికుల ముగ్ధులఁజేసి తెరవెనుకకుఁ బోయెను. ఏకవీర తదేకధ్యానముతో వినుచున్నది. మీనాక్షి కొంత సేపు నాటకమును జూచుచుఁ గొంతసేపు కళ్యాణమువంకఁ జూచుచు గొంతసేపు జనమున కనతలఁ జరించు వీరభూపతినిఁ గన్నులతో వెంబడించుచుండెను. రాత్రి రెండు జాములు దాఁటి మూడవజాముకూడ సగము గడచినది. అప్పుడు భామ వేషము వచ్చి జడ తెరమీఁద వైచి తెరవెనుకనుండి తన కథ చెప్పు చున్నది. సభ్యులకందఱకనిమిషత్వము వచ్చినది.

మీనా:-ఆజడ తెరమీఁద వేయుటయెందుకో తెలియునా ?

ఏకవీర:- తెలియదు.

మీనాక్షి.-భరతశాస్త్రమునందుఁ దమకు సాటివారు లేరని పందెము చఱచుటయఁట.

ఏకవీర :- అట్లయినఁ బండితులకుఁ గోపము రాదా?

మీనా:- రావలయు ననియే. వచ్చినచోఁ దమశక్తిఁ జూపించ వలయు ననియే. ఏకవీర:- కొంద ఱీర్ష్యాళువు లుండవచ్చును. వారు ప్రయోగముచేసి పగఁదీర్చుకొందురు. మీనా:- మంత్ర శాస్త్రమునఁ గూచిపూడివార్లు మహాఘనులఁట. వారిశక్తి యపరిమిత మఁట.

ఇంతలో విరహిణి యయిన సత్యభామ తెరవీడి వచ్చి భగవంతుని దశావతారముల నభినయించెను. ఆ హస్తవిన్యాసము, ఆ యవయవచాలనము, ఆ ద్రుతతాళము, ఆ సుస్వరో చ్చారణ, ఆ భ్రూవిక్షేపము, ఆ భావానుగుణ్యనేత్రోన్మీలన నిమీలనములు సాక్షాత్ భరతముని వచ్చి నేర్పెనా యన్న ట్లున్నవి. తరువాత "భామ" వేషగాఁడు ముగ్ధామధ్యాప్రగల్భ లాధారముగ విప్రలంభశృంగార మభినయించుచు మానావస్థ యందలి మధ్యాప్రగల్భలధీరాఽధీరా, ధీరాధీరా భేదములు, నందులో మఱల జ్యేష్ఠాకనిష్ఠల భేదములు సూచించి విప్ర లంభావస్థలు పదియును నారంభించి యభిలాష చింతాస్మృతి గుణకీర్తనోద్వేగప్రలాపోన్మాద వ్యాధులను నేనిమిదవస్థలు నభినయించెను. రసజ్ఞుల హృదయములు తల్లడిల్లి పోయెను. పామరు లందఱు హాస్యగానిమాటలకు వశంవదు లగుచుండిరి. హాస్యగాఁడుగూడ "భామ" భిన్నభిన్న నాయికల నభినయించు నపుడు వాగ్రూపమునఁ దత్తదుచితసఖినిరూపణము చేయుచుఁ

బండితుల హృదయము చూఱగొనుచుండెను. భావయోగ్యము లయిన పతాకాది హస్తములతోడి స్వాధీనమైన నేత్రతారకా భ్రమణముతోడి నిత్యాభ్యాసవశమైన కౌశలముతోడి, యతని యభినయమునకు, సర్వవిద్యలకు జన్మస్థానమైన బీజాక్షరరూపమునఁ దామ్రవిగ్రహమున నావేశించియున్న శివుఁడు, నాదతనుఁడు, సుందరేశ్వరస్వామి పులకితుడై కనులు తెఱచి చూచుచుండెను. మీనాక్షీదేవికూడ ముగ్ధయై యతనివంకఁ జూచుచుండెను. తద్వీథీవాయువులలో మృదంగస్వానములు, కాళ్ళ గజ్జెలరవములు విరజిమ్మిన లయ, రమ్యాతిరమ్యమైన భాగవతుల సంగీతపుధ్వని, ప్రతిపొరలో నాడుచుండెను. ప్రక్కలైన లక్షజనములోఁ బసిబిడ్డకూడ అెప్పవేయులేదు. తొలికోడి కూసినది. "భామ" జడతావస్థ నభినయించుచున్నది. రాగము మాఱినది. తాళము మాఱినది. అది యొక శ్రోత్రకీర్తన ప్రారంభించిరి. మీనాక్షి కనులు నాట్యప్రదేశమునందు నిశ్చలముగా నతుకుకొన్నది. ఏకవీర ప్రాణములు పూర్వము లైన యెనిమిదవస్థలు మానసికముగా ననుభవించినవి. జడతావస్థాభినయవేళ నాగీతమునకుఁ దాళమునకు దించుకొని పోయినవి. ఆమె యొడలు విదల్చుకొని చెవులు మూసికొని చప్పుడు లేకుండ వీరభూపతి యింటిలోనికిఁ బోయినది. ఆ యిల్లా మెకుఁ గొంతభాగము పరిచితము. మంచము వేసియున్నగది యామె యెఱుఁగును. కాని మీనాక్షి వీరభూపతులయు, వీరభూపతి పూర్వప్రణయినియుఁ జిత్రములున్నగదిలోని కామె వారింటికి వచ్చిన మూఁడుసార్లలో నెప్పుడును బోలేదు. మీనాక్షి యామె కాగది చూపించలేదు. ఏకవీరపోయి మంచ మున్నగదిలో

నొకచో గూర్చున్నది. కూర్చుండలేకపోయి పండుకొన్నది. సుకుమారమైన యామె దేహమును నేలఁగ్రుచ్చుకొని యామె యవిచారితముగాఁ బోయి మంచముమీఁద బండుకొన్నది. బయటనుండి యా జడత్వము గలిగించు రాగము, తాళము సన్నగా వినిపించుచుండెను, ఆమెను జడత్వము సన్నగా నాక్రమించెను. బయట 'భాను' వేషగాఁడు నిధనావస్థ యమంగళమనిపరిత్యజించి వాసకసజ్జికాభినయము మొదలుపెట్టెను. రాగతాళములు మఱల మారినవి. క్రొత్తగీతిక యారంభించిరి. వాయుపథమెల్ల నింతకుఁబూర్వము విషాదభావ పూరితమైనది. మఱల సంతోషభావములు చెలరేగినవి. తాళము చిత్రరీతుల నడచుచున్నది. ఏకవీర కెదలోని దిగులు సన్నగిల్లినది. ఆమె నేదో కోరిక కలఁచివేసినది. పండుకొన్నది. లేచి యేమియుఁ దోఁచక నటునిటుఁ దిరిగినది. ఇట్లుతిరుగుచుఁ బ్రక్కనున్న గదిలోనికిఁబోయినది. దీపము జేగంటవలె వెలుఁగుచున్నది. మీనాక్షిచిత్రము, వీరభూపతి పూర్వప్రణయనీచిత్రము పైని వస్త్రాచ్ఛాదితములై యున్నవి. కావున నామె కవి గోచరించలేదు. వీరభూపతిచిత్రము గోడ కానుకొని యున్నది. ఏకవీర కనులు మిరుమిట్లు గొనెను. ఆమె నిలువునఁ జలించిపోయెను. ఆమె కెదురుగాఁ దన పూర్వప్రణయమూర్తి సాక్షాత్కరించినట్లుండెను. ఏకవీరలోఁ జైతన్యము లేదు. ఆమె మనస్సు జడత్వము తాల్చెను. ఆమె కన్నులు తెఱచుకొనియేయున్నవి. ఆ నేత్రములలో జీవచిహ్నము లేదు. ఆమె గోడ కానుకొని నిల్చుండుటచేతఁ గ్రిందఁ బడిపోలేదు. మనోరథము నిశ్చలమయ్యెను. చల్లగాలికి గవాక్షము తెఱచుకొనెను. బయట

సఖీపరిహాసము వినవచ్చెను. ఏకవీర ప్రబోధితయయ్యెను. తాను నాయిక. ఆ చిత్రస్థితివలన అది తన నాయకుఁడు వచ్చునన్న స్థలము. తాను వాసకసజ్జిక. ఇదే యూహ యామెకు. అప్పు డామెస్థితిలోని యణువునకును రసజగత్తును దాటిన యునికి లేదు. ఆమె మనస్సులో మీనాక్షి లేదు. అది మీనాక్షి యిల్లని లేదు. తానెవరో కూడ లేదు. తానున్నది రసజగత్తు. ఆమె నాయిక. అందులో వాసకసజ్జిక. నాయకుని కౌఁగిలి కెదురుచూచుచున్నది.

తూర్పు రేకలు తోఁచినవి. గదిబయట సామగ్రీసంపాదనపు గడబిడ తోఁచినది. ఏకవీర తెలివి వచ్చి చీర సర్దుకొన్నది. తలవెండ్రుకలు గోళ్ళతోఁ జిక్కుతీసికొన్నది, తన నాయకుఁడు తన్నువచ్చి కౌఁగిటబూను ననుకొన్నది.

మఱల బయట మార్గవిలోకన మను చేష్టాభినయము నంది గీతము మొదళ్ళు 'ఇటువచ్చుచున్నాఁడే' "అటువచ్చుచున్నాఁడే" యనునవి వినఁబడెను. ఏకవీర కను లప్రియత్నముగా ద్వారము వంకకుఁ దిరిగినవి. ద్వారము తళతళలాడినది.

బయట నాట్యసౌందర్యము కన్నులువిచ్చి చూచుచున్న సుందరేశ్వరుని కంటి వేడికి పూజారిచేతిచామరము మండిపోయినది. పూజారి చాఁకలివానిచేతి కాగడా యంటుకొన్నదని వానిని గోపపడినాఁడు. నాటక మాఁడుటకు వేయఁబడిన పందిరియాకుచివర లెఱ్ఱఁబాఱినవి. 'భామవేషము వేసిన వాని కోకచివరలు తగులఁబడినవి. ఆ దోషముకూడ చాకలి వానిపై మోపఁబడెను. ఎవరో ప్రయోగము చేసిరన్న భ్రాంతి వలన మేళమునకు నాథుఁడైన వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు దిగ్బంధము

చేసెను. అప్పుడే కృష్ణవేషము వచ్చెను. సుందరేశ్వరుని చూపు చల్లబడి గందరగోళ మంతయుఁ దగ్గిపోయెను. తెల్లవారెను. వచ్చిన కృష్ణునియెడల సత్యభామ సమాదరము చూపుచున్న ధ్వనులు మఱల లోనికి వచ్చినవి. ఏకవీర కనులు ద్వారమం దున్నవి. అందు వీరభూపతి నిలుచున్నాఁడు. వారిద్ద రొకరివంక నొకరు చూచుకొనుచున్నారు. నాఁటి కాతేండ్లక్రింద నంబా సముద్రమునకు వీరభూపతి వెళ్ళినప్పు డామె తండ్రి యంతః పురమునకు గవాక్షమునుండి యేకవీర చూపులు వీరభూపతి చూపులతోఁ గలసిన నిమేషమునకు, నాఁటేండ్లత వాతఁ జెప్ప రానన్ని మార్పులు జరిగి యిప్పుడొకరి కొకరు తెలియకుండ నాకస్మికముగా మఱలఁ జూపులు కలసిన యీ నిమేషము నకు, వారి యిర్వురు మనస్సులలో వ్యవధి లేనట్లు తోఁచెను. ఇరువురును దా మొకరి నొకరు తక్క నింకొకఁ డేమియు నా సమయమున జూడలేదు. ఊహించలేదు. శరీరములతోఁ బాటు మనస్సులతో నాత్మలతో వా రిరువురా స్థానమునకే, యా భావమునకే సంలగ్నింపఁబడిరి. ఆమె యిప్పుడు కోటలో బంధింపఁబడిలేదు. ఇతఁడు వీథియందు నిలఁబడి చేయునది లేక కాదు. వారి యిద్వరి యీ సంయోగ మెట్లు గలిగిన దన్న ప్రశ్న రాలేదు. ఆమె యచ్చట, నతఁడచ్చట, వేల యున్నా రన్న యూహ పోలేదు. వీరభూపతి పరిష్వంగార్థము దగ్గఱ దగ్గ ఱకు వచ్చుచుండెను. ఏకవీర చేతులు చాచుకొని నిలంబడినది.

ఆమె యొడలెల్ల చెమ్మట పోసెను. సవ్వడి లేక వీర భూపతి వేయు నడుగు లొక్కటొక్కటి యేకవీర కామె

ప్రాణములమీఁద వేయుచున్నట్లుండెను. ఆమె యొడలంతయు స్తంభించెను.

వీరభూపతి కౌఁగిలించుకొనఁదగినంత దగ్గఱకు వచ్చెను. ఆమె పాదములక్రింద భూమి యల్లలనాడెను. ఆమె నిలువునఁ బులకించినది.

అతఁ డామె చేతులు తన చేతులతోఁ దాఁకెను. ఆమె దేహమ్ముమీఁది కొక విద్యుత్ప్రవాహము ప్రవహించెను. ఆమె యొడ లంతయుఁ గదలిపోయెను.

అతని చేతు లామె దేహముచుట్టుఁ జుట్టుకొనెను. అంత వఱకు వినవచ్చిన యతని నిశ్వాసవాయువుయొక్క మనోహర మృదుస్వానము వినఁబడలేదు. ఆ నిశ్వాసవాయువు లోకము పూవులన్నియుఁ బూచిన వనముమీఁది మందమారుతమువలె నామె ఘ్రాణేంద్రియముఁ జూఱగొనెను. ఆమె చక్షుస్సు లతని చక్షుస్సులే చూచుచుండెను. ఆమె కన్నులలో వైవర్ణ్య ముదయించెను. ఆమె త్వగింద్రియము చర్మదఘ్నముగా శిశిరాతిశిశిర మయ్యెను.

అతఁ డామె నెదురొమ్మున నాన్చుకొనినాఁడు. ఆమె నేత్రములు తెఱచుకొనియుండియు నతనివంకఁ జూచుటలేదు. వానికిఁ జూచునట్టి గుణము పోయినది. కన్నులనిండ నశ్రువులు నిండియుండెను. అతని యా కౌఁగిలింతలోని చల్లదన మామెరక్తములోఁ బ్రవేశించెను. ఆమెకు 'భూమధ్యరేఖా' ప్రాంతస్థుని నుత్తరధ్రువ సమీపమున కొక్కసారి కొనిపోయి నట్లయ్యెను.

ఆమె ఘ్రాణేంద్రియమున కతని నిశ్వాసపరిమళ మనుభవించు శక్తిపోయినది. గట్టిగాఁ గౌఁగలించుకొనుటచేత నామె హృదయమునుండి ధ్వనిరీతి వచ్చినగాలి యామెకంఠమందుస్తంభించిపోయెను. అతని యా కౌఁగిలింతలోని చల్లదన మామెలో నరమునరమున వ్యాపించినది. ఆమె హృదయములోని సర్వనాళములు నా మహాస్పర్శసుఖ మనుభవించినది.

అతఁడామె పెదవిపై నొక్క ముద్దిడెను. ఆమె జిహ్వేంద్రియ మా ముద్దుసచి తెలిసికొనలేదు. అతనిస్పర్శ యీసారి యామెలోని యస్థిసంచయమునకుఁగూడఁ దాఁకినది. ఆమెకు హృదయసంచలనమునందు మాత్రమే స్థితి. తక్కిన సర్వాణువులయందుఁ ప్రళయము. చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణేంద్రియజ్ఞాన మంతయుఁ ద్వగింద్రియమంద లీనమయి యా స్పర్శగుణ మతిక్రాంతమర్యాదమై "యామె" యన్న పదార్థవాచ్యమైన సర్వమునందు నిండినది. మంచుగడ్డనుగౌఁగిలించుకొన్నట్లుగాఁ జైతన్యపువేడి కానరానియామె కౌఁగిలి వీరభూపతి కప్పుడు తెలిసినది. వెంటనే యతనికిఁ బ్రభోధము కలిగినది. ప్రభోధమువెంటఁ బ్రపంచమంతయు గోచరించినది. తాను సేనాపతి. ఆమె తా నాతెండ్లకుఁ బూర్వము ప్రేమించిన యువతి. ఆమెపేరు తనకుఁ దెలియదు. ఆమె యచ్చట నెందులకున్నదో తనకుఁదెలియదు. తానుజేసినతప్పు సర్వము తత్క్షణమాతని మనస్సులో స్ఫురించెను. అతఁడు దిగ్భ్రాంతి పొందెను. ఆ వెనుకటి నిముసమున మహానందము; మఱునిముసమున మహాసంశయావస్థ. ఆమెలోఁ బ్రాణమున్నట్లు లేదు.

ఆమె మూర్ఛపోయినదా? గతించినదా? వీరభూపతి తొందర పడెను.

బయట నాటకము చివరకు వచ్చినది. మీనాక్షి వెనుదిరిగి చూచెను. వెనుక నేకవీర లేదు. పరుగెత్తుకొని మేడమీఁదికివచ్చెను. ఆమె గదిలోనను లేదు. క్రిందకు మఱల దిగఁబోయి, యయిన జూతమని రెండవ గదిలోనికిఁ బోయెను. నేలఁబడియున్న యేకవీర; ఆమెవద్ద విషణ్ణుఁడై యున్న తనపతి. ఏకవీరలో మీనాక్షి తనపతి పూర్వప్రణయినీ రూపము గుర్తించినది. కాని తన పతికిఁ జెప లేదు. ఈ దృశ్యముచూచి యామె మనస్సు పరిపరివిధములఁ బోయినది.

వీరభూపతి యామెనుచూచినవెంటనేవచ్చియతిదీనుఁడై జరిగిన స్వరము నామెకు నివేదించెను. అసంభవమైనది యతని మాటలలోనను నయథార్థమైనది యతని మొగములోనను నేమియుఁ గనంబడలేదు. మీనాక్షి పోయి ఏకవీరను ప్రబోధించు ప్రయత్నములు చేసినది. ఆమె స్పర్శవలన నామెకు మఱల హృదయమునుండి వేడినెత్తురు నరములలో, నెత్తురులోఁ బ్రవహించెను. చర్మమునకు వేడిమి వచ్చెను. నిశ్వాస మాడెను. కన్నులు తెరువుడు పడెను. చెవులకు శబ్దము వినవచ్చెను. సర్వేంద్రియజ్ఞానము కలిగెను. ఆమె మనస్సు సహస్రధా పరుగెత్తెను. ఆమె తొందరలో లేచి లజ్జావనతవదనయై మీనాక్షి వెనుక నిలంబడెను. వెన్నెలలో దీపముదగ్గఱ నొకవస్తువునకు రెండునీడ లుండును. దీపపుఁ జిక్కనినీడ, వెన్నెల పలుచనినీడ. వీరభూపతికి వారిద్ద

రాతని కా రెండునీడలు. మీనాక్షి దీపపునీడ, ఏకవీర వెన్నెల నీడ. బయట నాటక మయిపోయినది.

౨౨

దిగ్భ్రాంతులయి యట్లే ముఫ్ఫురును నరగడియసేపు నిలుచుండిరి. ప్రతివిలిప్తయు నేకవీరావీరభూపతులకు నొక మహాయుగమంత భారముగా నుండెను. వీరభూపతి యెవ్వరో యేకవీరకుఁ గొంచెమర్థమయినది. కాని నిశ్చయము కాలేదు. వీరభూపతి కేగోడును దెలియలేదు. కొంతసేపటి కతఁడు మాటపెగుల్చుకొని మీనాక్షినిఁ బ్రశ్నింపబోయెను. మాట రాలేదు. మీనాక్షి యతని యభిప్రాయము తెలిసికొని యామె కుట్టాన్ సేతుపతి భార్యయని చెప్పినది. వీరభూపతి మీఁదఁ బిడుగుపడినట్లయ్యెను. నిలుచున్నవాఁడు పెద్దపెట్టున కేకవేసి నేలఁజదికిలఁబడి "అయ్యయ్యో" అని తలవంచుకొని కుడి యరచేతితో మాడుపట్టున మోదుకొనెను. ఆ మఱు నిముసమున నాతనికి స్మృతిలేదు. ఈ సంఘటన వలన నేకవీరకు సర్వ మవగతమయ్యెను. మీనాక్షి పైగా విప్పి చెప్పెను; 'ఈయనయే స్థానాపతి. స్థానాపతి కుట్టానుమహారాజు ప్రాణస్నేహితుఁడు. ఏకవీరా! ఇది విచిత్ర సంయోగము. నీ వివాహమునకుఁ బూర్వము నీ వీతనిని, నా వివాహమునకుఁ బూర్వము నేను గుట్టానును బ్రేమించితిమి. వారు మనలను

ప్రేమించిరి. దైవసంఘటనము వ్యత్యస్తఫలితమైనది. వారిద్దరుఁ బరమమిత్రులైరి. నేను బరమమిత్రుని భార్య నగుట తెలిసి నీ భర్త తన ప్రేమబంధము కోసివేసి నాయందు సోదరీ ప్రేమ నిలిపినాఁడు. నేను మీ యింటికి రాకపోకలకుఁ గారణ మిదియే. పాపము కుట్టాన్ నాఁడుగా నీ యందలి ప్రేమచేఁ బరిభ్రమించుచున్నాఁడు. కాని రాచకార్యము లతనిని నీనుండి దూరము చేసినవి. ప్రేమోద్వేగి యగు నతఁడు నేఁడు వచ్చునో రేపు వచ్చునో ! ఉదయన్ సేతుపతిగారు రామనాథమునకు బయలుదేరి నాల్గునాళ్ళయినది. నీ యంతఃపురవర్తనము, వీర భూపతికి నీడగు కుట్టాన్ భార్యాత్వము తెలియనీయదే దిన్ని సంవత్సరములు. నేటిరాత్రి యీవిచిత్రసంయోగము. నీవింత యుద్వేగప్రణయినివి.'

ఈ చివరమాట ఏకవీరకు వినంబడలేదు. తన యెడల కుట్టాన్ ప్రేమచలితుఁడని విన్నప్పుడు, అతఁడు నేఁడో రేపో వచ్చునన్నప్పుడు నామె నేత్రములలో నొక విచిత్రసంచలనము కలిగినది. మీనాక్షి మాటాడుచునే యున్నది. ఏకవీర త్రాచుపామువలెఁ జరచగ మేడదిగిపోయి కల్యాణమంటపమున కెదురుగా నిలుచున్నది. భాగవతు లందరు వెడలి పోయిరి. జనము సవ్వడి పదింటికిఁ దొమ్మిదవంతులు తగ్గెను. స్వామినిఁ గదల్చుటకుఁ బూజారులు ప్రయత్నము చేయుచున్నారు. ఏకవీర తూర్పుదిక్కునకు జూచెను. సూర్యభగవానుఁ డెఱ్ఱని నిప్పులు క్రక్కుచున్నాఁడు. ఏకవీరకు భయమై కనులు మూసికొన్నది. తన దేహమందు, బ్రత్యణువునందు వీరభూపతి స్పర్శసుఖచిహ్నములు ముద్రితములై నట్లు

తోఁచిన దామెకు. కనులు తెఱచినది. ఎదురుగా గుఱ్ఱపువాళ్ల పిల్లయమృతము నిలుచున్నది. చింపిరిజుట్టు. మాసిన పరికిణీ. చొక్కా లేదు. దాని కన్నులెఱ్ఱగానున్నవి. ఇంతకుముందా తూరుపుదూరాలఁదోఁచిన సూర్యబింబ మీపిల్లగాఁదనదగ్గఱకు వచ్చినట్లున్న దామెకు. ఆమె నిలువెల్లఁ జలించిపోయినది. కనులు మూసికొన్నది. సూర్యబింబ మొకకంటికిని, నాపిల్ల యొకకంటికిఁ గనంబడిరి. వారిద్దరు తన దేహమునందుఁ బ్రవేశించిన ట్లయిరి. ఆమెకన్నులు గిఱ్ఱునఁ దిరిగినవి. ఓర్చుకోలేక కన్నులు తెఱచి తూర్పువంకఁ జూడక, యమృత మున్న యెడఁ జూడక సుందరేశ్వరుని వంకఁ జూచెను. చాలనాళ్ళుగా దేవుని కొక సంకల్ప మున్నది. ఆ నాఁటి నాటక ప్రదర్శనమునవలన స్వామి యా సంకల్ప ముత్తేజితమైనది. స్వామికనులు సంకల్ప వికల్పములు సహస్రముఖముల విజృంభించు మనస్సునకై ప్రతీక్షించుచుండెను. ఆ సమయమున నేకవీర మనస్సున సంకల్పవికల్పములు శతసహస్రముఖముల విజృంభించుచుండెను. ఏకవీర కనులు భగవంతుని కన్నులతోఁ గలసెను. స్వామి యా చూపువెంట నామెలోఁ బ్రవేశించెను. ఏకవీర భగవంతుని ప్రవేశభారమున కాఁగలేక మూర్ఛపోయినది. స్వామివిగ్రహము పూజారులచటనుండి కదల్పలేక పోయిరి.

రాబర్టు నోబిలి యను నొకపోర్చుగీసు క్రైస్తవ మతవ్యాపకుఁడు సన్న్యాసివేషము వేసికొని తత్త్వబోధక స్వామి యని పేరుపెట్టుకొని పరిబోధితులుగాని సామాన్యులను మతాంతరులఁ జేయుచున్నాఁడు. విగ్రహారాధన దూషించు

చున్నాఁడు. నాలుగేండ్లుగా నతని యీ పని భగవంతుఁడు హరించినాఁడు. నేఁటి కతని ప్రాబల్యము మితిమీఱి యున్నది. వాస పని ఆపుచేయవలె నని చొక్కనాథశివుని యాజ్ఞ. ఏక వీరలో స్వామియాజ్ఞ వినంబడినది. ఆమె లేచి నిలంబడినది. స్వామి కదలినాఁడు. జన మపుడే చుట్టును మూఁగిరి. వార్త పుర మెల్ల వ్యాపించెను, అంతఃపురస్త్రీ; అప్సరస; మేలి ముసుఁగు లేక దేవుని వెంటఁ బోవుచుండెను. జనులామె సౌంద ర్యమునకు, నామె కన్నులలోని యగాధత్వమునకు మెచ్చు కొనుచుండిరి. భయపడుచు నుండిరి. అందఱు చొక్కనాథ శివుని యాలయము ముందున కేఁగిరి. స్వామికల్యాణమున కచ్చటఁ బెద్దపందిరి వేయఁబడెను. ఏకవీర యచట నిలుచున్నది. స్వామివాహకులు నిలువఁబడిరి. జనము దూరముగాఁ గ్రిక్కి రిసిపోవుచుండిరి. జాముప్రొద్దెక్కెను. వీరభద్రభట్టరు, నతని వెంట నలుగురు దాసీలును వచ్చి యేకవీరకు నమస్కారము చేసిరి. ఆమె మాటాడలేదు. దాసీలు 'అమ్మా! ఇది యేమి? పోదము ర'మ్మనిరి. ఆమె యింకొక దిక్కునకుఁ జూచెను. మీనాక్షి వచ్చెను. ఏకవీర "నింటికి పోదము రా. అంతఃపుర స్త్రీలిట్లునత్తురా? ఇది యేమి యాగమమ్మా" యనెను. ఏకవీర భ్రూభంగముచేసెను. ఆమె నెవ్వరును బలవంతముగా లాగుకొనిపోఁ బ్రయత్నించలేదు. ఆమె యెవరికోసమో యెదురు చూచుచున్నట్లుండెను.

ఎవరో రాజస్త్రీ యంతఃపురము వదలివచ్చి పిచ్చి యెక్కినదానివలె బజారులవెంటఁ బోవుచున్న దన్న వార్త శోభిలికిఁ దెలిసినది. తనపుత్రములోఁ గలసిన యిద్దరు ముగ్గురు

శిష్యులను వెంటఁబెట్టుకొని వలలోఁ బట్టుపడినదని తెలిసిన వేట కానివలెఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చెను. పగలు రెండుజాములైనది. చొక్కనాథ సుందరశివుని కంటిమంట భగ్గు రని మండిపోవు చుండెను. నోబిలి జనమును ద్రోసికొని లోనికి వచ్చినాఁడు. ఏకవీర కన్నులు విచ్చి చూచెను. నోబిలి యా చూపాఁగలేక పోయెను.

ఏకవీర మందహాసము చేసినది. నోబిలి నిలువఁద్రొక్కు కొనెను.

జనము నిశ్శబ్దమైనది. సూది పడిన ధ్వని వినంబడు చున్నది.

*　　*　　*

తరువాత నేకవీరకు నోబిలికి వాగ్వాదము జరిగెను.

అందులో నోబిలి సిద్ధాంతము నేకవీర ఖండించి తన మతమును నిలఁబెట్టుకొనెను.

*　　*　　*

చివర కేకవీర యిట్లు తన వాదమును ముగించెను.

ప్రతిదేశములోనను జనసామాన్య ముండురు. సంఘ మున నుచ్చస్థాన మాక్రమించువారు నుందురు. అందఱకు వివేకము సమానముగా నుండదు. ఏ దేశమందైనను జన సామాన్యమునకు మత సారస్వతాదివిషయములలో విశేషము తెలియదు. వారి కేవఁడే మాట చెప్పిన నదియే వేదము. విద్యగల యొక సంఘభాగమునఁగూడ మూఢు లుందురు. వారిని నీ మతములోనికిఁ ద్రిప్పి నీ భుజములు చట్టలు పొంగ నక్కఱలేదు. ఇంకొక సంగతి జెప్పెదను వినుము. బుద్ధి

యెవనిసొమ్ము? వేళను బట్టి యొకనిబుద్ధి పనిచేయదు. ఒక మందబుద్ధియే సంతోషవేళ లోకములు జయించిన వానివలె మాట్లాడును. అర్జునుఁడంత మహావీరుఁ డొక సమయమున కర్ణునిఁ జూచి బెదరినాఁడు. అది వేళావిశేషము. వాదమునకుఁ బ్రతివాద మెప్పుడు నున్నది. తీవ్రతరవాది వచ్చినపుడు లొంగిపోవు సిద్ధాంతములు ప్రతిపాదించి యేమి, ప్రతిపాదించక యేమి? లోకమందఱు మూర్ఖులై యొక నీచమత మవలంబింతురనుము. ఆ మత ముండి యేమి? లేక యేమి? నేఁడొక వంద మంది నీ మతస్థులైరి. రేపు నీ తలఁదన్నినవానిమాం చే వారు వానిమత మవలంబింతురు. ఇది వృథాప్రయాస. మహావిజ్ఞాన ఖని తన మోక్షము తాను సాధించుకొనును. సనాతనధర్మము యుగముల తరఁబడి నిలచినది. నీ మతప్రాబల్యము బౌద్ధమత ప్రాబల్యముతోఁ బోల్చుకొమ్ము. దానిని గోటఁ జిదిమినాఁడు శంకరుఁడు. ఈ దేశమున నే యితరమతమైనను నింతియే. తొలి నాఁడు ఉత్తరమునఁ జైతన్య మీరాబాయి ప్రభృతులు, పడమట రామదాసు శివాజీ ప్రభృతులు, తూర్పున విద్యారణ్యులు నుదయించి శివునకుఁ బ్రీతిఁజేసిరి. మీ రింక నీ మత మిట్లే ఘోషింతురా, మీకుఁ దగినవారు మీకు నుదయింతురు. అవివేకులయందలి యేకదేశ ఫలితమువలన లోక వంచనము గాక బ్రహ్మప్రీతి లేదు. భగవద్గీత చదువుకొనుము. "యదా యదాహి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత! అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాత్మానం సృజా మ్యహమ్." ఆమె గొంతు చివరకు రాను రాను బెద్దదైనది. కనులు నిప్పులు గ్రక్కెను. నిలువెల్లఁ గదలిపోయెను. 'సృజా మ్యహం' అని విఱుచుకొని

పడిపోయెను. పొద్దు గ్రుంకుచుండెను. దాసీలు వీరభద్రభట్టరు, మీనాక్షియు నామె నింటికిఁ దీసికొనిపోయిరి. ఊరిలోని సగముజన మచ్చటనుండెను. ప్రొద్దుటినుండి యెవరికిని భోజనములేదు. డి. నోబిలి యచ్చట నిలువలేక పోయెను. జనుల నిందావాక్యములు వినలేక తలవంచుకొని యదే పోక పోయెను. అతఁడు గతించిన నాలుఁగేండ్లుగా నిర్మించిన సౌధ మానాఁటితో నేలగూలెను. అతని శిష్యులు తలాఒకత్రోవఁ బట్టిరి. జనులు సంజచీఁకటులలో నొకరినొకరు త్రోసికొనుచు నిండ్లకుఁ బోయిరి. భర్తజీవితమును సుఖపరుపవలె నని తల్లి నేర్పించిన యేకవీరచదువు శ్రీ సుందరచొక్కనాథశివుని కుఁ యోగపడినది.

౨౩

ఏకవీర మరునాఁడు ప్రొద్దు తిరిగి నిదుర లేచినది. ఆమెకు వెంటనే స్మృతికి వచ్చినసంగతి వీరభూపతికౌఁగిలింత. ఆ పరిష్వంగపారవశ్యముపోయి దానిలోనున్న యొక మహానుభూతి యామె సర్వావయవములందు, రక్తనాళముల యందు వ్యాపించినట్లే యున్నదామెకు. రెండవది విపరీతమైన యాఁకలి. ఆ వెనుకటిదిన మేమిజరిగెనో యామెకు స్మృతిలేదు. పరిచారికలు వేన్నీళ్ళుపెట్టి తలంటి సుగంధద్రవ్యము లలంది స్నానము చేయించిరి. దీర్ఘమైన యామె కేశపాశము దులిపి

యుగురుఘూనములు చేసిరి. ఒడలినిండ సువాసనా ద్రవ్యములు పూసిరి. జరీయంచు పువ్వులుగల తెలిపట్టు చీరఁ గట్టిరి. సుకుమారములు, తేలికలైనవి, మధురములైన పదార్థము లారగింపించిరి. ఒడల నగలు కొద్దిగా నలంకరించిరి. ఇంతలో నొక సేవకుఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి తుష్టాగా సేతుపతి మహారాజు వచ్చుచున్నాఁడని, యీపాటికి నగరద్వారము చేరియుండు నని, తన ప్రేమచిహ్నము దీర్ఘ రమణీయాష్టాపదదామము భార్యకుఁ బంపెనని తానామెను చూచునప్పు డది యామె ధరించియుండవలయు నని చెప్పి గోమువన్నె ప్రాకునటి పళపళలాడు నా నగ నిచ్చెను. ఒక పరిచారిక తానది యందుకొని యేకవీరమెడలో వైచెను. ఏకవీర పలుకలేదు. ఆమె మొగమున సంగీకారము లేదు. ఆహార మామె కంఠప్రదేశమునందు వ్రేలాడెను. ఆసూత్రము లేకలేనిచోట మెడమీఁదఁ దగిలి యామెకు విషలిప్తమైన సన్నని కత్తివాదర యంటుకొన్నట్లయినది. ఆమె తాళలేక దొడ్డిలోనికిఁబోయి. తక్కినయామలు కోయఁబడి సన్నని, తెల్లని విరిసిన మొవ్వాకుల యరఁటిబోదె మొదల నిలుచుండెను. ప్రొద్దు మూఁడుజాములు దాఁటినది. ఆమె యటనుండి కదల లేదు. పరిచారిక లొకరిద్ద రామెను బలుకరింపుటకు భయపడి పోయిరి.

మునుగులు గ్రక్కుచున్న గుఱ్ఱములుగల రథమునుండి తుష్టాన దిగెను. స్నానము చేసెను. స్నానము చేసినంతసేపు ఏకవీరను గూర్చియే ప్రశ్నించెను. దాని లేకపోక నిన్నటికథ చెప్పిరి. అతఁడాశ్చర్యపోయెను. అల్పాహారము తీసికొనెను.

తీసికొనినంతసేపు ఏకవీరను గూర్చియే ప్రశ్నించుచుండెను ఏకవీర యంతఃపురమును వదలి యట్లేఁగుట యెట్లున్న దన్న దొకదాసి. కుట్టాను సమాధానము చెప్పలేదు. ఆతనియెదలో నేకవీర దేవతామూర్తి యనిపించినది. పసుపు పచ్చని సన్నని పట్టుదోవతి, బూదిరంగు జరీపూవుల పసుపుపచ్చని పట్టుత్తరీయమును ధరించెను, తలకు ఘుమ ఘుమలాడు మందార నూనె రాచెను. కర్పూరపుఁ దావులు చిమ్ము తాంబూలము సేవించెను. ఇంతసేపు ఏకవీరను గూర్చియే ప్రశ్నించుచుండెను. ఒకదాసి ఏకవీర చదువు కంద ఆశ్చర్యపడి రనెను. కుట్టాన్ మనస్సులోఁ బ్రేమప్రవాహము కట్టలు తెగిపోయెను. ప్రొద్దు మూఁడుజాములు దాఁటినది. కుట్టాన్ ఏకవీరను జూచుట కామె గదిలోనికిఁ బోయెను. ఆమె యచ్చట లేదు. ఒక పరిచారిక దొడ్డిలో నున్నదని చెప్పెను, అచ్చటికిఁ బరుగెత్తుకొని పోయెను.

ఒంటిమొవ్వాకు విరిసిన యరఁటిచెట్టు క్రిందనిలుచున్నది యేకవీర. ఆమె మెడలోఁ దాను బంపించిన హారము తళతళ యెండపొరలో మెఱయుచున్నది. సౌదామనీ గర్భమైన సిత మేఘ మలంకరించుకొన్న శరల్లక్ష్మివలె నామె కుట్టాన్ కన్నులు మిరుమిట్లు గొలిపెను. కుట్టాన్ పరుగునఁ బోయి కౌఁగిలించుకోవలె ననుకొనెను. ఏకవీర మొగము విషణ్ణమై యున్నది. కుట్టానామెను సముత్సాహపఱుప నెంచి నవ్వెను. ఏకవీర మొగము వికృతమయ్యెను. కుట్టానామెను సమీ చెను. ఆమె వెనుక వెనుకకుఁ బోయెను.

కుట్టాన్ కన్నులలోఁ బ్రేమకురిసినది. ఆమె కన్నులలో భయము విరిసినది. కుట్టాన్ మాటాడుద మనుకొన్నాఁడు. ఆమె పరాంగన కాదు. ఇదివఱకే తన్నుఁ బ్రేమించినది; తాను బ్రేమింపలేకపోయినాఁడు. ఇప్పుడా ప్రేమ ముసరుకొని వచ్చినది. "బాగుగ నున్నావా ? ఏమి చేయుచుంటివి?' మొదలగు ప్రశ్నలకుఁ దావు లేదు. తన ప్రేమకుఁ దగిన దొక్కటియే. అదియొక గాఢ పరిష్వంగము. తాను మాటాడలేక పోయినాఁడు. అతని కనుల వెంట నీరు గిఱ్ఱునఁ దిరిగెను. గొంతుకలో గాద్గద్య మేర్పడెను. ఏకవీర యతని నాఁగు మన్నది. అతఁడొక యడుగు ముందునకు వేసెను. ఏకవీర యానపెట్టినది' కుట్టాన్ నిలచిపోయెను, ఏకవీర యేడ్చినది. కుట్టాన్ మఱల నొక యడుగు వేసెను. ఆమె తన్నుఁ దాకవలదన్నది. తాఁకినచోఁ జచ్చిపోయెద నన్నది. ఈ మాటలు కుట్టానునకు వినిపించలేదు.

అతనిగొంతుక విడివడెను. ప్రశ్నమీఁదఁ బ్రశ్నగా నొక లక్షప్రశ్న లతని నోట వెలువడెను. "ఇంత చదు వెప్పుడు నేర్చితివి? క్రైస్తవసన్యాసి నీముందు నోరు మెదపలేక పోయెనటకదా! అంతఃపురము వదలిపోవుట కెట్లు సాహసించితివి? నిన్ను సుందరేశ్వరుఁ డేమైనఁ బూనెనా? నేను నిన్న నైన వచ్చితినిగాదు. వచ్చినచో నీ విజయమున కెంత సంతోషించి యుండుదును!" మఱల నింకొకరీతి ప్రసంగము చేసెను. "ఇన్నాళ్ళు నిన్నుఁ బ్రేమించఁజాలనందుకు క్షమింపుము. దానికిఁ గారణము నీకుఁ జెప్పితిని. ఆ కారణము నాల్గు నెలలక్రిందనే కారణము కాకుండబోయెను. దుర్వ్యాధి నన్ను

మధురనుండి తరిమినది. హఠాత్తుగా నిన్నుఁ గలసికొని పొందు మహానందమునంతలి యాశ నీకు నాచేత నుత్తరమువ్రాయించ లేదు. నా మిత్రుఁడు వీరభూపతి భార్య మీనాక్షి” అని కుట్టాన్ మొదలు పెట్టగనే యేకవీర పారిపోఁజొచ్చెను. ఆమె వీధివాకిలిదాఁటి బాజారము దాఁటిపోయెను. కుట్టానామెవెంటఁ బరుగెత్తెను. అరజాము ప్రొద్దుండెను. వీధిలోనికి వచ్చి యేకవీర తలయెత్తి చూచెను. మీనాక్షి దేవి దేవాలయ శిఖరపు బంగారపుతొడుగు ఎండలో ధగధగ మండిపోవు చుండెను. ఇంతలోఁ గుట్టాన్ ఏకవీరను గలసికొనెను.

కుట్టాన్ : ఎక్కడకుఁ బోవుచుంటివి?

ఏకవీర : వైగైనదికి.

కుట్టాన్ : ఎందుకు?

ఏకవీర : నా మెడల మహాఘము మున్నది. అది కడిగి వేయుటకు.

గుజ్జువాళ్ళపిల్ల యామృతము నవ్విన తలతోఁ బరికిణి తొడుగుకొని చేతికా– తాలిచి– బడి వదలిపెట్టిరి.– యింటికి వచ్చుచు ‘ఆరంజేవిరుంబు,’ ‘ఆవనదుశివం’ అని పిచ్చిపిచ్చిగాఁ బాడుకొనుచు వచ్చుచుండెను. ఆమె యేకవీరను చూచి భయపడి పాఱిపోయెను. ఏకవీర మరలఁ బరుగెత్తెను. కుట్టాన్ వెంబడించెను. వైగై చూపుమేరలో నిలచెను. కుట్టానున కేకవీరకు మధ్య వందగజముల దూరముండెను. ఏకవీర గాలిపొరవలె నెగిరిపోవుచున్నది. కుట్టాన్ పర్వతమువలెఁ గదలలేకుండెను. ఏకవీర కెదురుగా నొక సన్యాసి వచ్చు చుండెను. ఏకవీర యతనిజూచి నిలువునఁ గంపించిపోయి

కన్నులు రెండు చేతులతో మూసికొనెను. సన్న్యాసి యామె వంక నైనఁ జూడలేదు. ఆమె యున్న యెడ దాటి సన్న్యాసి నెమ్మదిగా, కుట్టాన్ దగ్గఱకు వచ్చుచుండెను. కుట్టాన్ చూచెను. ఏకవీర నిలుచున్నది. సన్న్యాసివంకఁ జూచెను. కుట్టాన్ ఒక మహాశ్చర్యము పొందినట్లు దేహము వెనుకకుఁ గదల్చెను. సన్న్యాసి తలయెత్తలేదు. కుట్టా నతనిని బలుకరించెను.

కుట్టాన్ : వీరా! ఇది యేమి?

సన్న్యాసి తలయెత్తెను. ఎదుటఁ గుట్టానును జూచెను. వీరభూపతి కన్నులలో బాష్పము లేర్పడఁబోయి వెనుకకు మఱల్పఁబడెను. కుట్టానున కనేకములగు నూహాలు తోఁచెను. తన మీనాక్షీప్రేమ యతని సన్న్యాసమునకుఁ గారణమనుకొని,

స్థానాపతీ! క్షమించ లేకపోతివి!

అన్నాఁ డతఁడు. వీరభూపతి కన్నులలో జాలి పొడసూపెను.

దూరమున నేకవీర మఱలనడుచుచుండెను. కుట్టాన్ వీరభూపతిని వదలి యామెను గుఱుల ననుసరించెను. ఈసారి యేకవీర నడువలేకపోయెను. కుట్టాన్ ఏకవీర నందుకొనెను. ఇరువురు గజ మెడముగా వైగై నీటిపొరవద్ద నామెయు, నివతల నతఁడు నుండిరి. కుట్టాన్‌కుఁ గోపము వచ్చెను.

కుట్టాన్:- 'అడుగు వైచితివా, నిన్ను బలవంతముగ నింటికిఁ దీసికొని పోయెదను.

ఏకవీర కదలలేదు. వీరభూపతి, తన ప్రేమ, దాని విచిత్ర పరిణామము, పూసగుచ్చినట్లు చెప్పెను. తన దేశములో

నున్న ప్రతియణువు వీరభూపతిస్పర్శ ననుభవించు చున్నదని చెప్పెను. అది యింకొక విజాతీయస్పర్శ తాళుకొ లేదనెను. కుట్టాన్ చివరిమాటలు వినలేదు. అతఁ డాలోచనలోఁ బడెను.

పడమట లోకబంధు డస్తమించబోవు చున్నాఁడు. విచిత్రముగఁ జీఁకట్లును, ఎఱ్ఱనికాంతులు నొక్కసారి లోకము మీఁదికి వచ్చెను. ఏకవీర మొగము తూర్పునకుఁ దిరిగి యున్నది. కుట్టాన్ పడమటికిఁ దిరిగియున్నాడు. ఏకవీర మొగమునఁ జీఁకట్లు, కుట్టాన్ మొగమున వెలుతురు వ్యాపించినవి.

కుట్టాన్ చివరకు మాట్లాడెను. 'ఇది యొక విచిత్రకథా మంటపము. దీనికి మనమిద్దఱము, మీనాక్షి వీరభూపతులు నాలుగు స్తంభములము.' ఏకవీర యొకవిచిత్రమైన ప్రశ్న వేసెను. 'మీరు నన్నింకనుఁ బ్రేమింతురా?' ఆమె పెదవుల సందునుండి యొక సన్ననినవ్వు వినంబడెను. తపస్వియైన కుట్టాన్ తా నామెను బ్రేమించుచున్నా నన్న సంగతి చెప్ప లేదు. అతఁడు ప్రేమచేఁ గదలిపోయెను. ప్రేమప్రవాహమతని మీఁద విఱుచుకొని పడినది.

హఠాత్తుగాఁ గుట్టాన్ రెండుచేతు లామె దేహముచుట్టు జుట్టుకొనెను. అంతవఱకు వినవచ్చుచున్న వైగై తరఁగల తెపకల సవ్వడి, గాలి రివ్వుమన్నసడి యామె చెవులకు వినంబడ లేదు. ఆమె కన్నులు చీకట్లను జూచుచుండెను. ఆమె ఘ్రాణేంద్రియమునకు గాలిలో నొక వగరువాసన తోఁచెను. ఆమె త్వగింద్రియము చైతన్యరహిత మయ్యెను.

అతఁడామె నెదుఱొమ్మున కాన్చుకొనెను. ఆమె నేత్రములలోఁ జూపు తప్పిపోయెను. ఆమె దేహములోని రక్తప్రాణవాయువును భరింపలేక పోయినది. ఆ రక్తమంతయు మృత్యుస్పర్శవలనఁ గలుగు శైత్య మలవరించుకొన్నది.

అతఁడామె గాఢాతి గాఢముగా నొక్కుకొనెను. ఆమె నాసారంధ్రములలోని శ్వాస మాడలేదు. ఆమెనోరు కొంచెముగాఁ దెఱచుకొనెను. ఆమెలోనాడి నిలచిపోయెను.

అతఁడామె పెదవి తన పెదవితోఁ దాఁకెను. ఆమె హృదయములోఁ బ్రాణవాయువు నిలిచిపోయెను.

ఇదియంతయుఁ గన్నుమూసి కన్ను తెఱచునంతలో జరిగెను. కుట్టానునకు ప్రబోధము గలిగెను. తన కౌగిలిలోని నిర్జీవపదార్థమతఁడు వెనుకకుఁ ద్రోసెను. అది మోఁకాటిబంటి నీటిలోఁబడి చప్పుడయ్యెను.

చీకటులు క్రమ్మి నల్లనిగుడ్డ కప్పబడిన గతప్రాణివలె వైఁగై తరలిపోయెను.

సమాప్తి

Blank Page

184

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

గ్రంథములు

వేయిపడగలు	12
చెలియలికట్ట	3
[illegible]ఎర	3
మాబాబు	3
ధర్మచక్రము	[illegible]
బద్దన్న సేనాని	[illegible]
[illegible]ంగలు	[illegible]
స్వర్గానికి నిచ్చెనలు	[illegible]
శ్రీమద్రామాయణ	
కల్పవృక్షము, బాలకాండము	
అయోధ్యాకాండము	
వల్లము	
హాహాహూహూ	
కావ్యవేదహరిశ్చంద్రులు	
శశిదూతము	

రసతరంగిణి
మారుతీ నగర్ : : విజయవ